

МАРКІЯН
ШАШКЕВИЧ

ТВОРИ

12445

ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО» КИЇВ — 1973

Ю
Ь
Й
І,
І
І
І
І

Упорядкування, підготовка текстів,
вступна стаття та примітки
кандидата філологічних наук
М. Й. ШАЛАТИ

Портрет Маркіяна Шашкевича
роботи художника
В. С. КРАВЧЕНКА

У1
Ш 32

Ш $\frac{0741-044}{M205(04) - 73}$ БЗ — 24—17—73

© Видавництво „Дніпро“ 1973.

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ

Таке життя не кожному дано. Коротке, але сповнене діяльною любов'ю до народу. За тридцять два роки, а власне, за якесь творче десятиріччя, Маркіян Шашкевич визначився на Західній Україні як перший народний поет, прозаїк, публіцист і перекладач, автор першої «Читанки» для дітей рідною мовою, один із творців першої книжки українською мовою «Русалка Дністровая».

У творчості М. Шашкевича відбилися віковічні прагнення народу розвіяти «тяжкі туги» і вибратися «разом к світлу». Відгукнувшись на поклик часу, ввібравши у себе волелюбні прагнення слов'янського світу, поет мужньо став супроти несправедливості австро-угорського абсолютизму і проголосив: «Вирвеш ми очі і душу ми вирвеш, а не возьмеш милості і віри не возьмеш... бо руське ми серце, та й віра руська».

У 1772 році, після майже чотиривікового гноблення польською феодальною державою, Західна Україна потрапила в ярмо австро-угорської монархії. Галичині придумали назву «Королівство Галіції і Лодомерії», а галицьких українців (русинів) стали зневажливо називати рутенцями. Українська мова не вивчалася в школах, заборонялася в установах; нею не друкувалися ні книги, ні газети. «В жодній країні,— відзначав Фрідріх Енгельс в середині минулого століття,— феодализм, патріархальщина і по-рабському покірливе міщанство, які охороняються батьківським кийком, не збереглися в такому недоторканому і цілісному вигляді, як в Австрії» *.

Жорстока політика соціального і національного гноблення привела до занепаду економіки і народної культури. Селяни страждали

* Карл Маркс і Фрідріх Енгельс. Твори, вид. 2-е, т. 4. К., 1959, стор. 452.

від панщини і рекрутчини, від голоду і частих епідемій. Тільки в 1830—1831 роках так звана «холера морбус», за далеко не повними підрахунками, забрала в Галичині 97 770 чоловік.

Суспільні і стихійні лиха викликали народні повстання. Особливо тремтіли дуки перед правосуддям карпатських месників — опришків. Від часів славетного Олекси Довбуша і до Лук'яна Кобилиці вибухи народного гніву не раз порушували панський спокій.

Відлуння декабристського руху в Росії, героїчних дій загону Устима Кармелюка на Поділлі, польського визвольного повстання 1830—1831 років посилювали селянські заворушення в Галичині. А європейська революція 1848 року поставила австрійський монархічний уряд над безоднею, і він змушений був підписати маніфест про скасування панщини. Західноукраїнські селяни, як і в 1861 році кріпаки Російської імперії, здобули «голодну волю». Маркіяна Шашкевича тоді вже не було в живих, але його сподвижницька праця сприяла духовному розкріпаченню народу.

Маркіян Шашкевич народився 6 листопада 1811 року. Дитинство минуло в рідному Підлиссі, Золочівського повіту на Львівщині, та в сусідньому селі Княжому, де батько, Семен Шашкевич, був священиком. Початкову освіту здобував у дяка, потім навчався в золочівській німецькій школі, у Львівській та Бережанській гімназіях.

У гімназійний період Маркіян Шашкевич почав складати вірші. Це були переважно родинні присвяти, написані так званим «язичієм» — сумішшю українських, церковнослов'янських і польських слів, що в той час вважалося мовою «руської» літератури.

З 1829 року юнак навчається у Львівській духовній семінарії і водночас числиться слухачем філософського відділу університету. Австрійський уряд тоді часто міняв керівництво семінарією, намагаючись тим зарадити зростанню учнівського невдоволення суспільними порядками. Є підстави вважати, що саме за вільнодумство 21 лютого 1831 року Шашкевича було виключено з семінарії.

Відомості про життя Маркіяна поза семінарією, на жаль, дуже скупі, по суті, найтуманніші в його біографії. Тим часом цей так званий період перебування юнака «на світі» надзвичайно важливий, бо саме в цю пору починається формування його демократичного світогляду.

Після семінарії Шашкевич залишився жити у Львові, в материного брата Захара Авдиківського, управителя міського «Будинку вбогих».

В ці роки Шашкевич активно займається самоосвітою. Читає все, що стосується слов'янських культур, розширюючи свої знання про віковічну народну боротьбу за соціальні та національні права. У львівських бібліотеках він натрапив на неповне видання «Енеїди» І. Котляревського (СПб., 1809) та на упорядкований М. Максимовичем збірник «Малоросійские песни» (М., 1827). Як згадує Яків Головацький, Шашкевич «урадуваний найшов тоє, за чим так давно глядів, zobачив живий приклад, переконався о можності народної руської словесності, загадав велику гадку: утворити чисто народну словесність южноруську, і сесій гадці вірен остав до кінця»*.

Свої зусилля на ниві народної культури М. Шашкевич намагався поєднати із зусиллями представників інших слов'янських народів. Для того близько зійшовся з прогресивним чеським поетом і перекладачем Яном Коубеком, що жив тоді у Львові, заприятелював з польськими діячами — фольклористом Вацлавом Залеським і Тадеєм Василевським.

Не міг стояти Маркіян Шашкевич осторонь революційного руху, викликаного польським визвольним повстанням 1830—1831 років. Збереглися документи про його зв'язок з таємною політичною організацією «Towarzystwo starożytności halijskich», а Іван Франко припускав участь юнака і в організації «Stowarzyszenie ludu polskiego».

З повторним прийняттям Шашкевича до семінарії, що відбулося після багатьох його клопотань восени 1833 року, у стінах закладу зміцнів дух прогресивно настроєних семінаристів. У час, коли народну мову було загнано на задвірки, юнак організував у семінарії гурток патріотів рідного слова, в якому за найближчих друзів мав Якова Головацького та Івана Вагилевича.

Того ж 1833 року гуртківці підготували український збірник «Син Русі». Рукопис цього збірника, який зберігся до наших днів, цілком складений з оригінальних поезій упорядників. Півтора десятка віршів «Сина Русі» дають певне уявлення про демократичний, волелюбний настрій молодих ентузіастів, що згуртувалися навколо Маркіяна Шашкевича.

У 1834 році гурток львівських семінаристів остаточно оформився в культурно-просвітню організацію. Для підкреслення своєї солідарності з усією слов'янщиною та її національно-визвольним рухом гуртківці прибрали собі характерні слов'янські імена. Шашкевич став називатися Русланом, Головацький — Ярославом, Вагилевич — Далибором; з'явилися Всеволоди, Мстислави, Володарі та

* «Вінок русинам на обжинки», ч. 1, Відень, 1846, стор. 52—53.

інші. Недруги іронічно прозвали Шашкевича, Вагилевича і Головацького, яких часто бачили разом, «руською трійцею». Ніхто й припустити тоді не міг, що ця іронічна назва згодом звучатиме серед народу як хвала і навечно увійде в історію української літератури. «Руською трійцею» стали називати не тільки тріо нерозлучних друзів, а й весь гурток Маркіяна Шашкевича. Основним у діяльності «трійці» було спочатку «ходіння в народ». Програма була така: шляхом освіти й літературного поступу розбудити свідомість західноукраїнського населення, вибороти для народу краще життя.

Негайного вирішення на той час вимагала проблема правопису, і й гурток присвятив не одне зібрання. Після тривалих суперечок було вирішено застосувати фонетичний правопис, на що наштотхнула гуртківців сербська лінгвістична реформа Вука Караджича. «Пиши, як чуеш, а читай, як видиш»,— це висунуте більшістю гасло знайшло своє вираження в другому, а незабаром і в третьому збірниках «Руської трійці» — «Зорі» та «Русалці Дністровій».

Цензор по слов'янських виданнях В. Копітар дав схвальну оцінку «Зорі», проте два горезвісні в Галичині Левицькі — митрополит Михайло і професор семінарії Венедикт — не допустили її до друку. В упорядників збірника було вчинено обшук.

Та навіть під поліційним наглядом Шашкевич не припиняє культурницької діяльності. За тогочасною семінарською традицією кожне релігійне свято чи ювілей високопоставленої особи відзначали урочистими промовами. Семінаристи виступали переважно латинською, а часом польською чи німецькою мовами. Шашкевичеві припала черга виступати в день шістдесятисемиріччя цесаря Франца І. Клерикалів обурило те, що Маркіян виголосив промову народною українською мовою, ще й зачитав ювілейну оду «Голос галичан». Ода була водночас першим друкованим твором поета.

Нам здається, що автор «Голосу галичан» дотримувався двох важливих моментів: духовенському кліру він хотів довести, що українська мова здатна виразити навіть найвищі у тогочасному розумінні патетичні речі, а землякам-семінаристам хотів нагадати, що народну мову пора вводити до культурного вжитку.

Восени 1836 року М. Шашкевич і його товариші М. Устиянович та Ю. Величковський одночасно виголосили українською мовою проповіді у трьох львівських церквах. Це теж було сміливим викликом австрійським та польським асиміляторам.

У середині 30-х років минулого століття в Галичині розгорілася так звана азбучна війна. Приводом до неї послужила стаття реформатора Й. Лозинського «О wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa guskiego», надрукована в польському тижневику «Roz-

maitości» (1834, № 29). Лозинський та його прихильники намагалися перевести українське письмо на польський алфавіт, так звану латинку. Така невинна на перший погляд реформа крила в собі серйозну небезпеку. «Прийми галичане в 1830-х годах польское абцадло,— казав Я. Головацький,— пропала бы руская индивидуальная народность»*.

Маркіян Шашкевич дав рішучу відсіч посяганням на українську азбуку. В полемічній брошурі «Азбука і abecadło», що вийшла у Перемишлі 1836 року польською мовою, він аргументовано, пункт за пунктом, розбиває підступний проект Лозинського, висловлюючи прагнення галичан «не віддалятися від східних слов'ян» ні письмом, ні культурою взагалі. Це був другий друкований виступ Шашкевича.

Й. Лозинський та інші твердили, що українська мова не придатна для розвитку літератури, бо вона, мовляв, не вироблена і не має граматики. «Областным наречнем галицкой черни» називав її реакційний історик Д. Зубрицький. Організатор «Руської трійці» поставив перед собою завдання науково реабілітувати мову свого народу. Збереглося чимало його мовознавчих виписок і начерків українською, російською, польською мовами, і мають вони найрізноманітніший характер. Відомий фрагмент «До читателя» і знайдений нами його варіант «Передслів'є» дають підстави гадати, що Шашкевич мав намір написати й видати велику граматичну працю. Михайло Возняк висловив думку, що «зачав працювати Маркіян також над словарем нашої мови»**.

Не можна сказати, що Шашкевич був одинаком у граматичних пошуках. Ще на початку 20-х років були готові «Граматыка языка славано-руського» І. Могильницького та «Versuch über die Sprachlehre der Ruskischen Sprache» І. Лаврівського, проте побачити світ їм тоді не вдалося. У 1830 році в Будапешті була видрукована «Grammatica Slavo-Ruthena» М. Лучкая, а в 1834 році у Перемишлі — «Grammatik der ruthenischen, oder kleinrussischen Sprache in Galizien» Й. Левицького. Польською мовою приготували рукописні посібники азбучний реформатор Й. Лозинський («Gramatyka języka guskiego», 1833) та А. Добрянський («Gramatyka języka starosłowiańskiego», 1837). Проте підготовчі матеріали Шашкевича свідчать, що його граматична праця мала бути найрадикальнішою, науково найспроможнішою на той час.

* «Литературный сборник, издаваемый галицко-рускою матицею», вип. I, Львів, 1885, стор. 20.

** М. Возняк. Оповідане про Маркіяна Шашкевича. Львів, 1911, стор. 22.

Дбаючи про розвиток народної освіти, провідник «Руської трійці» склав 1836 року першу «Читанку» українською мовою (до речі, слово «читанка», таке милозвучне сьогодні і звучне, вийшло саме від Шашкевича). З добрим педагогічним тактом автор підручника роз'яснював дітворі, що таке родина, земля, море, хмари, розповідав про пори року, про частини світу. Із шести розділів «Читанки» найцікавіший і найцінніший розділ «Басні», складений з поетичних та прозових мініатюр. Встановлено, що всі поетичні байки — це переклади Ю. Величковського з польського байкаря І. Красіцького, а чотири з прозових байок — «Дикий і сільський чоловік», «Щука і карась», «Лев і ведмідь» та «Грубар» — узяті з граматики М. Лучкая. Оскільки М. Шашкевич був і автором, і упорядником «Читанки», то важко сказати, чи інші твори розділу «Басні» написані ним самим, а чи теж звідкись запозичені.

Незважаючи на соціально обмежений зміст Шашкевичевої «Читанки», її вороже зустріла цензура. Тільки 1850 року її видав у Львові Яків Головацький, і відтоді вона довго з успіхом використовувалася у початкових школах Галичини.

Кульмінаційним моментом у культурно-освітній діяльності Маркіяна Шашкевича слід вважати видання першої на Західній Україні книжки народною мовою. Шлях до неї був надзвичайно складний.

Ще в 1834 році Яків Головацький через семінарські конфлікти змушений був виїхати зі Львова і продовжувати навчання спершу в Кошицькій духовній академії, а потім у Пештському університеті. За кордоном він познайомився з Яном Колларом, подружився із сербом Георгієм Петровичем та з іншими впливовими людьми і домовився про допомогу у виданні української книжки. Після повернення Головацького до Львова «Руська трійця» вирішила упорядкувати ще один свій збірник. Шашкевича не зламала невдача з «Зорею», і він гаряче взявся за справу нового видання. «Коли не можна друкувати руської книжки у Львові, — говорив Маркіян, — то повезем її до Відня, а коли й там не пустять на світ божий, то лишається іще свобідна Угорщина»*.

І в 1837 році здійснилася заповітна мрія Шашкевичевого гуртка: в Будимі (Будапешті) з'явилася «Русалка Дністровая».

Основну частину тисячного тиражу було надіслано, зрозуміло, до

* «Зоря», 1880, № 1, стор. 6.

Львова, та на книгу не менш, ніж друзі, чекали вороги. Влада конфіскувала надіслані книги. Поза арештом залишилася незначна частина видання.

Чим же була викликана така немилість до начебто невинної за змістом «Русалки Дністрової»? Першопричина заборони полягала, очевидно, у тому, «що це був український збірник»*. Цісарським посіпакам страшенно не хотілося визнавати повноправність «мужицької» мови.

Книга свідчить про неабияку обізнаність «Руської трійці» з літературним життям на Наддніпрянській Україні, з культурою слов'янських народів. У «Передслів'ї», наприклад, Шашкевич посилається на І. Котляревського, М. Цертелева, М. Максимовича, Г. Квітку-Основ'яненка, Є. Гребінку, П. Гулака-Артемівського та інших. Упорядником збірника були добре відомі видання народних пісень — сербських (Караджича), чеських і словацьких (Челаковського, Шафарика), російських (Прача, Данилова). Українським народним пісням у «Русалці Дністровій» відведено перший із чотирьох розділів. З величезної кількості фольклорних записів Шашкевича сюди увійшла хіба що незначна частина: доводилося рахуватися з обсягом видання, а власне, з коштами, котрі, за винятком декількох Маркіянових дукатів, покрити Микола Верещинський, директор Коломийської окружної школи. Розділ «Пісні народні» укомплектований також записами Г. Ількевича, І. Білинського, М. Кульчицького та інших.

У розділі «Складання» представлено твори лише організаторів збірки — Шашкевича, Головацького і Вагилевича. Причому з десяти вміщених тут оригінальних творів сім належить Шашкевичеві. Особливо вирізнялося волелюбними мотивами його романтичне оповідання «Олена», де змальовані народні герої-опришки.

Два інших розділи «Русалки Дністрової» — «Переводи» і «Старина» — знайомили з перекладами сербських пісень та уривків з «Краледворського рукопису», а також з цікавими історичними відомостями і документами.

Глибоко збагнувши пафос боротьби «Руської трійці» і значення першої західноукраїнської книжки, Іван Франко прийшов до висновку, що «Русалка Дністровая», хоч і який незначний її зміст, які неясні думки в ній висказані, — була свого часу явищем наскрізь революційним**.

* Див.: «Революція 1848—1849 гг.», т. 1, М., Вид-во АН СРСР, 1952, стор. 404.

** Іван Франко. Твори в двадцяти томах, т. 16. К., Держлітвидав України, 1955, стор. 37.

В очах місцевої влади діячі «трійці» поставали як справжні злочинці, діяльності яких треба покласти край. Юнакам учинили суворий допит, заборонили їм виїжджати зі Львова аж до одержання вказівки згори — від намісника галицького краю.

З виходом «Русалки Дністрової» фактично розпався нерозлучний досі тріумвірат — Шашкевич, Головацький і Вагилевич. Розпався добре злагоджений ансамбль, що відіграв свою історичну місію.

У Львівській семінарії посилювались поліцейські обшуки та переслідування, з'явилися провокатори, що виказували тих, хто симпатизував польському революційному рухові та російському народові. «Вороги, мов безроги, рилю»*, — згадує про той час Шашкевичів приятель М. Устиянович.

У липні 1837 року творцеві «Русалки Дністрової» вища інстанція оголосила догану. Для Шашкевича це був найкращий вихід із становища. На чому ж базувалася така ліберальна урядова постановова? Не інакше, як на бажанні повернути силу супроти її русла. Духовна консисторія оцінила впливовість ватажка суспільно-культурного руху і була не від того, щоб «приручити» здібного юнака. Шашкевич якраз закінчував семінарію, і сам митрополит порадив йому висвятитися без права на одруження, обіцяючи при тому високі духовенські титули. Бажання жити серед людей, насолоджуватись їхніми піснями, ділити навпіл чорний селянський хліб і давати освіту бідняцькій дівчорі — ось що не дозволило тоді Шашкевичеві схибити. На початку 1838 року він одружився з Юлією Крушинською, а вже тоді з'явився перед випускною семінарською комісією. Після довгих вагань, зважаючи на хворобу випускника, комісія 20 травня 1838 року надала йому право займати парафію в сільських місцевостях.

Маркіян Шашкевич, підкреслював М. Павлик, належав до тих людей, які «...не мали в собі нічого попівського і не тільки думками, а вчинками йшли різко против загалу галицько-руського попівства, проти його неруських та протинародних думок і звичаїв»**. Все свідоме життя письменник-патріот присвятив справі соціально-культурного відродження, справі возз'єднання українських земель. Він, як і вся «Руська трійця», постійно цікавився діяльністю наддніпрянських діячів культури, прагнув до тісного спілкування з ними.

* «Записки Наукового товариства імені Шевченка», т. 104, 1911, стор. 109.

** М. Павлик. Твори. К., Держлітвидав України, 1959, стор. 428.

Оскільки твори письменників Наддніпрянщини в Галичині важко було дістати, то вони поширювалися в рукописних копіях. Я. Головацький, наприклад, скопіював для себе частину «Енеїди» І. Котляревського (на 90 сторінок рукопису), «Конотопську відьму» Г. Квітки-Основ'яненка (40 сторінок), поезії Л. Боровиковського, О. Бодяньського, Ієремії Галки (М. Костомарова), Є. Гребінки, П. Гулака-Артемовського, В. Забіли.

З другої половини 30-х років учасники «трійці» листуються з відомим ученим М. Максимовичем, котрий в альманасі «Киевлянини» за 1841 рік схвально відгукнувся про «Русалку Дністрову» та її авторів. Через О. Бодяньського восени 1837 року Максимович передав львівським друзям кілька своїх творів.

Міцна дружба єднала «Руську трійцю» з відомим культурним діячем, видавцем альманаху «Запорожская старина» І. Срезневським.

У 1842 році до Шашкевича потрапили дві книги «Малоросійських повестей» Г. Квітки-Основ'яненка (М., 1834 і 1837), альманах «Ластівка», виданий Є. Гребінкою (СПб., 1841) та збірка Амвросія Могилки (А. Метлинського) «Думки і пісні та ще дещо» (Харків, 1839). Захоплено відгукується Маркіян про ці видання в листі до приятеля М. Козловського. В саморобному зшитку поета з'явилися копії балади Т. Шевченка «Причинна» з «Ластівки», а також багатьох поезій Могилки. Знаменитий «Кобзар», виданий 1840 року, не дійшов до Маркіяна, але знайомство з Шевченком у Галичині починається саме від Шашкевича. З листа збирача українського фольклору П. Лукашевича до І. Вагилевича від 21 вересня 1843 року знаємо, що Шевченко теж цікавився діяльністю «Руської трійці» і читав «Русалку Дністрову».

Починаючи з третього десятиріччя XIX ст, Галичину з пізнавальною метою відвідують російські вчені. Особливо тісні стосунки з «Руською трійцею», зокрема з І. Вагилевичем, підтримував М. Погодін. Він неодноразово надсилав з Москви різні російські видання, а кореспонденції про культурне життя галичан друкував у журналі «Москвитянин».

Маркіян Шашкевич усім серцем, усією душею прагнув великого слов'янського єднання:

Із русина щирої груди
В побратимий летить край,
Побратимі де суть люди,—
Поza Волгу, за Дунай.

(«Згадка»)

Проте після закінчення семінарії сили Шашкевича помітно та нули. Ще перед виїздом зі Львова він писав до дружини: «Уяви собі твого чоловіка... Став понурим, завжди задуманим, завжди чимось зайнятий, дуже маломовний». Іншим поет уже не був до кінця своїх днів.

Якщо Шашкевичеві пощастило уникнути арешту після «Русалки Дністрової», то не вдалося позбутись дальших переслідувань. Неблагонадійному священникові діставалися найгірші парафії, і за неповних п'ять літ він з сім'єю змушений був тричі переселятися — в Гумніська, Нестаничі, Новосілки.

Перебування поета на селі сприяло зближенню його з простим народом, зате віддаляло від суспільно-літературного життя. Скупі години вільного часу тепер він приділяє переважно перекладам народною мовою «Євангелія», пише сповнені гуманізму релігійні проповіді для селян, а також три поезії в прозі — «Псалми Русланові».

Останні роки поетового життя були безрадісні. Неродючі ґрунти і градобої спричинилися до крайньої нужди селян і його сім'ї зокрема. Державна казна не давала Шашкевичеві законного утримання через його неблагонадійність, а, «яко щирій прихильник народу, він не міг здирати бідних людей»*. Смерть молодшого сина викликала в поета тяжкі переживання і сприяла загостренню туберкульозу, на який він захворів ще під час навчання в семінарії.

Від 28 січня 1843 року починається напружена боротьба Шашкевича з тяжкою хворобою. Весною цього ж року він остаточно втратив зір і слух і 7 червня помер.

Для нащадків не зберігся жоден прижиттєвий портрет Маркіяна Шашкевича. Художники відтворили його образ на основі спогадів сучасників та на підставі родової подібності сина Володимира.

Художня спадщина Маркіяна Шашкевича невелика: три десятки поезій, романтичне оповідання «Олена» та переспіви й переклади із староруської, польської, сербської і чеської мов.

Шашкевич насамперед був щирим поетом, співцем з ніжним ліричним серцем. Його ліризм не споглядальний, а цілеспрямований, органічно ворожий реакції, і це, власне, виділяє Шашкевича з-поміж багатьох українських романтиків дошевченківського періоду.

* М. П а в л и к, Твори, стор. 427.

Творча думка поета працювала не лише в межах рідної культури, а розвивалася на основі слов'янської і навіть позаслов'янської. Вірне побратимство фігурує в його поезіях як апофеоз людської краси.

Свого часу деякі дожовтневі критики звинувачували Шашкевича у песимізмі, вважаючи за песимізм поетичну сумовитість. Однак, на наш погляд, те, що сумовитість є характерною прикметою деяких поезій Шашкевича, треба пояснювати безвідрадними життєвими обставинами. Проте є в нього й інше — пристрасне прагнення світла, щастя, людського блага.

Історична епоха, до якої належав Маркіян Шашкевич, ставила перед літературою нові проблеми, зв'язані з розкріпаченням людської особистості. Однією з найхарактерніших прикмет творчості романтиків було звернення до історичного минулого. Романтики ідеалізували давні звичаї, шукали у визвольній боротьбі слов'ян світлих моментів, які так контрастували з гнобительськими соціальними умовами перших десятиріч XIX ст.

Багато цікавився історичним минулим свого народу і Маркіян Шашкевич. Поки що не вдалося розшукати його нарис про Богдана Хмельницького, написаний для «Зорі». До цього нарису було додано портрет гетьмана, створений, очевидно, Іваном Вендзиловичем. У рік, коли виникла «Зоря» (1834), Вендзилович ілюстрував нелегальне видання «Pieśni patriotyczne z czasów rewolucji polskiej», за що його виключили з семінарії і разом з видавцями заарештували.

На основі історичної колядки «А в чистім полі, близько дороги...» М. Шашкевич написав чудову поезію «Хмельницького обступлені Львова». В роботі над іншим твором — «О Наливайку» — теж прислужився фольклор, зокрема пісні «Ой поїхав Романонько до Сучави на ярмарок» та «Літай, літай, свий орле, по глибокій долині», вміщені згодом у «Русалці Дністровій». Не обмежуючись географічними рамками Галичини, Шашкевич змальовував Хмельницького і Наливайка як героїв загальнонаціональних, проголошуючи, що Україна кровно нероздільна і що майбутнє українського народу в його єднанні з російським народом.

Загальноруська орієнтація поета відбилася в поезії «Болеслав Кривоустий під Галичем, 1139». Галичани і київські дружинники тут не протиставляються, бо то одна руська сила — «од Бескида аж до моря». Шашкевич прагне переконати пригноблений люд, що гнобителі лише на словах непереможні.

Шашкевич боляче переживав тяжке, напіврабське становище рідного народу. Один з невікінчених його рукописів зберіг нам надзвичайно сміливі, як для романтика, пройняті бунтарським духом фрази: «Славні руськії могилоньки ще лицарів хоронять...»

І гриміло, і дудніло..., ...Лучша борба нещаслива, як нинішня тихота; в борбі була надія, а нині знила»*.

З цими словами перегукується початок поезії «Згадка», написаної під впливом відомої поеми Яна Коллара «Дочка Слави».

Заспіваю, що минуло,
Передвіцький згану час,—
Як весело колись було,
Як то сумно нині в нас!

У тій же тональності, лише з прозорішим закликком до дії, написано й вірш «Споминайте, брата милі...», який віднедавна приписується Шашкевичеві:

Споминайте, брата милі,
Славні часи старі!..
Ніби Прута бистрі хвилі,
Плили руські лицарі.

Споминаймо, брата милі...
Може, спомин спосіб дасть
Воскресити в новій силі
Руську славу, руську власть!

Отже, крім глибокого людського смутку, є в його творах і «нута друга», котрої не хотіли добачати деякі дореволюційні критики,—є внутрішній пристрасний заклик до боротьби за світло, щастя трудящих людей. На той час в умовах Галичини, поневоленої австро-угорською монархією, це був сміливий виступ.

Напівісторичне тло має романтична балада Шашкевича «Погоня». Відомі дві різні редакції цього твору: першу вміщено в рукописній збірці «Син Русі» під назвою «Дума», друга — «Погоня» — опублікована в «Русалці Дністровій». Між першою і другою редакціями лежать приблизно три роки, але при співставленні не важко вловити прагнення автора економити слова, спрощувати фрази з метою надати твору більшої динамічності.

Громадянська та інтимна лірика Шашкевича віддзеркалює його душевний стан протягом доброго десятиліття. Оскільки переважна частина поезій М. Шашкевича не датована, то хронологію їх доводиться встановлювати за зміною поетового письма, за якістю паперу, чорнилом, за художнім стилем і т. п.

* Відділ рукописів Львівської державної бібліотеки ім. В. С. Стефанька, архів М. Шашкевича, п. II, од. зб. 72.

Найранішим датованим віршем галицького будителя є сонет «До***», позначений 1833 роком. Другий сонет — «Сумрак вечерній» — написаний десь до 1836 року. Наскільки відомо, Шашкевич першим в історії української літератури почав писати сонети. Перед ним хоча й зверталися до цього складного жанру (Л. Боровиковський, О. Шпигоцький), проте оригінальними не були, бо перекладали або переспівували.

З-поміж ранніх віршів М. Шашкевича виділяється мініатюра «Слово до читателів руського язика». Кожному, хто вболівав за народ, хотілося повторити поетів клич.

Дайте руки, юні други,
Серце к серцю най припаде,
Най щезають тяжкі туги,
Ум, охота най засяде.

Разом, разом, хто сил має,
Гонить з Русі мраки тьмаві;
Зависть най нас не спиняє,—
Разом к світлу, други жваві!

У романтичній літературі першої половини XIX ст. дуже часто зустрічаємо нарікання на горе, однак це не було модою епохи. Безліч тогочасних фольклорних і літературних творів про нещасливе життя викликані жорстокістю гнобительського ладу.

Тематику багатьох поезій М. Шашкевича відбивають уже самі заголовки — «Туга», «Розпука», «Туга за милою», «Лиха доля». Журба поета має в основному два мотиви: втрачене кохання («Туга», «Вірна», «Туга за милою») і тягар самотності сирітського буття («Місяченько круглоколий закрився хмарою...», «Розпука», «Лиха доля», «Над Бугом»).

В підтексті нерідко відчуваємо наявність призвідника людських страждань, причину масової суспільної приреченості. Так, у поезії «Вірна» розлука приходить через війну, а в «Лихій долі» як уособлення феодального ярма виступає чорна хмара.

Щедро персоніфікуючи українську природу задля сюжетної динамічності і романтичної винятковості обставин, Шашкевич важливу функцію в своїх творах відводить лісам, горам, водам, хмарам, місяцю, зорям, червоній калині, часто звертається до крилатого вітру, побратима своїх дум:

Де мій сокіл пробуває,
Лети, гадко, в чужий край.

Неси душу там мою,
Легкокрилий вітроньку,
Руську пісню неси му,
Щиру брата пісоньку.
(«По́за тихий за Дунай...»)

Шуми, вітре, шуми, буйний,
На ліси, на гори,
Мою журну неси думку
На підліські двори.
(«Підлісьє»)

В страшних умовах панщини сльози самі котилися з очей, і тоді, поет, заламовивши руки над народним безправ'ям, розкривав покраяне боєм серце:

Рано встану та й заплачу
І вечером плачу;
Доле ж моя веселіша,
Коли ж тя обачу?

Журбо, тяжка розлучнице,
Чом не пропадаєш?
Доле ж моя, зоре моя,
Коли ж засвітаєш!?
(«Над Бугом»)

Уболіванням за долю рідного народу і його культури проіннятий один із кращих ліричних творів М. Шашкевича — «Веснівка». Зовні позбавлений публіцистичності, цей твір у м'якому мелосі криє політичний підтекст. В алегоричному образі «цвітки»-веснівки втілено прогресивні поривання до вільного життя.

Щира синівська любов до вітчизни бринить у вірші М. Шашкевича «Чом, козаче молоденький...», що є, на нашу думку, відповіддю на ностальгичний твір Якова Головацького «Туга за родиною», написаний у Пешті 1835 року.

У 1838 році Маркіян Шашкевич створив дві поезії польською мовою — «A wiesz ty?» і «Моє небо», присвятивши їх подрузі свого життя, Юлії Крушинській. Рідна пісня — поетове небо. Заглянути в небо народної душі, за Шашкевичем, — найважче і найпочесніше завдання митця. В 30-і роки минулого століття таке розуміння свого обов'язку могло з'явитися тільки в людини демократичних переконань.

З останніх років життя Маркіяна Шашкевича залишилося небагато його поетичних творів. Це лірична медитація, відома під двома назвами — «Безрідний» і «Нещасний» (обидва заголовки придумав Я. Головацький), дидактична байка «Опихане, пане?», при-

свята-дума «Побратимові» та уривок «Бандурист» із недокінченої поеми «Перекинчик бісурманський».

Типовий образ пана-експлуататора змальований у байці «Опихане, пане?»:

...шляхом дідич суне четвергою.
Гладун, петльованець, кругленький собою;
Як гарбуз му лице, а руки як тісто,
Червений як ридза, під горлом звисисто.

З боку поетичної архітектоники, мабуть, найцікавіший у спадщині Шашкевича твір «Побратимові», посилаючи ему пісні українські», адресований М. Устияновичу. Послання було результатом великого враження поета від книг, одержаних з Наддніпрянської України. Шашкевич радів, що українське слово лунає з друкованих сторінок, вірив, що з роками воно все більше розквітатиме:

І буде літати,
І буде співати,
І о руській славі
Скрізь світу казати!

Знаменно, що М. Шашкевич, як і Т. Шевченко, найчастіше використовує популярний на Україні коломийковий вірш. Обидва поети тонко відчували національну своєрідність народної творчості. В Шашкевича коломийковим розміром написана третина оригінальних поезій.

Художня майстерність творця «Русалки Дністрової» розкривається і в інших поетичних розмірах його творів. Ось, наприклад, як по-народному плавно і вільно звучить епічна розповідь у згадуваній уже поезії «Хмельницького обступленіє Львова»:

Військо куренное в поход виступало,
Ляхи розроняло да Львів обступляло.
Як гетьман Хмельницький кіньми наверх —
Та й Львів ся здвигнув;
Як гетьман Хмельницький шаблею звив —
Та й Львів ся поклонив.

У спадщині Шашкевича збереглося понад півтора десятка віршованих уривків. Більшість із них довго лежали в рукописах і лише тепер з'являються друком.

Єдине оповідання Шашкевича «Олена», назване ним казкою, поклато початок новій художній прозі на Західній Україні.

В цьому оповіданні Шашкевич перший в українській літературі взявся розробляти опришківську тему. Самого слова «опришки» письменник не вживає, в оповіданні діє ватага незвичайних хлопців,

які вбивають пана після його чергового зухвальства — викрадення з селянського весілля красуні Олени. Але з верховинського табору, з нічної ватри, з ясних топірців, а головне — із спрямованості месницьких вчинків неважко розгадати літературну конспірацію. В оповіданні на перший план висунуто не етнографічний опис весілля; смертю карати панів за їх свавілля — така авторська ідея. «А тота ціла картина оприського курища, так чудно і артистично змальована Шашкевичем в «Олені», чи ж не виходить вона на апофеоз того єдиного протесту проти неволі, який тоді був можливий для народу?»*.

В оповіданні «Олена» відчутний сильний животворний струмінь ліризму. Іноді Шашкевич-поет пересилує Шашкевича-прозаїка, і тоді маємо щось на зразок поезії в прозі.

«Маленька людина» з її внутрішнім світом — ось що було предметом мистецького дослідження М. Шашкевича і як поета, і як белетриста.

Одночасно з оригінальною творчістю Маркіян Шашкевич немало займався художніми перекладами і переспівами. Його перу належить повний переспів світового шедевра — «Слова о полку Ігоревім». На жаль, на сьогодні зберігся тільки уривок з цього переспіву — «Плач Ярославнин».

Великий інтерес виявляв Шашкевич до фольклору братніх слов'янських народів, зокрема до сербської пісні. Зацікавлення Шашкевича сербським фольклором було постійним і глибоким. Це й спонукало його взятися за переклади з сербської.

М. Шашкевич переклав шість сербських народних пісень — «Дівчина і риба», «Дівчина до рожі», «Пуста дівчина», «Дівчина, лице миюча», «Ангелчині ворота» і «Знатель». Всі вони надруковані в «Русалці Дністровій». Перекладу сьомої пісні — «Олень і Віла» — поет не закінчив.

Над сербськими народними піснями Маркіян Шашкевич працював у тісній творчій співдружбі з Я. Головацьким. В одному із зошитів Головацького переписано 77 оригіналів сербохорватських фольклорних поезій, проте, уникаючи дублювання, жодного з шести опрацьованих Шашкевичем творів він не перекладав.

Протягом багатьох літ М. Шашкевич переспівував по-українськи так звані «Краледворський рукопис». Цей майстерно підроблений В. Ганкою під історичну пам'ятку художній твір добре послужив колись справі чеського культурного відродження, протистояв ні-

мецькій асиміляції на чеських землях. За життя Шашкевича було опубліковано лише п'ять перекладених ним віршів із «Краледворського рукопису» — чотири («Китиця», «Олень», «Лишена», «Зозуля») в «Русалці Дністровій» і один («Рожа») у виданні «Casopis Ceského Muzeum» (1838, кн. 3). Повністю переклад вперше надруковано в «Писаннях Маркіяна Шашкевича», виданих М. Возняком у Львові 1912 року. «Краледворський рукопис» разом з уривком «Любушин суд» з іншої підробки В. Ганки — «Зеленогірського рукопису» — займає у «Писаннях...» понад сорок сторінок друку. Це найбільша за обсягом перекладацька праця галицького просвітителя. В роботі над чеськими творами велику допомогу Шашкевичу подавали чехи Ян Коубек і Карел Зап, ці «два світлі мужі», як оцінив їх І. Франко.

Тісні стосунки підтримував М. Шашкевич із польськими культурними діячами. Він співробітничав з В. Залеським, допомагаючи йому в упорядкуванні книжки «Peśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego» (1833). Згодом потоваришував з фольклористом Жеготою Паулі, котрий ввів його у польські літературні кола, познайомився з передовими діячами польської культури. Найбільшим демократизмом визначався в той час поет Северин Гоциньський, що з початку 30-х років XIX ст. жив у Львові. Повага й співчуття Гоциньського до покріпачених українських селян відбилися в його творчості і насамперед у поемі «Канівський замок». Уривок з цієї поеми й переклав Шашкевич десь близько 1838 року. Важливо, що з польського твору перекладач вибрав те місце, де на минулі події глянуто з позиції сучасності.

Імпонував Шашкевичу і вірш прогресивного польського поета Ф. Карпінського «До Юстини. Скарга на весну». У творі звучить нарікання на те, що квітка долі не може зацвісти без сонця. Переклад поезії Карпінського майже до початку нашого століття вважали за оригінальний твір Шашкевича.

З польського тижневика «Rozmaitości» (1831, № 8) провідир «Руської трійці» переклав анонімне сентиментальне оповідання «Помста і великодушіє».

Перекладацькі інтереси Шашкевича виходили й поза слов'янчину. Так, він один з перших зробив спробу познайомити українського читача з грецькою анакреонтикою. Знайдено лиш два його анакреонтичні переклади — «Сила невісти» і «Жалость».

Літературна спадщина Маркіяна Шашкевича — цінний внесок у культурну скарбницю українського народу. Він глянув на світ по-народному і побачив його в різючих соціальних контрастах. Ви-

* Іван Франко, Твори в двадцяти томах, т. 16, стор. 39.

никнувши на грані двох формацій — феодалізму та капіталізму,— творчість першого на західноукраїнських землях народного письменника лише краєм торкнулася класових суперечностей, але її нове, озонне віяння нагадало, що десь є нерозбуждена воля.

* * *

Маркіян Шашкевич у своїй діяльності в силу обставин не міг зосередитись на якійсь одній культурній ділянці. Поезія і проза, наукова публіцистика й переклади, історія і мовознавство, фольклор та етнографія — все одночасно цікавило талановитого письменника. Голос патріотичного сумління постійно нагадував: не покладати рук при реакційній негоді, не тікати з освітнього поля. І Шашкевич з вимушеним поспіхом упорядковує й редагує рукописні збірники «Руської трійці», готує для селянських дітей «Читанку» рідною мовою, з розумінням ситуації видає віщу «Русалку Дністровую». Він палко бажав побачити Україну розквітлою, в братерському єднанні із слов'янськими та іншими народами.

Коли ж при оцінці зважати на суспільне тло, на недоспіваність Шашкевичевої пісні, то постать поета росте на очах, досягаючи найвищого демократичного рівня в дошевченковий період. Не можна уявити дальшого розвитку західноукраїнської літератури без тієї нелегкої місії, яку добровільно взяв на себе організатор «Руської трійці».

На вітчизняній книжковій полиці твори Маркіяна Шашкевича займають небагато місця. Але вони послужили вагомим прологом до наступної праці представників демократичного напрямку в літературі на західноукраїнських землях.

Михайло Шалата

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ

ОРИГІНАЛЬНІ ПОЕЗІЇ

СЛОВО ДО ЧИТЕЛЕЙ РУСЬКОГО ЯЗИКА

Дайте руки, юні други,
Серце к серцю най припаде,
Най щезають тяжкі туги,
Ум охота най засяде.

Разом, разом, хто сил має,
Гоніть з Русі мраки тьмаві;
Зависть най нас не спиняє,—
Разом к світлу, други жваві!

[1833]

ДО ***

Мисль піднебесну двигчи в самом собі,
Душу в природи безвісти занести,
Гадкою крепков тьми світа розмести,
Житя кончини подружити обі;

Глянути мирно, що ся діє в гробі,
К радощам вдати, істинним ся взнести,
Радость з тугою в лад миленький сплести,
Милость сосвітну пригорнути к собі;

Хто вміє? хто вдасть? — Ум сильний, високий,
Ум, що го вічна доброта повила,
Ум, що го красна природа зростила,
Ум, яких мало, хотя й світ широкий;
Душа, що в грудях твоїх ся з'явила,
Що мене знова з світом подружила.

[1833]

СИН ЛЮБИМОМУ ОТЦЮ

Гадка моя, як буйний весною вітрець,
Зводиться, легким крильцем злітає,
Несесь сторонами в далеч, де отець,
Сивий голубонько, пробуває.

Живе в печалі. Боже, коли б в радості
Вік тихо, весело ему проживати,
В гаразді, здоровлю, в любой солодості
Цвітами щастя жите огортати!

Отче, ох, отче! Сли ся мені придало
Дні життя твого полином згірчити,
Сли коли око твое жалем запало,
Сли-м був нещасен серце закервлити,—

Прости ми, отче, прости! Бач, я ся каю,
Жалем серце бідне мое прозябає;
Твої ноженьки сльозами зливаю:
Ах! прости синові, най не загибає.

[До кінця січня 1833]

ТУГА

Крутий берег, по березі трава зелененька,
Серед трави край берега калина червенька.
Своє гілля буйненькое, сумна, в воду клонить,
Своє листя дрібненькое по водоньці ронить.
Скоро смеркнесь, голуб сивий сюда прилітає,
Нічку гуде, нарікає, ранком ізлиняє.
Нічку плаче, жалкуєся, рясні сльози ронить,
На розсвіті ізлиняє, в темні ліси гонить.
На темні ліси гонить — там зворами блудить,
Там горює, униває, тяжко серцем нудить.
Весна одна перецвіла, минула і друга,
Вже і третя засіяла — не минає туга.
І все голуб прилітає, на гілі сідає
І головку к листям тулить, плаче і ридає:
«Де злетіла-сь, голубонько сивенька, миленька?
Щезла-сь з ними, лишилася година сумненька.
Ні тя мислями змислити, ні думков здумати,

Ні очами тя глянути, лиш згадков згадати.
Світ ми мерзкий, нічка мила, голублюся з тьмами,
Мари — дружба, ліси — хата, гоно за зморами.
А бодай ви, лихі води, в лугах заблудили,
Що ви мою ясну зорю та під себе вбили!
Люта би вас буря в мраку та дрібну розбила,
Та й дрібну мраку розбила, сліду не лишила!
А бодай вас жарким літом дуга випивала,
А зимою студінь люта навік ледом стяла!
Ей ти, водо, ти, бистрая, лиха розлучнице,
Поган-татар нехай гидке в тобі мие лице!..
Щастя мое перебилось, доля вже минула,
Мов ластівка скорокрила в безвісти злинула».

[1833]

ВІРНА

Зашуміла дубровонька, листом зашуміла,
Затужила дівчинонька, серцем затужила.
Тужить нічку, тужить нічку, тужить і день білий,
Бо із війни за три роки не вертає милий.
На могилі-верховині милого спращала,
Біле личко цілувала, слізьми проводжала.
«Не плач, не плач, ластівонько, дасть бог звою-
вати —

До твоєї соколеньком я прилечу хати.
Не плач, не плач, голубонько, не плач, не журися,
Подай ручку біленькую, додому вернися».
Вдарив коник у копита, задзвонив станлями,
Лишилася сиротонька з журними гадками.
Вдарив коник у копита, на вітр пустив гриву,
За лісами, за горами лишив чорнобриву...

Край діброви на горбочку сипана могила,
Там дівчина із зорями щодень виходила.
Виходила із зорями, стояла до ночі,
Свої чорні за миленьким видивила очі.
Ой ходила, ой бродила зимами, літами,
Витоптала биту стежку білими ногами.

[1833]

* * *

Місяченько круглоколий закрився хмарою;
Чи так тобі зо мнов любо, як мені з тобою?

Ой лісами, берегами білі сніги спали,
Очі мої сивенькі сльозоньки залляли.

Вихор дикий, студененький лопотить гілками,
Тяжко, тяжко мому серцю з сумними гадками.

Ой як тяжко, побратиме, тверд камінь глодати,
Ой ще тяжче бездольному в світі пробувати!

В гробі сумно, в гробі тихо, сумрак студененький,
Ой як ляжу серед него, тогди я щасенький.

[1833]

О НАЛИВАЙКУ!

Що ся степом за димове густо закурили?
Чи то мрачка осідає, стеляться тумани? —
Не мрачка то осідає, не туман лягає,
Гей, то ляхів сорок тисяч в поход виступає.
А в неділю на розсвіті полк козацький скорить,
Тоді молод Наливайко до коня говорить:
«Ступай, ступай, ворон коню, бистрими ногами,
Недалеко Біла Церков, йдуть ляхи за нами».
Гей, по степі віє вітер по густих бур'янах,
Гей, там блищать довгі списи в сивеньких туманах!
У Гуманю² дзвонять дзвони і мир б'є поклони:
Надлетіли з чужих сторони чорні ворони.
Збиралися козаченьки, радитися стали,
По далекій Україні посла розсилали.
А у місті Білій Церкві лиш звідти згасали,
Ударили з самопалів, і коні заграли.
Тоді постиг Наливайко, під ним кінь іграє.
«Гей, молодці, за свободу!» — до них промовляє.
Вздовж списками городили зелені байраки —
Усталяються³ по степі молодці-козаци.

О Наливайку.

Що ся степом за димове густо закурили
Чи то мрачка осідає, стелять ся тумани,
Не мрачка то осідає, не туман лягає
Гей то ляхів сорок тисяч в поход виступає
А в неділю на розсвіті полк козацький скорить
Тоді молод Наливайко до коня говорить
Ступай ступай ворон коню бистрими ногами
«Не далеко біла-церков йдуть ляхи за нами
Гей по степі віє вітер по густих бур'янах
Гей там блищать довгі списи в сивеньких туманах»
У Гуманю дзвонять дзвони і мир б'є поклони
Надлетіли з чужих сторони чорні ворони
Збирали - ся козаченьки радити ся стали
По далекій Украйині посла розсилали —
А у місті біла-церкві лиш звідти згасали
Ударили з самопалів і коні заграли
Тоді постиг Наливайко під ним кінь іграє
Гей молодці за свободу - до них промовляє
Вздовж списками городили зелені байраки
Усталяються ся по степі молодці козаци

Автограф поезії «О Наливайку».

Гей, там ляхів сорок тисяч — дим в'єсь по болоні,
Від розсвіту аж до смерку ржуть бистрії коні.
Гей, там гримлять з самопалів, орють копитами.
Та степ кровця сполокала, зволочен трупами.
Гей, на степу густа трава, степом вітер віє,
Не по однім козаченьку стара неня мліє.
Гей, на степі сивий туман, кургани курились,
Не по однім козаченьку вдовиці лишились.
Тоді молод Наливайко зачав утікати,
За ним в погонь вражі ляхи — не могли здігнати.
А на Дніпрі на порогах плине чайків триста...
Вертайтеся, вражі ляхи, з соромом до міста!

[1833—1834]

ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ОБСТУПЛЕНІЄ ЛЬВОВА ¹

(Строєм народної пісні) ²

Ой у чистім полі да близько дороги,
Там стоїть наметець великий, шовковий,
А у тім наметці стоїть стіл тисовий
Да гетьман Хмельницький сидить кінець стола,
Молодці-козаки стоять дококола.
Да гетьман Хмельницький пише дрібні листи,
По всій Україні розсилає вісти...

Військо куренное в поход виступало,
Ляхи розроняло да Львів обступляло.
Як гетьман Хмельницький кіньми навернув —

Та й Львів ся здвигнув;

Як гетьман Хмельницький шаблею звив —
Та й Львів ся поклонив.

На розсвіті з замку із рушниць стрілили,
А смерком козаки замок підпалили
Да раненько дококола весь Львів обступили.
Ударили з самопалів — двори погоріли.

А гетьман Хмельницький послі посилав,

Словами промовляв:

«Як будете миритися,

На окуп винесіть три миси червоних,

На окуп виведіть сто коней вороних.

Як будете битися,

Мечами рознесу мури високії,
А кіньми розорю двори біленькіі...»

А у Львові рано всі дзвони заграли,
А високі ворота остіжом упали.

[1833—1834]

БОЛЕСЛАВ КРИВОУСТИЙ ¹ ПІД ГАЛИЧЕМ, 1139

Не згасайте, ясні зори,
Не вий, вітре, зниз Дністра,
Не темнійте, красні звори,
Днесь, Галиче, честь твоя!
Бо хто русин — підлітайте
Соколами на врага!
Жваво в танець, заспівайте
Піснь веселу: гурра-га!

Побарися, облак тьмистий,
Ще годинку, ще постій:
Тобі прийде розповісти
Славний руський з ляхом бій.
Од Бескида ² аж до моря
Піснь весела загула,
Від запада аж де зоря
Чути голос: гурра-га!

Покрай Дністра, край бистрого,
Ясний сокіл там жене —
Ярополка ³ київського
Скоропадний кінь несе.

Гей, хто русин — за ратище,
В крепкі руки — меч ясний,
Шпарка стріла най засвище,—
Гордий ляше, день не твій!

Не оден ти город красний
Лютим мечем розметав,
Руки не оден нещасний
По родині заломав!

Нині щезла пуста слава,
Скверний розірвавсь вінець,

Сорок восьма крвава справа ⁴
Гидкий дала ти кінець.

Бач, Болеслав гордовитий
Поклоном низеньким впав,
Враг, напасник сановитий,
На чужім коні втікав.

Радость, радість, галичани:
Не загостить більше враг!
Грими, Дністрі, шуми, Сяне,—
Не прискаче вовком лях!

[1834]

* *
*

Споминайте, братя милі,
Славні часи старі!..
Ніби Прута бистрі хвилі,
Плили руські лицарі.

Блискали шеломи в сонці,
Червонилися щити,—
Славні Русі оборонці
Йшли на ворога в світи.

Чи на Дон той каламутний ¹,
Чи на Литву, на ятвяг ²,
Чи на Краків баламутний,
Вічно скорий до зневаг.

Від копит шляхи стогнали,
Від прапорів нісся шум,
Аж до неба підлітали
Гомони лицарських дум!

Споминаймо, братя милі!..
Може, спомин спосіб дасть
Воскресити в новій силі
Руську славу, руську владсть!

[1834]

ЗГАДКА

Заспіваю, що минуло,
Передвіцький згану час,—
Як весело колись було,
Як то сумно нині в нас!

Святовида * лица ясні
За Лабою ** слов'ян чтив,
Купайловий *** танок красний
Царинами вітром сплів.

Гай ся на честь гарної Лади ****
Піньом дівиць розлягав,
Мир в подяці для Коляди *****,
Веселячись, снопи клав.

Над ярою Волтавою *****
Суд Любушин ***** мир давав;
Над Дніпром-Славутицюю
Так Ярослав ся вславляв *****.

Поза білими водами
Білий гніздо орел вив,
А руськими сторонами
Дзвін вічовий гомотів.

Новгорода сила й слава
Світом цілим зголосла,

* Святовид — бог слов'ян надлабських і надбалтицьких, внображаючий сонце. (Прим. М. Шашкевича).

** Лаба — Albi fluvius. (Прим. М. Шашкевича).

*** Купайло — бог плодів земних. Опис обрядів Купайлових найдеш, крім інших, в «Истории Малой России» Дм. Бантишлових, ч. III, стор. 84, прим. (Прим. М. Шашкевича).

**** Лада — бог милості, ладу і женитьби або весілля; досі у нас пісні весільні зовуться ладканя. (Прим. М. Шашкевича).

***** Коляда — бог миру і пиріваня. (Прим. М. Шашкевича).

***** Волтава — ріка у чеській землі, Moldau Fluß. (Прим. М. Шашкевича).

***** За княгині Любуші споминаються перший раз у чехів «Desky prawdodatne»; зри «Kraiodworsky rukopis»: «Soud Libušin»¹. (Прим. М. Шашкевича).

***** Ярослав Володимирович (1019) зчинив збірку прав руських, знакому під іменем «Правди Руської». (Прим. М. Шашкевича).

Киева золота глава
 Під небеса ся звела.
 Слави дочка ² величана
 На світ цілий сіяла,
 Піснь Люмира, піснь Бояна *
 Голосніше їй гула.
 Нині думка йде сумненько,
 Темним лісом гомонить,
 За Дунай, за Дніпр туженько
 Згадка журна лиш летить.
 Понад Дністра берег крутий
 Гамор галич розлягат,
 Там сум душу хапле лютий,
 В безвість гадка пропадат.
 Городища де бували —
 Днесь могили ся звели,
 Богів храми де стояли —
 Грехіт ³ мохи поросли.
 Поза води, поза тихі
 З Славов гаразд пробував,
 Загудівши, вихор лихий
 І сліди їх позмітав.
 Красна Ретра з Арконою **
 Пилом вічним припали,
 Діти вірні з матерью
 Десь в безвістях ізчезли...
 Де ворони ся злітають,
 Колись славний стояв тин ***.
 Тяжкі мраки днесь лягають,
 Як на ногах татарин ****.

* Люмир і Боян — півці стародавньої Слов'янщини — сей на русі, той у чехів; зри «Слово о полку Ігоря» і «Kralodworsky hukorіs». (Прим. М. Шашкевича).

** Преславні городи у слов'ян над нинішнім морем Балтицьким. (Прим. М. Шашкевича).

*** Твердогород, замок. Приміри: Милятин, Гусятин, Рогатин, Чорнятин, Славетин і м[ногі] і[нші]. (Прим. М. Шашкевича).

**** Повідають люди, що татари, вертаючи з полонянним миром у свійню, коли ставали на нічліги, пов'язаним полонянцям лягали на ноги, щоб не повтікали. (Прим. М. Шашкевича).

«Руська трійця».
 Вгорі — Маркіян Шашкевич, внизу зліва — Іван Вагнлевич,
 справа — Яків Головацький.

РУСАЛКА ДНІСТРОВАЯ.

Ruthenische Volks-Lieder.

У БУДИМЪ
Письмом Корол. Всеучилища Пештанского
1837.

Титульна сторінка «Русалки Дністрової».

Щастя, гаразд з-під могили
Гомоном лиш залітат;
Як слов'яни колись жили —
Журна думка лиш згадаг.

Із русина щирою груди
В побратимий летить край,
Побратимі де суть люди, —
Поза Волгу, за Дунай.

[1834—1835]

СУМРАК ВЕЧЕРНІЙ

Сонце ясне померкло, світ пільма насила,
Вшир і вздовж доокола сум ся розлягає,
Чагарами густими тьма вовків завила,
Над тином опустілим галок гамор грає.

Там, нещасен, думаю, тяжка мов могила
Серед степу опівніч сумненько думає.
Згадка в душі печальній тужно згомотіла,
Бо сплинули радощі, як Дністер спливає.

Нависло ясне небо чорними хмарами,
Тяжкими густі бори склонились тугами,
Зойкнули дуброви й ліси застогнали.

Весело ми з тов гудьбов та й з тими лісами,
Мило ми з буйним вітром, з блудними марами,
Студена тая доля к серденьку припала.

[1835]

ПОГОНЯ*

Чи то сокіл пташку жене?
Чи то буря хмару несе?
Чи люта джума летить?
Ні!.. То козак конем садить!

* Після народної казки. (Прим. М. Шашкевича).

«Гуляй, вороненький, гуляй,
Врага постигай!
Відоб'ємо дівчиноньку,
Пана твого сестроньку.

Як прилетиш, поздоровить,
І поплеще, і промовить,
Погодує тя рукою,
Рученькою біленькою,
І напоїть тя водою,
Водонькою студеною.

Гуляй, гуляй на всі сили
Чрез болота, чрез могили,
Чрез дуброви, через луки —
Потанцюєм з татариним!
Не нагріюсь вражим сином,
Як попаде в мої руки:
Скоро блисну му шаблею —
Розіллється біс мазею!»

На ту правду забожився...
А зогнувшись дугою,
До коника приложився —
Шпарков полетів стрілою.

Ані его не спиняє
Рів, ані могила,
Вітром їх перелітає,
Як би мара го носила.

Куда гониш, бісноватий?! —
Світ вже смерком почорнів,
Сумненько пугач запів,
Ні там людей, ні там хати!

Блуд ту свище, туман грає,
В густі ліси заведе!..
Козак на се не зважає,
Гомонить си та й жене.

Станув, к землі припадає
Послухати, де дуднить,
Знов на верх ся вихопляє,
Бистрим соколом летить.

І шез стрілов в густій мраці,
Дудонь замовчає.
Може, ліг вже де в байраці,
Та й вовк доїдає.

Де-сь поїхав ти, козаче?
Темно, тихо і страшненько,
Часом лиш ворон закричє,
Закричє сумненько.

Чи то вірли крильми б'ються?
Чи зірки сяють?
Ні!.. То козак з врагом труться,
Мечами блискають.

Та вже татар утомився,
К землі, сильно вдарен, пав;
Ще раз двигся, роз'ярився —
І дівчині необачній
Головоньку з плеча зняв.

І кинувся, мов звір лютий,
Козак сильний на врага,
Грудь розколов, щоб добути
Серце диве татара.

Завіз сестру додомоньку,
Поховав ю у садочку,
Посадив над нев руточку,
А в головках калиноньку.

Сам затужив, та й заплакав,
Та й стався сумненьким,
Та й затужив, та й заспівав
Голосом тихеньким:

«Як би я в сей сторононьці,
Як би я безрідний жив? —
Батько, ненька в могилоньці,
Та й сестрицю враг вмертвив.

Ходім, коню, в чужиноньку
Думочку думати,
Ходім, коню, на Украйноньку
Степами блукати».

[Поч. 1833 — Закінч. 1836]

* *
*

Чом, козаче молоденький,
Рониш слізоньки дрібненькі,
На всхід сонця поглядаеш
І так тяженько вздыхаеш?..

Ой я, козак молоденький,
Роню слізоньки дрібненькі,
На Україну поглядаю,
За Україною вздыхаю,
Бо там моя родинонька,
Бо там мила дівчинонька.
На Україні буйнесенькій
Мої други милесенькі,—
Як за ними не тужити,
Коли з ними мило жити?
Ах, найліпше при родині
В своїй рідній Україні!
Там-то світить сонце ясно,
Там-то цвітуть цвіти красно,
В степах буйні вітри віють
І травоньки зеленіють,
Небо чисте — все погода
І чистенька в Дніпрі вода;
Чистіша вода в Дунаю,
Як ту, в пустім, скучнім краю.

[1835—1836]

* *
*

Поза тихий за Дунай,
Де мій сокіл пробуває,
Лети, гадко, в чужий край,
Де го туга обгортає.

Неси душу там мою,
Легкокрилий вітроньку,
Руську пісню неси му,
Щиру брата пісоньку.

Тужно, тужно там тобі,
Милий брате рідненький,
Но по студеній зимі
Вітрець дихне тепленький.

Серед луга край води
Зацвіла калина;
Будь веселий, щаслив ти,
То щаслива й родина.

[1835—1836]

РОЗПУКА

Поза тихими водами
Сумно та й смерклося;
О, як голос меж горами,
Щастя розбилося!

Летить ворон чорнокрилий,—
За ним загуділо;
Щастя мое, гаразд милий,
Навіки зниділо.

Тяжко голубу малому
Гори перебити,
Ой ще тяжче безродному
На сім світі жити.

Ти, зозуле сивенькая,
Закуй ми сумненько,
Най розпука та й лютая
Вирве ми серденько.

[1835—1836]

ВЕСНІВКА

Цвітка дрібная
Молила неньку,
Весну раненьку:
«Нене рідная!

Вволи ми волю —
Дай мені долю,
Щоб я зацвіла,
Весь луг скрасила,
Щоби я була,
Як сонце, ясна,
Як зоря, красна,
Щоби-м згорнула
Весь світ до себе!»
«Доню, голубко!
Жаль мені тебе,
Гарная любко;
Бо вихор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде,—
Краса змарніє,
Личко зчорніє,
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш,—
Жаль серцю буде».

[1835—1836]

ТУГА ЗА МИЛОЮ

Із-за гори, із-за ліса
Вітрець повіває;
Скажи, скажи, тихий вітре,
Як ся мила має?!

Чи здорова, чи весела,
Личко рум'яненко,
Чи сумує, чи горює,
Чи личко бліденьке?

Бо я тужу, бо я плачу,
Сльозами вмиваюсь,
Веселої годиноньки
Вже не надіваюсь.

Коби мені крильці мати,
Соколом злетіти,

Тяжку тугу із серденька
При милій розбити!

Ой літав би-м, ой літав би-м
Щодень і щоночі,
Щоб ся милій у сивенькі
Надивити очі.

Ой літав би-м, ой літав би-м
Зорями ясними,
Щоб мені ся натішити
Ручками білими.

Ой літав би-м, ой літав би-м
Світом білесеньким,
Щоб мені ся натішити
Личком рум'яненко.

Ой літав би-м, ой літав би-м
Вечером тихеньким,
Щоб мені ся натішити
Ходочком дрібеньким.

Ой літав би-м, ой літав би-м
Лісами, горами,
Щоб мені ся натішити
Милими словами.

Ах, я бідний, нещасливий,
Да й крилець не маю,
Сохну, чахну в далечині,
Всяк день умираю!

[1835—1836]

ЛИХА ДОЛЯ

Ой ти, доле, моя доле, гадино їдлива,
Переїла-сь мое щастє, гіренька годино!
Запустила-сь в мою душу журбу і розпуку,
Учинила-сь мому серцю з гараздом розлуку.
Ой місяцю-місяченьку, тихенько думаєш,
Моей тяжкої недоленьки, відав, ти не знаєш.

Ой не знаєш, ой не знаєш і не будеш знати,
Як то тяжко сиротиньці в світі загибати.
Сам не знаєш, ні сестричка звізда ти не скаже,
Як то гірко, сли недоля світ милий зав'яже.
Тобі тільки хіба смутно, що хмара насуне,—
А радощів з зірочками з-межи вас не труне.
А мені ось на сім світі своє серце їсти,
Бо з недолев ся бороти — як під воду плисти.
Десь за морем, за горами мій гаразд здрімався,
Десь з безвістей, з лісів темних

мій смуток пригнався.

Ой пригнався та й вороном надо мнов літає,
Б'є ми серце тяжким крилом, радість розбиває.
Вчера вечір чорна хмара мені говорила:
«Чудуєшся, побратиме, де ся доля діла? —
Твоя доля — то я була, я тя не минаю:
Вкривала-м тя чорнов мраков і тепер вкриваю.
І над гробом мої мраки ще твоїм повиснуть!»
Ой надія!.. Таку долю най-то громи тріснуть!

[1836]

ДО МИЛОЇ

Повій, вітре-вітросеньку,
Там, де тужить мила,
Нехай несуть там пісеньку
Твої легкі крила.

Повій, вітре, в ей городець,
Де вінці сплітає;
Неси вісти, що молодець
Щире ю кохає.

Ой поглядь ю, вітросеньку,
По ей личку білім,
Нехай знає ей серденько,
Що я є ї милим.

Най не плаче, най не тужить,
Вже час ся зближає —
Прийде милий, приголубить
І з нев ся звінчає.

[1836]

ДУМКА

Нісся місяць ясным небом
Там, де зоря ясна;
Летів хлопець чистим полем,
Де дівчина красна.

Часом місяць ізійшовся
З тьмавою хмарою;
Не раз хлопець поборовся
З журною гадкою:

«Журна гадко, печалива,
Чо ти мене гониш?
Чо ми жите згорчиваєш,
В серце тугу рониш?»

Уступися, лиха нене,
З вітром в лісі, гори,
Най по тобі й чутка згине,
Як сліди на морі!

Мому серцю най радощі,
Най надія грає,
Най ми доля веселенька
Птичкою співає!»

[1836—1837]

ПІДЛИСЕ¹

Шуми, вітре, шуми, буйний,
На ліси, на гори,
Мою журну неси думку
На підлиські двори.

Там спочинеш, моя думко,
В зеленій соснині;
Журбу збудеш, потішишся
У лихій годині.

Там ти скаже дуб старенький
І еден, і другий,
Як там жив-ем ще маленький
Без журби, без туги.

Там ти скаже та соснина
Й всяка деревина,
Як там грало серце моє,
Світала година.

У садочку соловійчик
Щебетав пісеньки,
Розвивав ми пісеньками
Літа молоденькі.

Там колодязь студененький,
А дуб воду тягне;
Не так щастя, як той води
Моя душа багне.

Підлисецька горо біла!
Як тебе не бачу,
Так ми тяжко, так ми сумно,
Що трохи не плачу.

Веселая сторононько!
До серця сь припала;
Душа тебе, як милого
Мила, забажала.

Там-то любо, там солодко,
Весело і мило!
З миленькою у любощах
Вік би ся прожило!

[1837—1838]

A WIESZ TY?.. *

(Do Julii...)

Sluchaj i wierz szczerym slowom!

A wiesz ty, lubko, co mi tve spojrzenie? —
Rajski to krok o szczęścia rozświcie,
Przed którym pierzcha myśli zasępienie,
A cudnie rozkwita dotąd tęskne życie.

A wiesz ty, duszko, co mi tve usteczka? —
Co kropla rosy dla piersi spragnionych,
Co pszczołce słodkie uściski kwiateczka,
Słodycz to niebios dla błogosławionych!

A wiesz ty, droga, co twoje ściśnienie
W tęsknej, ponurej duszy mojej rodzi? —
Jakieś nadziejskie błogie, szczęsne drżenie,
Gdy gorycz życia ręka lubej słodzi.

A wiesz, Julio, co ty sercu memu? —
Po długich nocach co słońca spojrzenie,
Uśmiech nadziei długo ściganemu,
Po srogich burzach słodkie odpocznienie.
[1838]

* ЧИ ЗНАЄШ?..

(До Юлії...)

Слухай і вір щирим словам!

Чи знаєш, люба, чим твій погляд сьє? —
Чарівним блиском щастя неземного.
І перед ним гризота відступає,
Життя вогнем займається від нього.

Чи знаєш, серце, чим є твій цілунок? —
То — крапельина для грудей страждених,
Для бджілки — цвіту запахущий трунок,
Солодка розкіш неба — для блаженних.

Чи знаєш, мила, що в душі тріпоче,
Як ти мене ласкаво обіймаєш? —
Вона сміється, плакати, жити хоче —
Тяжке ярмо із пліч моїх зди́маєш.

Чи знаєш, Юлю? — серце моє знає:
Ти — сонце, що крізь тучі грозовії
Зневіреному спочив обіцяє
Посеред бурі — променем надії.

(Переклад Р. Лубківського)

МОЈЕ НЕБО *

(Julii...)

Блого тому, който umie,
Rozigrawszy bujne myśli,
Wiatry ukraińskie gonić;
Kto pieśń ruską porozumie
I potrafi taką pieśnią,
Zakim mrozy pierś mu ścieśnią,
Zakim tuha go określi,
Po pod niebiosa zadzwonić!
Блого тому, co usiedzie
W Ukraińca śmiałej duszy
I jej dzwonki gdy poruszy,
Cudne dumki wydobędzie,
Dumki ruskie, podsłuchane
U przyrody i śpiewane
Dla przyrody z pełnej duszy.
Bo też dumka ruska niesie,
Jak kozacki konik metki,
Jak stepowy wichher letki,
Gdy w głos świętny rozleje się.

* МОЕ НЕБО

(Юлії...)

Добре тому, хто umie,
Розточивши буйні мислі,
Українським вітром гнатись;
Хто спів руський розуміє
І, зустрівши тую пісню,
Поки ще мороз не тисне,
Поки туга-сум не висне,
До небес її підняти!

Благо тому, хто йти буде
Українцю сміло в душу,
Нові струни в ній порушить,
Дивні там думки здобуде,
Думки руські, підслухані
У природи й проспівані
Рідній їй, на повні груди.

Руська думка так ширяє,
Як козацький коник бравий,
Як у степу вітер жвавий,
Як на повну міць заграє

Serce czule, myśl sokołą
Po pod gwiazdy nad obłoki,
Po nad wiecznych światów stoki,
Kędy serca już nie bołą.
Więc jeżeli pragniesz nieba,
Słuchaj! powiem, co potrzeba:
Znajdziesz w dumki ruskiej pieniach.
I kochankę miej w ramionach,—
A zapomniesz o cierpieniach,
O najkrwawszych w sercu szponach.

[1838]

НАД БУГОМ

Гей, річенько бистренькая,
Гей, стань, подивися,
Як я плачу, як горюю! —
Зо мнов пожурися.

Твої води веселенькі,
В них рибонька грає;
Моє серце розпукаєсь,
Від журби ся крає.

Трава к тобі з любовцями
З берегів ся хилить,
Вовня її поцілує —
І наперед стрілить.

Серце чуле, мысль орлина,
Попід зорі, понад хмари,
Понад інших сонць отари,
Куди серця біль не зрине.

І якщо ти прагнеш неба,
Чуй, повім я, в чім потреба:
Знайнеш в пісні руській, в звуках
Те, що у кохання муках,
І забудеш про страждання,
Про криваві в серці рани.

(Переклад С. Крижанівського)

Мое серце бідненькое
Радощів не має,

Лиш розлуку із долею,
Лиш сльозоньки знає.

Рано встану та й заплачу
І вечером плачу;
Доле ж моя веселіша,
Коли ж тя обачу?

Журбо, тяжка розлучнице,
Чом не пропадаєш?
Доле ж моя, зоре моя,
Коли ж засвітаєш!?

Ой річенько бистренькая,
Ой стань, подивися,
Як я плачу, як горюю! —
Зо мнов пожурися.

Утішк[ів], 13 майка 1838

[БЕЗРІДНИЙ]

Кому бог в груди дав серце м'ягеньке
І дав вродитись в добрую годину,
Щасте, як літом сонечно тепленьке,
В житю му всяку огріває днину;
І світ ему милий, і солодка нічка,
Мислі веселі, і серденько грає;
Як у дуброві тихенька криничка,
Днина за днинов так ему спливає.
Лиш хто в посестру взяв тяжку недолю,
Що давить серце, як відьма кощава,
Хто вражой нужді попався в неволю,
Кому з журбами і сон, і забава —
Тому ніт місця ані супокою,
Нудить си світом, нудить і собою;
Туга до серця, як гадь, ся вселила,
З'їдає мислі, як змія зірочки 1,
Груди зсушила, здоров'я знорила,
Хліб му не милий, не терпить сорочки.
Ще ж то, хто може із серця сплакати,

Чи у куточку, чи за углом хати,
Чи у грудь брата, чи хоть в жменю друга, —
Хоть на часочок сплине з серця туга.
Лиш коли слези в грудях скаменіли
І в тяжку скалу над серцем ся збили,
Разів із десять щодень рад би-сь вмерти.
Годі! А годі — потіхи ні смерти!

Нестан[ичі], 2 нов[ембрія] 1840

ОПИХАНЕ, ПАНЕ?

При битім гостинці липа зеленіла,
Під липою баба жебруща сиділа.
Дасть хто кусень хліба, то «Отче наш» каже,
Ще й «Богородице» — сли платок розв'яже
Хто, з торгу ідучи, і в жменю гріш вложить;
Часом молодухам з бобу поворожить.
Аж глянь! — шляхом дідич суне четвергою.
Гладун, петльованець, кругленький собою;
Як гарбуз му лице, а руки як тісто,
Червений як ридза, під горлом звисисто.
«Гей, бабо! — галасне нероба неробі. —
Чверть проса дарую!» Миттю руці обі
За пояс засунув і поклону ждає.
Ще ж добре, що з лихом в дарунку й не лає!..
А баба лінива й на ноги не встане,
З гнізда запитала: «Опихане, пане?»
А пана як спарив: як лопух, надувся,
Сли жар ним накриєш, — з надієв минувся.
І баба минулась: не підвела носа —
Не мала ні каші, ні пшона, ні проса.

[1840]

[БАНДУРИСТ

(Уривок із піснетвора «Перекинчик бісурманський»)]

Пісенька 1

Бувало, весною, як ліс розів'ється
І чистими птичок гукне голосами,
Дуброва, як дівка, в цвітя прибереться,
Пчілка задзвонить лугами, полями,

Стадами весело заграє долина,
А в ріці рибонька аж носить водою,
З пісеньков із поля вертає дівчина,
Плугатар за плугом — з довгою думою;
Бувало, весною, як голуб сивенький,
Із оком ясененьким, як око святого,—
Під полов бандурка, в устах пісень много,—
Щороку приходять Соловій старенький.
А всі го за батька рідненького мали:
Старії і діти, молодці й дівчата,
Як батька з дороги, всі его вітали,
У селі му кожда своя була хата.
Бо й годен був того! Бувало, з'явиться,
Мов сонце на небі; заспіва, заграє —
То всякий веселий, о журбі й не сниться,
Бо ж то й нема пісні, як сей заспіває.
Заведе довгими думку голосами —
З-під могил, казав би-сь, холодочком віє —
Стиха поговорить з батьками-князями;
Старі молодніють, бо й сам молодніє.
Або ж і дівчатам коли заспіває,
Тьохкають серденька; бо він відгадає,
Що із миленькими говорять дівчата.
Дівча спаленіє, спустить оченята,
Зиркне по миленькім — очами питає:
«Де він придивився?.. Як він добре знає!..»
За тое всякому припав до серденька,
Як до голубонька голубка сивенька,
За тое го всюди звали Соловієм...
Пісні ж бо то, пісні!.. Таких ми не вмієм!

Пісенька 2

Як гомін по лісі, звістка несесь мила:
«Іде Соловій наш! Нові несе пісні,
Пісні нечувані і думки незвісні!»
Радість у серденьку всякому зацвіла.
І вийшли назустріч, і ждали на мості.
Підходить — склонились, згомоніли: «Гості!»
До села проводять; всякого вітає,
О щастю, здоров'ю, родині питає.

Чого ж то у лузі головку склонила —
Відав, тучу чує — березочка біла?
Чого ж то півець наш, чого він сумує?..
Видко, що з тяжкою журбою несеться,
Бо око стемніло, тяжко серце б'ється,
А на личку смуток — чи нещастя чує?
Йде селом, бувало, весело і сміло,
З хаткою, з деревцем кожним розмовляє,
Вдарить у бандурку, здрібненька заграє
Козачка чи шумку — аж згадати мило!
А нині, як не той: клонить волос сивий
На груди піснословну — журиться, сумує,
Мовчки поступає, пісеньку не дзвонить,
З дітьми ся не бавить — чи лихо віщує?
Чи жаль тисне серце за другом миленьким,
Може, за сестрою, за братом рідненьким?
Чи, може, ідучи з далекої дороги,
Ходом утомився і примучив ноги? —
Не змучив він ноги, ходом не втомився,
Вчуєте, пташечки, чого зажурився...

Пісенька 3

Присів на царинці — молодь обступила,
Як цвіточку пчоли, а старшина сіла.
І вийняв бандурку, і обтер полою,
І став ї строїти, і повів рукою
По струнах злегенька — струни згаморили.
Півець розуміє — бо з ним говорили;
Вже літ сорок і два їх бесіду знає.
І вдарив сильніше, і скорше тручає:
І стали гриміти та бескидським громом,
І стали шуміти та степовим шумом;
То знов заскипіли, як води старого
Отця Славутиці — бо о нім думає
Півець і мислю чість ему співає;
То знов злебеділи, як би галич много,
Стадами злетівши, чисте поле вкрили;
То знова злегенька, стиха гомоніли.
Мов згадка літ давніх і минушої долі,
Щораз то тихше і тихше бриніли,
Розлетілись за півця думкою по полі,
А потому зглох[л]и — зовсім заанімили...

[1840—1841]

ПОБРАТИМОВІ,

посилаючи ему пісні українські

(Дума)

Отак, Николаю¹, вкраїнські вірлята
І веселять душу, й серце загрівають;
Отак, Николаю, руські соколята
То вголос, то стиха матері співають.
Аж мило згадати, як то серце б'ється,
Коли з України руськая пісенька
Так мило-солодко вколо серця в'ється,
Як коло милого дівка русявенька.
Так го обнімає, так до себе тисне,
Пригортає, і любує,
І голубить, і цілує,
І плеще, і тішить,
І медочком дишить,
Що трохи не скажеш: пусти мене, пісне!

Аж тут і небаком буйний вітер повине,
Гостинець вже інший — от вже думку несе².
Несе й каже: «Сю ніч степами гуляв я,
Нагулявшись доволі, по могилах лягав я
Буцімто спочити, а то підслухати,
Як то стара бувальщина буде розмовляти
Про давні літа,
Про давні часи,
Як слава гула
Світом вокруги;
Про руських батьків,
Боярів, князів,
Про гетьманів, козаків».

І стане повідати зразу так мило,
Стиха й величаво, мов над морем цвіла
Цвіт-доля любенько; потім голосніше
Застогне, заплаче — щораз то сумніше,
Сумніше, страшніше гукне, засковиче,
З-під могил, казав би-сь, старих людей кличе,
Щоби поспитати
Про спис, про шаблюку,
Щоби розвідати
Про орду-канюку:

Як руським тілом згодувалася,
Як руськов кривлев напувалася,
Як руська шаблюка все її вітала,
Як кривим зубом серце добувала,
В пущі вигідненько на нічліг стелила,
В воду під могилу спати кладовила.

І знов згомонить ти нишком, мило-немно,
Як в сумерк вечерній, півсонно, півтемно,
І луну розпустить ген-ген долинами,
І гомоном шибне ген-ген дубровами;
Ні, то комусь-то десь там повідає,
Як-то колись-то красою засяє,
Як при Чорнім морі
Себе завітчає,
В степах на просторі
Весело заграє,
Як в водах-Дніпрі
Змиєсь, приберєся,
Легеньким крильцем
На Дністр занесеся;
В тихенькім Дністрі
Собі прилягнеся,
Крилоньками сплесне,
Стрясе, злопотить,
Під небо, до сонця
Ген-ген полетить,
Під небом, край сонця
Сонечком повисне:
І буде літати,
І буде співати,
І о руській славі
Скрізь світу казати!

[1840—1842]

ПІСЕНЬКИ І ГРАЧКИ ДІТОЧІІ

* *
*

Вже сонце красно —
Хвала-бо — встало,
Бачте, як ясно
Світом засяло!
Нічні, сонливі
Мраки розбило;
Боже, ах, боже,
То твоє діло!

Весело, мило
На світ глядіти,
Добро приспіло:
Радуйтеся, діти!
Гомін лісами,
Піснь дубровами
Щасте розносить,
Сильно голосить,
Весело, мило:
«Боже, ах, боже,
То твоє діло!»

Зелень розвилась
Геть царинами,
Радість розплилась
Всіми світами:
Весна миленька,
Надія — літо,
Осінь повненька,
Бо в стогах жито;
Взимі весело,
Хоть всюда біло.
Боже, ах, боже,
То твоє діло!

Дуброви, гори
З полонинами,
Долини, звори,
Ріки з струями,
Небо високе
І звізд без числ'я,
Море глибоке —
Чудів всюда тьма!
Всьо так порядно,
Всюда так ладно.
Всюда щось жие,
Робить, ділає,
Двигшись, літає,
Ходить і плине,
Радо співає,
Весело, мило:
«Боже, ах, боже,
То твоє діло!..»

* *
*

Марусенька мила
Цвіточки садила,
Водов підливала,
Стихонька співала:
«Ростіть ми, цвіточки,
Райській діточки;
Ростіть ми весною,
Розвиньтесь красою;
Літом ми зацвійте,
Головку пристрійте
Мені, молоденькій,
Строїтись радненькій!»

* *
*

(За Юліаном Величковським) ¹

Не хочу багатства
Ані грошей мати,
Ні паном-бояром,
Ні царем ся звати;
Лиш добрий най буду
І богу миленький,
Най люблять м'я люди,—
Тогда я щастненький.

* *
*

(За Юліаном Величковським)

Отець ся один
Учителя питав:
«Яким би світом
Синок щастя мав?»
Сей му одповів:
«Навчи бога знати,
Навчи хороше
Читати, писати;
Вмісто іміне
Дай му розум ясний,
Тогда твій синок
Повік буде щастний».

ФРАГМЕНТИ

ДУМКА

Ти, конику-воронику, що ти задумався,
Чи ти, коню, голодненький, чи ти утомився?
«Ні я, пане, голодненький, ні я утомився,
Лишень мене ти сумуєш, що ти зажурився:
І поводи сь опустил, головоньку звів,
Волосічко в нелад пало, і шапочку погубив...»
Не дивуйся, вороненький, мені, молодому —
День біленький вже померк, темна нічка запала;
Через ліси дороженька до миленької хати...
Через ліси дороженька, і то не одна,
Дороженька далекая, а ніч темненькая.
«Не журися, молоденький, ще я...»

* *
*

Відкинь той камінь, що ти серце тисне!
Дозволь — в той сумний тин
Най свободоньки сонечко заблисне:
Ти не неволі син!

* *
*

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила:
Чому ж мова ей немила?
Чом ся не встидати маєм?
Чом чужую полюбаєм?..

* *
*

Перед зорями в люту непогоду
Розігралася душа молодецька.
Імив за керму та й чухнув на воду,

На буйне море, гей, кров молодецька!
А море бистре, гей, носить собою,
Кипить і б'ється, аж страх, ся здуває,
Волня на волню зводиться горою,
Пре сила силу, плавця затопляє.

* *
*

Серед поля, край могили,
Калина стояла,
На калині на буйненькій
Зозуля кувала.
Не зозуля кув сумно,
Головку склонивши...

* *
*

На зеленій полонині
Вода бистра протікає,
Покрай води край бистрої
Калинонька гілям має.

* *
*

Вийшов козак на гороньку,
Глянув по долині.
Там уронив він сльозоньку
По своїй родині.

Віє вітер з України
І ворон летить [з] родини.
Здохнув козак до [родини],
Здохнув та й мовить:

«Скажи, чорний ворононьку,
Скажи хоть словенько,
Нех не сушу головоньку,
Не журу серденько...»

* *
*

Ой летіли журавлі —
А все в два рядочки,
А все крукаючи.
Я за ними поглядаю,
А все вздыхаючи...

* *
*

Встало сонце — мої сльози бачить...
Чи все через сльози маю бачити сонце!?

ІЗ СТАРОРУСЬКОЇ

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИН

Ярославнин голос ся розлягає; зозулею незнаємою ранком сумненько куче. «Полечу,— каже,— зозулею по Дунаю; вмочу бобровий рукав в ріці Каялі, втру князю кровавия его рани на дивнім тілі».

Ярославна рано плаче в Путивлі на городських стінах і жалібно промовляє: «О вітер! Вітрило! Чому, господине, насильно вієш? Чому мечеш ханськія стрілки легким крильцем на вої моего Лади? Мало тобі було гір під оболочками віяти, леліючи кораблі на синім морі? Чому, господине, мое весельє розвіяв-єсь по траві-кови-лі?»

Ярославна ранком плаче на стіні города Путивля, жалостно промовляючи: «О Дніпре-Словутицю! Ти пробив-єсь каменні гори скрізь землю половецькую. Ти леліав-єсь на собі човни Святославові до полку Коб'якового. Возлелій, господине, мою Ладу ко мені, аби-м не слала к нему слез раненько на море!»

Ярославна рано плаче в Путивлі на городській стіні, припівуючи: «Світле і пресвітле сонце! Ти всім тепле і красне. Чому, господине, простерло-сь гарячую свою лучу на Ладині вої? В полі безводнім жаром луки їм попачило-сь, тугою тули заткало-сь».

Lw [ów], 1-o czerwca 1833

ПІСНІ НАРОДНІ СЕРБЬСЬКІЇ

ДІВЧИНА І РИБА

Дівчина край моря сиділа,
Сама до себе так говорила:
«Ой милий ти, мій боже!
Чи є що ширше над море?
Чи є що довше над поле?
Чи є що швидше над коня?
Чи є що над мед солодше?
Чи є що над брата дорожче?»
Риба д' ней з води говорила:
«Дівчино, мало ти знаєш!
Ширшее небо над море,
Довшее море над поле,
Швидші суть над коня очі,
Від меда солодший цукор,
Над брата дорожчий милий!»

ДІВЧИНА ДО РОЖІ

Ах, моя водо студеная!
І моя роже рум'яная,
Чого-сь ти так рано процвіла?
Не маю, кому б тя вчакну́ти.
Вчакнула би-м тя неньці,
Та неньки не маю;
Вчакнула би-м тя сестриці,
Сестра ся віддала;
Вчакнула би-м тя братові,
Братчик у військо пішов;
Вчакнула би-м тя милому,
Та миленький далеко —
За трьома горами зеленими,
За трьома водами студеними.

ПУСТА ДІВЧИНА

Дівчинонька водов бродить,
Ноги ся біліють.
За нев ходить молод хлопець,
Смієся, регоче:
«Броди, броди, дівчинонько,
Бодай мойов була!»
«Коб я знала і відала,
Що я твоя буду,
Молоком би-м ся вмивала,
Щоби біла була;
Рожею би-м ся втирала,
Щоб рум'яна була;
Шовком би-м ся вперезала,
Щоби тонка була».

ДІВЧИНА, ЛИЦЕ МИЮЧА

Дівчина си личко умивала
І, миючи, к лицу говорила:
«Коб я знала, личко мое, личко,
Що тя старий буде цілувати,
Пішла би я горою зеленю,
Весь полин би-м по горі зібрала,
Із него би-м воду вицідила,
Мила би-м тя нею в кождий ранок:
Як стар поцілує, щоби-сь гірке було.
А коб знала, личко мое, личко,
Що тя молод буде цілувати,
Пішла би я у зільник зелений,
Всю би рожу в зільнику зібрала,
Пак би з неї вицідила воду,
Мила би-м тя нею щозаране,
Щоб, як поцілує, молодому пахло,
Щоб му пахло і миленьке було.
Волю з молодим по горах ходити,
Як зо старим по білому двору;
Волю з молодим на камені спати,
Як зо старим на м'ягенькім шовку».

АНГЕЛЧИНІ ВОРОТА

Високо ся сокіл вивив —
Вищі городу ворота.
Воротарка там Ангелка;
Сонцем голову завила,
Місяцем ся вперезала
І звіздами затікала.

ЗНАТЕЛЬ

Ой дівчино, ой Миліна,
Сідай мені край коліна!
Най ся люди не дивують —
І ми знаєм, де цілують:
Межи очі — удовиці,
А дівчину — межи циці.

ОЛЕНЬ І ВІЛА¹

Пасе оленець траву на загір'ю,
День ся пасе, а другий горює,
А за третім — да горем горює.
Питала го Віла із гори:
«Ой оленче, лісогорське звір'є!
Яка тобі велика бідонька,
Що, пасучи трави по загір'ю,
День ся пасеш, а другий горюєш?..»

ІЗ ЧЕСЬКОЇ

[«КОРОЛЕДВІРСЬКАЯ РУКОПИСЬ»
І «СУД ЛЮБУШИН»

Думи і пісні старочеськії, на южноруськое наріччє переложєні...]

ОЛЬДРІХ І БОЛЕСЛАВ *

. ся в Чорний ліс,
Там, куда ся владика згорнули —
Сім сих владик з вдалими громадьми.
З ним Вигонь Дуб туда берєсь жарко
Зо своєв громадов темнов ночев.
Той громади було на сто хлопа;
Всі сто мали в похвах мечі острі,
Д' мечам всі сто мали тверді щити,
До Вигоня — в серцях тверду віру.
Серед ліса к прикметам добились,
Подали си разом праві руки,
Тихими словами говорили.

Ніч переважилась — по вівночи було —
І д' сідшарому посунулась завтрю.
І рече Вигонь князю Ольдріху:
«Гой, ти чуєш, велеславний княже? —
Бог ти буйну ярость дав у всі сугави,
Бог ти вложив мудрість у голову буйну —
Ти нас на злобні веди на поляни!
Скажи — а підем і в ліву, і в праву,

* Есть то, жалься, лиш зломок, може, найхороще зо всіх сей рукописі виснованой пісні, голосящой прилучку з літа 1002¹ (після Космаса, діписця чеського) о вигонєнє ляхів із землі чеськой.

Се основа зломка сєго: Князь Ольдріх, Вигонь Дуб зо своїми людьми і сім владиків зо своїми в Чорнім лісі, подавши си руки і порадившия, беруться перед досвітом к місту Празі. Увидівши з горба, що Прага ще сном тиха поранєньким, під опанчами поховавши броню, поступають в місто. Тут один, за скотаря нарядившись, кличе ворот. Одчинились ворота на ріці Волтаві; ступив скотар на міст і затрубив. Впрєм за ним князь з владиками скочили на міст, забубнили і затрубили гомітно. Страх ударив на ляхи, хватають оружє і опираються. Однакє ж не встояли і взяли ся утікати. А Яромир опадом став над радостними чехами павувати. (Пояснєннє М. Шашкевича).

Хоч вперед, хоч взад, у всі люті бої;
Ну же, мужайте буйних серць хоробрість!»

Ой та взяв прапор князь в сильну руку:
«За мнов, за мнов — хоробро на полянів,
На полянів, врагів землі нашої!»
Владик вісім за ним ся горнуло,
З владиками триста й півста воїнів,
Воїнів превдалих — туда,
Де премного полян сном ся розвалили.
На горі станули покрай ліса.
Ой вся Прага мовчить в ранішнім спаню,
Волтава ся димить в ранішній мраці;
За Прагою просиноються гори,
За горами сірий востік маячіє.
Згори долів — тихо, тихо-мирно...
В тихой Празі вкрадєце ся укрили,
Все оружє в поли огорнули.

Іде пастух пораньом шарєньким,
Кличе, воріт щоб му одчинити.
Чує сторожа кликанє скотарєвє —
Через Волтаву ворота відсунув.
На міст вступив пастух і затрубив грімко.
Скочив князь на міст, сім владик за ним —
Всякий чвалає із людьми своїми.
Стали громко бити барабани,
Труби глітні сильно задзвонили,
Громади на мості хоругви встромили,
Під їх тягаром весь міст іструсився.

Страх ударив на всі на поляни.
Ой поляни за оружє хаплють —
Ой владика сікуть, сікуть люто!
Ой поляни скачуть сюда-туда,
На глум — д' воротам перекопів,
Дальше й дальше перед сильнов січев.

Ай, звитяга богом нам подана!
Встало одно сонце на все небо,
Опадом встав над всьов землев Яромир.
Радість всьою Прагою рознеслась,
Рознеслась радість вколо Праги,
Розляглась радість по всій землі,
По всій землі од радостной Праги!

ГЕРМАНІВ БЕНЕШ *

Ой ти, сонце, ой сонечко!
Ти так жалісеньке —
Чому ти світиш на нас,
На бідні люди?

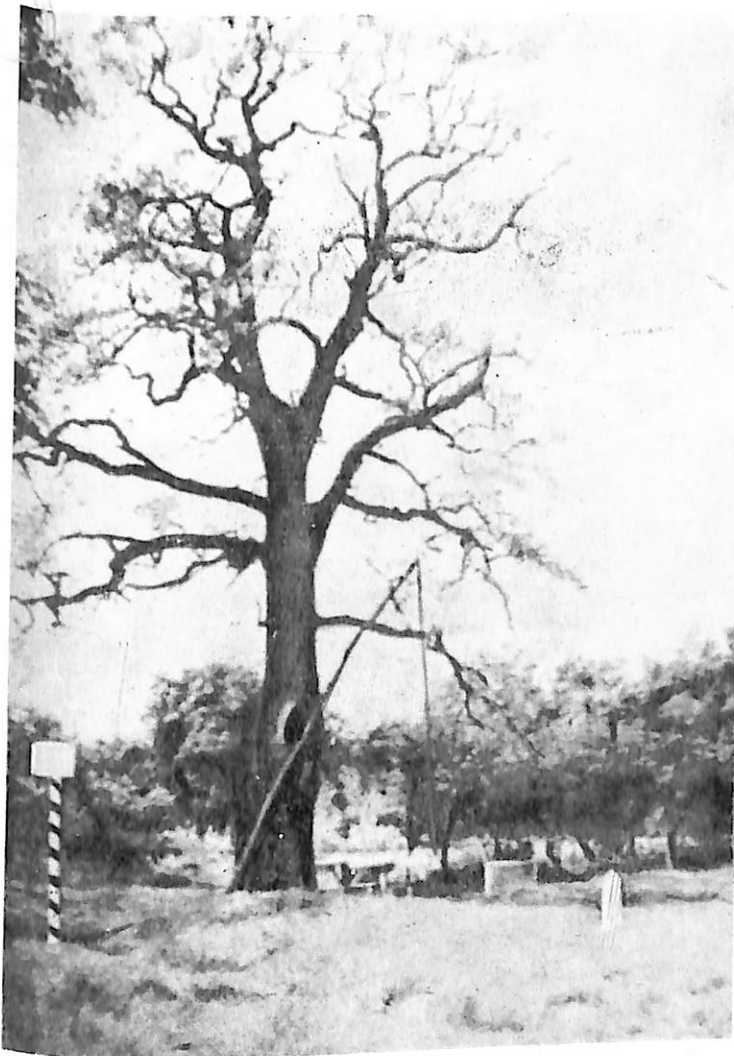
Де князь, де люд наш воївний? —
К Оті далеко занят.
Хто нас ворогам видре¹,
Сирото отчино?

Довгим тягом німці тягнуть —
А суть німці — саски —
Од згорільських лісогор
В наші сторони:

«Дайте, небожатка, дайте
Срібло, золото, ймене,
Пак вам повижигають
Двори і хижі!»

І всьо нам повижигали,
Срібло, золото взяли
І, скот позаймавши,
Дальше ідуть, к Троскам.

* Не стало Перемишля Отокара II (1278). Тяжка недоля налягла на землю чеськую. З вражим серцем і лотою рукою владнував брандербурзький Отто Довгий, дівер небіжчика Перемишля, у которого годувався син его, сімоліток (стрічка 5 і 6), зак на князя доросте. Серце залягла жажда місто своего годованця сісти на престолі чеськом, і запер вдову зо сином у в'язниці в Бездіжах. Вдалося матері втечи до Опави, але нещасного сина заволик до Житави, лишивши намісником лукавого і ненаситного золотолубця епіскопа Ебергарда. Пропали тишина і гаразд. Здерли чужинці і злупили всьо; вижигали хати, виганяли з питомой загороди, стоптали і столочили царину, і безчестили скверними серцями і грабіжливими руками святині господні. На такі криваві кривди розсердився нарід і став ся зводити. О такім зводі піе і сеся піснь. Згадавши півець о многих і тяжких насильствах і підкріпивши розпускаючі серця надіев, піе дальше, як то вдалий Германів Бенеш згорнув громади під грубою скалою і — сам вперед — вів за собою помсту на саси граблящі. Настала люта, довга і рівносьильна борба. Аж бач! — велить Бенеш братися горі до камінного лому. Відтам стали метати каміне на вороги, а побивши їх чимало, спустилися долів і на долині їх доціла істерли. (Пояснення М. Шапкевича).

Один з «Маркіянових дубів» і колодязь під ним —
місце, оспіване в поезії «Підлісе».

Музей М. Шашкевича в Підлиссі.

Не тужіть, кметі, не тужіть!
Вже вам травиця встає,
Так довго топтана
Чужим копитом.

Плетіть вінці з польових цвітів
Своєму спасителеві!
Царина ся зеленіє,
Всьо ся змінило.

Скоро всьо ся змінило...
Бачте, Германів Бенеш
Там нарід в громаду зве
Супроти сасам.

Зглотилися сільські люди
В лісі під грубов скалов,
Всякому ціп — оружо
Супроти врагам.

Бенеш, Бенеш вперед іде,
За ним весь люд сердитий;
«Помста, помста, — кличе, — всім
Сасам граблящим!..»

Аж тут сердитощі стисли
Крутосно обі сторони —
Збурилося в утробах
Роззоблених мужів.

Розжарилися їх очі
Проти собі страшно;
Встали киї над киї,
Коп'ї над коп'ї.

Сперлися обі сторони,
Мовби ліс валився в ліс;
Як лиск грома по небі,
Такий лиск мечів.

Ударив крик грозоносний,
Сполохав весь звір лісовий,
Всі небесні літала
Аж по третій верх.

Розлягаєсь провалами
Од скальнатих лісогор
То вдар київ, то мечів,
Мов стік дерев веточних.

Так стоять обі сторони
Проти собі, не гнучись,
Укріпившись на стопах,
На ногах запершись.

Обернувся Бенеш гори,
Кинув мечем направо —
Там ся горне сила;
Кинув наліво —

І наліво хропе сила.
Звідси — на камінний лім,
Із лому всьо каміне
На німців вергуть.

Бій іде з горба в долину...
І узявся німців зойк,
І взявся німців полах —
І побите їм!

ЗАБОЙ, СЛОВОЙ, ЛЮДІК *

З Чорноліса скала виступає,
На скалу сильний виступив Забой;
Землі на всі обзирає сторони —

* Се коротенька основа сей, відав, над всі найдавнішої пре-хорошой і премноговажної пісні:

Забой плаче над нещаснов отечинив, в котрій чужинці довго верушили і лютим оружжом проповідали віру Христову. Сумний, поглядає сторонами і ворохобить всіх зводиться проти врагам. Збираються всі в Чорний ліс. Забой піе о бідах і нужді своей свійні і піе всім хоробрость у серце. Став заговор на врага, і всі подали собі серце і руки і на зараню брались в поход. За третім днем Забой і Славой з вірними зборами беруться в ліс, відтам двома шляхами до Синього верха, звідси круто натискають на вражі премногі війська. Забой — прем в чоло, Славой — боком. В лютім побой явить Забой превелику силу. Забой з Людїком, верховником вражим, борються мечами. Волосувались війська зраня до вечора, і ніхто не перемагав. І верг Забой за врагом бардицев, і розколов Людїкові груди. Ужахнулось і розсипалось враже військо, владувалось Забоеве і стало гнати круто перед собою аж геть за бистру ріку.

Замутився над всіма землями
І застогнав плачем голубиним.
Сидів довго і довго мутився...
І схопився горі, мовби олень:
Долі лісом, довго пустим лісом
Бистро спіе од мужа до мужа
Всев волостев, од сильного к сильну,
Тайно каже д' всім слова короткі,
Поклόνиться богам,
Відси к другим спіе.

І минув день первий, і минув день вторий.
А як в третій луна вночі була,
Знялися мужі сюда, в ліс Чорний,
К ним сюда Забой; завів їх у провал,
В найнижчий провал глибокого ліса.
Ізступив Забой ген, долів найнижче,
Взяв дзвенячі гусли *:

«Мужі братніх сердець
І іскренних очей!
З дола найнижче вам пію пісню —
Іде з мого серця, із глибини серця,
Вгруженого в горю...»

Отець пішов к отцям
І лишив дома свої діточки
І свої любийці. І не рік нікому:
«Бадю, промовляй к ним отецькими слови».

І прийшов чужий в дідину насильно
І чужими заповідав ** слови,
І, як дієсь в чужій землі
Від раня по вечер, так було діяти
Діткам і жонам;

Славой просить у Забою за горсткою останків побитих, молящих милості. Забой велить, вертаючи, погубити всьо, що королеве. К Синьому вертали верху, де переломили врага, і брались там-туда погребсти мершу, піти богам-спасам¹ і дати їм приноси. (Пояснення М. Шашкевича).

* В первістку — warito; очевидно, еллінське вар вітов. Видиться, слов'янам і еллінам — обом сосвоеним народам знакомое. (Прим. М. Шашкевича).

** В первістку — zapowida, заповідав, повелівав; приміри: заповідь, заповісти, звістити волю, звістити, що чиниться має. (Прим. М. Шашкевича).

І одну нам содругиню мати
По всій путі з Весни по Морану *.

І виганяв з гаїв всі кругавці,
І — які боги в чужій волості —
Тим ся тут кланяти і приноси нести.
Не сміли бити чолом перед боги
Ні в сумраки їм ставляти їсти,
Де отець богам давав поживу;
Куда к ним пісні ходжував піти,
Всі дерева зсікли
І всі боги розметали...»

«Ой ти, Забою, пієш серце к серцю
Пієнь із-серед горя, яко Люмир **,
Що прони́мав словами і піньом
Вишеград і всі волості,—
Так ти мене і всіх братій.
Милують боги доброго півця;
Пій, тобі ними дано,
Проти врагам в серце!»

Зрів Забой на Славоеві
Розжарені очі,
І піньом дальше прони́мав серця:

«Два сини, котрих голоси
Проходили в мужські,
Виходжували в ліс.
Там к мечам і бардицям,
І к оціпам навчали руки;
Тамка ся вкривали, і з розкошев вертались.
І лиш їм руки подоростали
І, насупроти врагам, їх уми,
І доростали братчики другі:
Гой, та вдарили всі на ворога!
Як небес буря, була їх крутость...
І у села давній гаразд повернувся».

* Весна — богиня весни, молодості; у чехів весна йменується яро (gago), а тее ся-сходить з гречеським *εαρ*, латинським *ver*. Морана — богиня смерті, од коріння *mr*; того ж коріння — мерти, смерть, мерша, мор, морити, змора; латинське *moris*, німецьке *Mord*. (Прим. М. Шашкевича).

** Забой, Люмир, Боян і творець «Слова о полку Ігоревім» суть вдохновенні півці часів старослов'янських. (Прим. М. Шашкевича).

Ай, скочили всі долів, к Забою,
Пресильними стискали рамени ²
І з грудей на груди усі клали руки,
Мудро си слова к словам давали.
І поступала ніч ко досвіту...
Ой по одному з провала вийшли —
Д' всім деревам, всюда,
На всі сторони бралися лісом.

І минув день, і минув день вторий;
І за третім днем, лиш ся ніч затемніла,
Брався Забой в ліс, лісом за Забоем — збори,
І брався Славою в ліс, лісом за Славою — збори.

Всяк мав довіру к воеводі,
Всяк — серце, на короля вражде,
Всяк — зброю на короля остру.

«Ай, Славою-брате,— там, к Синьому верху!
Верх той — понад всі країни,
Туда походом замірмо;
Од верха — д' ранньому сонцю,
Тамка ліс темен; тамка си подамо руці.
І я також туда піду».

«Ой Забою-брате! Чом наша має зброя
Лиш аж од верха лютитись круто?
Відси — бурев проти врагам королевим!»
«Славою-брате! Коли гада стерти хочеш,
Наступи му на голову,— там голова его».

Розступились мужі лісом,
Розступились вліво, вправо;
Туди тягли на Забоя слово,
Онтуд — в слово прудкого Славою
Лісів глибинами к Синьому верху.

І лиш було п'яте сонце,
Подали си пресильні руці
І глянули лисіми очами
На короля війська:

«Ізбути нам мусить Людїк військо,
Вїйсько всьо — під один удар!
Гей, Людїче! Ти є роба над короля роби!
Скажи свому насильнику,
Що над димом всьо его велїне».

І розлютився Людїк,
Скликав скорим голосом військо.
Піднебеса були повні світла —
Повно лиска од сонця в одсвіті
Од вїйськ королевих;
Всі готові в поход, ногов
І руков к борбі на Людїка слово.

«Ой Славою-брате!
Туда спїй лисїми скоки,
Я піду в чоло, навстрічу!»

І вирвався Забой вперед, мов градобите,
І вирвався Славою вбїк, мовби градобите.
«Ой брате! Сї нам розтріскали боги³,
Сї нам дерева звалили,
Сполошили з лїсів кругавці —
Боги нам дають звитягу!»

Ой, та яркость Людїком метнула
З многих врагів проти Забоеві.
І вдарив Забой з розгорїлими очима
В Людїка. Мірить дуб проти дуба —
Видко з всього лїса. Забой гнав
Над всі вїйська супроти Людїка.

Вдарив Людїк сильним мечем,
Протяв три кожї * на щиті.
І вдарив бардою Забой,
Відскочив хибкий Людїк;
В дерево вгнав барду —
На вїйсько дерево скотилось
І до отців одїшло їх тридцять.

І злютився Людїк. «Ой ти, лютий звіре,
Ти, великий гадів дивогляде,

* К о ж а — шкіра; примір: кожух. (Прим. М. Шашкевича).

Мечем ся бори зо мною!»
І махнув Забой мечем,
Кус щита врагові одтяв.
І витяг Людїк меч,
Меч ся сомкнув по кожаним щиту.
І запалились оба до бою:
Вдарами всьо по собі посїкли
І всьо крвлев вкруг знурали,
І крвлев мужї їх знурали
Вколо них всюди в прелютїй січі.

Сонце клонилось з полудня,
А з полудня — вже напів ко вечеру,
І валено еще — ні сюда ні туду уступлено —
І валено тут, і валено од Славою тамка.
«Ой ти, враже, бїс в тя!
Чому ти нашу кров п'еш?»

Вхопив Забой свою барду,
І одскочив Людїк;
І двиг Забой вгору бардицю,
І верг ю за врагом.
Летить барда — розскочився щит,
За щитом ся розскочили Людїкові груди.
І зляклася душа тяжкою бардиці —
Барда й душу виперла
Й занесла п'ять сажнів, геть у вїйсько.

Страх врагам вигнав із горла крики.
Радїсть вдзвенїла з уст вїйськ Забоевих
І заїскрилась з радостних очей.

«Гой, брате! Боги нас звитягов дарили!
Розступися з вас один полк вправо й вліво,
Зо всіх сторон сюда зведїть конї —
Кїньми заржить веський лїс!»

«Забою-брате! Ти, удалий льве,
Не попускай — бурев в врагї!»

Гой, та одверг Забой щит!
В руці бардов, а в другїй мечем
Так впоперек продер розвал у ворогах.

Прийшлося врагам ридати, прийшлося їм
уступати;

Трус * їх гнав із боїща,
Страх з горлів видивав крики.

Кіньми рзає веський ліс.
«Ну же, на коні! Кіньми за врагом
Всіма волостями! Несіть, борзі коні,
В копитах нашу за ними крутость!»

Скокнули полки на борзі коні
І скок, і вскок за ворогом гнали,
Вдаром за вдаром сипали крутость;
І рівню минали, і ліси, і гори —
І вправо, і вліво усе мчає взад.

Гуде ріка дива **,
Валиться вовня за вовньов.
Гуділо всьо військо скок у скок,
Гналось всьо через ріку борющу:
Води ухватили чужих много,
І на другий берег своїх перенесли.

І над краями всюда вшир і вшир
Лютій яструб розняв свої довгі крила,
Літат бистро за птахом.
Забоеві війська вшир ся розігнали,
Всюда волостями гнали люто за врагом,
Всюда їх били і топтали кіньми;
Ночев при луні — за ними люто,
І днем при сонці — за ними люто,
І знова темнов ночев,
А за ночев сидим раньом.

Гуде ріка дива,
Валиться вовня за вовньов.
І гуділо всьо військо скок у скок,

* Трус, Трас, Трас — бог страха; ужас, трепет, тремор, трепог. Також і такий, що скоро зжахнеться, стремтить. (Прим. М. Шашкевича).

** Дивий (чеськ. *djwoky*) — ширий, широкий — глибокий, глибокий — висіти, висота, високий; прилагателня висий і глибокий не йно зветочили, але і затерялись. (Прим. М. Шашкевича).

Гналось всьо через ріку борющу:
Води ухватили чужих много
Ї перенесли звістних * на другий берег.

«Тамка — к Синім горам, —
Там добурить наша пімста!»

«Ой Забою-брате!
Вже нам недалеко гори,
Вже лиш врагів купка
І сі жалостиво просять!..»

«Повернім крайнами: тудя ти,
Я тудя — згубить всьо королеве!»

Вітер бурить землями,
Війська бурять землями,
Ой землями вліво, вправо
Всюда ширять війська силу
В радостній глоті.

«Ой брате, ген Синій верх!
Боги нас тамка звитягов дарили.
Тамка і душ много линяе⁴
Сюдя-тудя по деревах,
Боятся їх птахи і полохлив звір,
Іно сови не боятся.

Там, к верху — погребсти мершу,
Дать богам приноси,
І тамка богам-спасам
Дать много обітні;
Їм голосить слова милі
І їм — оруже врагів побитих! **

* В первістку — *swe zwiesty*; своїх звістних, своїх знаємих. (Прим. М. Шашкевича).

** О Забою, сильнім тілом, душею, умом і піснев, півець сей лицарської пісні громким і хорощим заспівав словом; істинний побратим вішого півця о поході Ігоря на вовчих ловців — одна душа, одно серце, одні живії струни. В сій пісні і в пісні «Честмір і Власлав» явиться великий, хотя й недовершений образ старослов'янського богопоклоньства. (Прим. М. Шашкевича).

ЧЕСТМІР І ВЛАСЛАВ *

Неклан каже к війні стати —
Каже княжевими слови —
Проти Власлава.
Встали війська, к війні встали,
Встали на слова князеві
Проти Власлава.
Вичинявся Власлав-князь¹
Побідою над Некланом,
Над славним князем.
І пускав меч і огонь
У Некланові землі,
І давав, за грабіжливими
Військ своїх мечами,
Некланові догану.

«В бой, Чміре, веди ми збори!» —
Гороїжно нас визиват
Надутий Власлав.

І встав Чмір, і радувався.
Радостно зняв свій чорний щит
Двозубий, і зняв зо щитом
Барду й непроймливий шолом;
Під всі дерева
Зложив богам приноси.

* Князь Неклан заповідає поход на гороїжного і загонистого грабителя сажівського Власлава. Згорнулися війська під начальство Честміра. Сей, поклонившись богам, веде війська в поход ід горбові. Тут видить горящі села і плачучих селян; а дочувшись, що змінник Крувой наніс на бідні люди недолю і погудивши Неклана і ймнвши Войміра і его красну дочку держить в ужищах на своїм замку, займився гнівом і брався ід замкові. Силов обступили замок. Крувоеві люди боронились жваво, але пражани сильним приступом вдерлись на остроги замкові. Крувой пожив смерті, Воймір з дочкою вийшли на волю. Свобідний Воймір з Честміром тягнуть проти Влаславові. По дорозі запалили богам на скалі принос і, їм поклонившись, тягнули проти Влаславові. Під полудне увидили на рівноті ждущого п'ятичі сильнішого врага. Воймір став сумувати о побіді, лиш Честмір здався на обману і дев'ять раз в очах врага гору обходить. Тим начином змножились перед ворогом війська Честмірові, страх імів врага за серце. Вдарили на Власлава — настав бій лютий. Проти Честміра вирвався Власлав. Боролись ярко. Власлав упав і спустив дух, війська его зжахнулись і стали утікати. Радувався Неклан звиягов і полоном. (Пояснення М. Шашкевича).

Буйно кликнув Чмір на війська —
Борзо в ряди ідуть війська.
Тягнуть перед сонцем, зорями;
І тягнули весь день та й по сонцю
Там-туда, к горбові...
Ой валяться по селах димове,
І по селах стогнане
В жалостних голосах!

«Хто вижіг села і
Хто розплакав голоси ваші, хто? —
Власлав? —
Послідне будь его враждоване!
Помсту і погибель
Війська мої на-нь несуть!»

Одвічали Чміру-воеводі:
«Крувой, гідкий Крувой
Повідганяв стада
І зділав по селах
Горе огнем і мечем;
Що лиш знадобливе —
Стерла его крута злоба;
І займив нам воеводу...»

І злютився Чмір на Крувою:
Із широких грудей
Злоба му ся розкипіла
По всіх сугавах.

«Воїни! — мовить. — Взавтра рано
Розжаримо всю лютость! —
Угодіте понилим сугавам».

Стоять гори вправо,
Стоять вліво гори,
А на їх вершки на високі
Позират соненько ясне.
Горами тут, відтам,
Горами там, відси
Тягне військо, в собі несе борбу.

Ой там, к городу на скалі, к городу, —
Тамка, де Крувой Войміра в'язить
І его дочку красну,

Що ю імив в густім лісі,
Тамка, під сідов скалов,
І зганьбив Неклана-князя:
Крувой Неклану обіцяв віру
І подав вірну руку,
Однак тим голосом, тов руков
Навів біду на народ,—
Гой, ну же к вижню-городу,
Гой, к городу течить воїни!»

І роз'ярилися війська,
І д' городу горнулись
На слово вдалого Чміра,—
Казав би-сь, градові хмари.
Передні ся вкрили щит на щит,
На копіях задні запирались
І на деревах, впоперед засаджених;
І виж понад вершину ліса
Дренкотали їх мечі у город,
Біснились проти мечам,
З города сікучим.

Ревав на граді Крувой ревом бика,
Ревав хоробрость у свої люди,
І меч его падав на пражани.
Як дерево зо скали по горах
Много крепких валить дубів,
Так к городу ся зглотило
Некланових військ много.

Велів Чмір ззаду вдарити на город,
Велів з чола остріг перескочити.
Ой тут дерев'я високоросле
В густоті під скалою
Приклонили к твердій стіні,
По деревлю щоб валить колоди
Понад голови воїнів;
Та під ними спереду стануло сильних:
Муж ся мужа тикав, один друга
Широкими плечима.

Дерев'я вложили поперек на барки
І ужем їх поздовж прикріпили,
І поставили край себе ратища.

І скочили мужі на дерев'я,
По раменах коп'ї розложили,
Прикрутивши ужем.
Скочив ряд третіх на вторій,
Четвертих — на третій
І п'ятих — аж ід верху города,
Відкіль мечі лискались,
Відкіль стріли шипіли,
Відкіль хропіли колоди валящі.

Гой, пруд пражанів через остріг рвеса,
Захватив всю силу в тверд-городі!
«Вийди, Войміре, вийди з милою дочкою,
Вийди з вежі в миленьке заране
Там, на скалу,— на скалі увидиш
Скрвленого Крувоя під сокиров мстивов!»

Вийшов Воймір в благодійне ране,
Вийшов з своєв дочков краснотворнов
І вздрів скрвленого врага Крувоя.
І послав Чмір полон назад людом;
Красна діва з полоном вернулась.
І хтів Воймір богам приноси вчинити
В сесім місці, в сесім кроку сонця².

«Ну же, Войміре! — править му Честмір.—
Наші кроки стають походити
Власлава; погоди богам в службі —
Хтять богове Власлава стоптати.
Коли сонце ступить на полудне,
Нам станути от на сесім місці,
Де звитягов голос військ зголосить.
Бач, от зброя врага твого,— ходи!»

Врадувався Воймір вельми-вельми,
Кликнув зо скали голосом громким у ліс,
З сильного горла к богам так кличе:
«Не яртесь, боги, на слугу свого,
Що не палить треб при днешнім сонці!»

«Принос богам довжний,— мовить Честмір,—
А тепер нам на врага поспіти;

Тепер усядь ти на борзім коні,
Пролети ліси оленім скоком
Там, в дуброву; там край путі камінь,
Богам влюблений; на его верху
Принеси богам, богам, ти, спасам
За звитягу першу і будушу.
Заким ся оглянем, що сонце ступило
На висоту небес, станеш там на місці;
А зак сонце ступить вторим кроком
І третім кроком
Над вершини ліса, дойдуть війська тамка,
Де в стовпах димових принос твій повіе,
І поклониться все військо, туда йдучи».

І усів Воймір на борзі коні,
Ліси пролетів оленім скоком
Там, в дуброву, д' скалі при дорозі.
На версі скали зажіг приноси
Богам своїм, спасам
За звитягу першу і будушу.
Приніс їм коровицю буйну —
Шерсть на ній ся лискала червена:
Сю ялівку купив у скотарів
Там, в долині, у траві високій,
Дав за ню коня з уздою.

Палахкотів принос, приближались війська
К провалу; із провала горі, в дуброву,
Глітним криком огорнені воїни
Ідуть по одному, несучи оруже,
Всякий, ідучи край приноса, богам славу
голосить

І, минаючи, не нехав голосити³.
Лиш доходили послідніі війська,
Скочив Воймір на скорого коня,
Наложив товсті лопатки й послідки
Шести комонникам за військом.

Ішли війська всіми кроками сонця
Аж під сонця полудне.
Там, на рівноті, ждав їх воївний Власлав:
Од ліса до ліса стоїть его сила,
Стоїть сила, п'ятичі більша пражан.

Яко з хмар, з ней прошибались крики,
Брехане псів лаї превеликой.

«Тяжко нам боротись з тими враги —
Кий палиці мало коли здержить», —
Так-то Воймір. Рік му на се Честмір:

«Мудро се потайно говорити,
Премудро ся приладити на все.
Нащо чолом проти скали перти? —
Зманить лиснця ярглавого тура.
Тут Влаславу з гори нас видіти:
Борзо долів, вколо верха сего
Щоб в зад взялись, що були передні,
І так сподом гори — опадним походом!»

І се здійв Воймір і Чмір здійв.
І горнулись війська вколо гори,
І горнулись війська дев'ятичі —
Так врагам свої числа змножили
І так врагам страху підмножили, —
Розступилися по нижнім хащю,
Щоб лискала зброя врагам в очі.

Була гора наповнена лиском...
Прем ударив со заступом Честмір,
Мав сей заступ многі полки чтири;
З ним з затінків ліса Трус * ударив,
Трус насів врагам на многі війська:
Взад, взад! — страх на них зо всего ліса —
Розпірнулись ряди сюда-туда.

Ой ревів ліс із провала ревом,
Мовби гори боролись з горами
Йї все дерев'я в себе ізломили.
І вискочив Власлав проти Чміра,
І вирвався Чмір проти Власлава
У січ люту; за ударом удар
Зверг Власлава долів.

* Трус, Трас — глянть в пісні «Забой, Славою, Людік»,
стор. [72]. (Прим. М. Шашкевича).

Власлав страшно по землі качаєсь
І вбік, і взад — і встати му годі,
І в ніч чорну рвала го Морена*;
Кров кипіла з дужого Власлава,
В сиру текла землю по траві зеленій;
Ай, з ревучой губи душа вийшла,
Злинула на дерво, а по дерв'ю —
Сюда-туди, док мертвець не зженний.

Уляклися, що з Влаславом були,
І втікали горі, стороною
Відси, перед Чміра оком вкрадьце,
Перед Чміром-влаславоубийцем.

Задзвеніла звитяга в Неклана
Радісне ухо й блиснула користь**
Некланову радісному оку.

ЛЮДИША І ЛЮБОР

Слухайте, старі і молоді,
О сіданю*** і о борбах...

Бував колись князь залабський,
Князь багатий, славний, добрий;
Тот мав дочку-одиначку,
Єму і всім дуже милу.
Та доч на див гарна була:
Тіла красно урослого,
Лице мала над всьо біле,
Рум'янці на лицях цвіли,
Очі, мовби небо, ясні;
А по еї білої шиї
Розвіває золот волос,
Скудерлений у перстенці!

* Морена, Морана — посмотри в той же пісні на сторони [68]. (Прим. М. Шашкевича).

** Користь — полон; од «корити», «покоряти ворога»; і в святих книгах так полон іменується. (Прим. М. Шашкевича).

*** Сідане, в первістку — siedani — das Turnier; відав, од «сидіти», що кругом сиділи, присматруючись борбі мужа проти мужа. Если ігра, на Русі зовима на вкучлачки, не є спадком стародавніх турнірів, то ніт іншого сліду, бо і слова на тоє ніт. (Прим. М. Шашкевича).

Та князь колись велів послу,
Щоб ся пани всі згорнули
У город на пир великий.
І настав день встановлений:
Всі ся пани тут згорнули
З дальніх сторон і волостей
На сей пир, у город князя.

Вдзвенів гоміт труб і котлів.
До князя пани ся горнуть;
Князеві ся поклонили,
І княгині, й дочці гарній.
Поза довгі столи сіли
По родові свому всякий.
І нанесли їди з дика,
І носили пите з меду —
Було глітне пироване,
Було славне пироване;
Розступилась сила в сстави,
Розступилась в уми кріпость.

Рече князь панам в ту добу:
«Мужі! Не буде вам тайно,
З яких причин прибули-сте.
Статні мужі, хочу знати,
Котрі з вас ми² найвгодніші.
Мудро в мирі борби ждати —
Всігда німці нам сусіди».

Так князь... Тишин ся прорвала.
З-за столів панове встали,
Князеві ся поклонили,
І княгині, й дочці гарній.

Кітли, труби знова чути,
Всі ся строять до сіданя.
Перед замком в ширій луці,
Виж на красній паволоці
Сидів князь з старостами,
І княгиня з земляками,
І Людиша з дівицями.

Каже князь д' своїм землянам:
«Кому вперед піти в борбу,
Того я, князь, сам встановлю».
І вказав князь на Стрібора,
Стрібор зове Людислава.
Гнет оба на коні сіли
І ратища взяли острі,
Прудко проти собі гнали,
Довго заспіл ся водили³,
Аж ратища ізломали;
І так обидва ісхляли —
Оба з місця виступили.

Мовить князь д' своїм землянам:
«Хто пітима вторий в борбу,
Щоб княгиня встановила».
А княгиня — на Серпоша,
Серпош зове Спитибора.
І всіли оба на коні,
І ратища взяли острі.
І гнав Серпош в Спитибора —
З твердого сідла го випер,
Сам із сідла вергся миттю.
Тут оба мечів добули,
Раз за разом — в чорні щити,
Пурхнуть іскри з чорних щитів.
Усік Серпоша Спитибор,
Пав к холодній землі Серпош.
І так обидва ісхляли —
Оба з місця виступили.

Каже князь д' своїм землянам:
«Хто йме третій у боротьбу,
Щоб Людиша встановила».
Любора княгівна вкаже,
Любор зове Болеміра.
І всіли оба на коні,
І ратища взяли острі,
Мітко в загороду гнались,
Проти себе замірились;
Вдарилися ратищами —
Болемір з коня ся котить,
Щит му залетів далеко;
Винесли го хлопці з місця.

Любор кличе на Рубоша.
Гнет на коня Рубош скочить,
Шпарко жене на Любора.
Протяв Любор мечем коп'ю,
Кріпко в шолом раз ударив —
Упав з коня навznak Рубош;
Винесли го хлопці з місця.

Любор кличе на земляни:
«Хто ся хоче зо мнов брати,
Тому сюда, в загороду!»
І був говор між панамн...
Любор ждає в загороді.
Здеслав двиг ратище довге,
На ратищу — тура главу, —
Гайт на коня яр-буїного
І гордими кликнув слови:
«Дивого вбив прадід тура,
Отець вигнав німців збори,
Скушай, Любор, му хоробрость!⁴»
І тут проти себе трясли
Головами в себе трясли
Та й оба з коней іспали.
В сей час тут мечів добули
І на пішки ся бороли;
Кріпко мечами махали,
Вколо вдари розлягались.
Любор прибочив ко нему,
Мечем усік в шолом круто —
Розприс шолом на два кусні;
Мечем у меч вдарив сильно —
Вилетів меч з загороди,
А Здеслав упав на землю.

Любора обключит панство
І ведуть го перед князя,
Княгиню й перед Людишу.
Людиша му вінець вскладат,
Вінець з листя дубового.

ЯРОСЛАВ *

Звіщаю вам повість многославну
О великих борбах, лютих боях —
Кмітуйте і весь ум свой збирайте,
Кмітуйте, а дивная вам чути!..

В волості **, де Оломуц царствує,
Зводиться там гора невисока,
Невисока, на ім'я Гостайнів;
Мати божа чуда тамка творить.

Довго землі наші в мирі були,
Довго гаразд цвів помеж миряни,
Но од всхода в землях буря встала,
Встала про доч татарського хана,
Що християнські люди про каміне,
Про золото і перли забили ².

Красна Кублаївна, яко луна,
Що суть землі на западі, вчула,
І в сих землях жиє много люда —
Бралась спізнать чужі поведінки.

* Основа сей хорошої і многоцінної пісні:

Наділяє півець послухати повісті многославной о борбах і лютих боях. Повідає, як-то земля чеська довго в благословенном пробувала мирі, аж буря од всхода сонця встала запро доч татарського хана ¹, забитую в дорозі в западних сторонах. Стають супротив князі запада — дармо! Київ і Новгород схилили в'язи, угрове упали; нужда ся змагає. Єще в двох побоях надармо ся спирали: татар причвалав до Оломуца. По дводневній борбі веде Внеслав горсть християн на горб Гостайнів, славний чудотворним образом пресвятої богородиці. Там укріпляють насипами гору і на завтрю вражий приступ відпирають. Але Внеслав пожив смерті. В слідующий день не зводиться ворог, але люта жажда мучить християни. Вестонь радить передатись, Вратислав боронить, сіє в серця надію на бога і веде на молитву. Зриваєся туча. Потік, жаром літа висушений, прожив водами, а на табор вражий ударили громи. Меж тим, беруться вражі сили ід Оломуцу. Настає люта сража, зразу недобронадійна християнам; аж Ярослав постелив трупом Кублаєвича, вражого верховодника. Всьо на схід утікає, а Гана стала слободна.

Видиться, сія піснь зродилась меж годами 1259 і 1294. (Пояснен-ня М. Шашкевича).

** В старих руських літописах волость часто-густо значить землю. Прирімнай: власть і владнувати; волость і володнувати; Владимир, Володимир. (Прим. М. Шашкевича).

Десять скачуть на ноги молодців
І дві дівч ^{*} ко проводу єї;
Нагорнули, чого треба було,
Повсідали всі на борзі коні
І бралися, куда сонце спіє.

Яко зоря на заранці сяє,
Коли понад мрачні ліси зійде,
Так доч сеся Кублаєва, хана,
Ріднов красов і стрійнов сіяла ³:
Огорнена вся в золотоголовле —
Шню, нідра прогалені мала,—
Вінчана каміням і жемчугов ^{**}.

Чудувались німці такій красі,
Завиділи дуже єї багатству,
Стерегли їй путі і дороги;
Випали на ню меж деревами,
Забили ю і взяли іміне.

Лиш се зачув Кублай, хан татарський,
Що ся стало з дорогов дочкою,
Зібрав війська зо всіх сторон ширих,
Тягне з військом, куда сонце спіє.

На западі се королі вчули,
Що хан спіє к сторонам їх людним,
Сполчилися один ко другому,
І зібтали превелике військо,
І тягнули полем против нему.
На великій рівні стаборились.
Стаборились і хана зде ждали.

Кублай каже усім чародіям,
Віщунам, звіздарям і знахурам,
Аби звістали, добре погадавши,
Який кінець взятимуть боротьби.

* О двох дівчицях голосить також стара народна казка о дівочім граді (Maidenburg) близ Николаєва (Nikolsburg) на Моравах: мов-то пан сего тина княжну могольськую і з нею дві дівчиці умертвив, а забравши, що в них дорогого, трупи верг у пропасть. На другий день звелися три скалі страшно проти тина — свідителі злости. (Прим. М. Шашкевича).

** Жемчуга — сее слово стрітнш лиш єще в обрядових на-родних руських піснях. (Прим. М. Шашкевича).

Зібралися упрям чародії,
Віщуни, зіздарі і знахурі,
На два боки кругом розступились
І трость чорну поздовж положили,
Розчипивши на дві половиці:
Первій Кублай — ім'я нарядили,
Королів пак — другою ім'я дали,
Слови над сим співнули ветхими.

Стали трості сполу воювати ⁴ —
І трость Кублаева витяжила.
Зрадувалась всего люда множинь:
Всякий тече борзо д' своїм коням —
І в ряди ся поставили війська.

Ані раду радили християни —
В ряди поган без пам'яті гнали
З таков бутов, яку силу мали.
Тут бой первий вдарив у громаду:
Мов з хмар повінь, задощили стріли,
Ломіт ратищ, мовби рахкот грома,
Блискіт мечів, яко огонь мовні.
Силов обі сторони яр-буйнов,
Одна другій не дасть поступити.

Множинь християн вже поганів гнала
І вже би їх перемогли були,
Коб не прийшли знова чародії,
Принісши ті трості розщеплені.
Татари ся вельми запалили,
На християни ударили люто;
Так їх круто вперед себе гнали,
Же їх перхли, мовби звір пудливий.
Тут щит лежить, дорогий тут шолом,
Тут в стременах кінь рве воеводу,
Тут сей дармо жене у татари,
Онде просить — пробіг! — милосердя.

Татари то так ся розжарили...
На християни дач вложили многу ⁵,
Два під себе взяли королівства,
Старий Київ, просторен Новгород *.

* До Новгорода не прoderлись татари, однако ж платив їм Новгород драчу. (Прим. М. Шашкевича).

Скоро в землях розноситься горе,—
По всіх землях люд збирати стануть;
Поставили чтири многі війська,
Поновили з татарами вражду.

Гнулись татари в праву сторону.
Як чорна хмара, що грозить градом
Позасипати царини вродні,
Такий рій чутний був іздалека.

Упрям угри в сотниці зглотились,
Впрям, оружжі, з ними ся стріли.
Лиш надармо хороброість і вдалоість,
Надармо ся дерзко запирали:
Всеред рядів вгналися татари,
Розперхнули всі їх многі війська,
Сполонили всьо, що в землі було.

Всі християни минула надія;
Було горе, гірше всего горя.
Помолились богу жалісливо,
Щоб спасав їх від татар злобливих:

«Ой стань в гніві своїм, о господи,
Спасай од враг, спасай нас, гонених!
Душу нашу хтять потолочити,
Як звір вівці, тісно обключивши.
Первий бой нам втрачен, втрачен вторий...»
Татари ся в Польщі розложили,
Ближче й ближч всі села сполонили,
Продерлися люто к Оломуцу.
Біда тужча стала по країнах.
Не встояло-сь нич перед поганим...

Боролись день, боролись день вторий —
Нікуда ся не клонить звитяга.
Ой та множинь татар розмножилась,
Як ся множить в осінь тьма вечерня,
А в повені — серед татар лютих —
Холибалось військо християнів,
Насильно ся к сему горбку дручи —
На нім ж мати божа чуда творить!

«Ну же, братя, ну же!» — Внеслав кличе,
У срібельний щит мечем ударив
І хоругвов над головов точить.
Мужаються всі, в татари рвуться;
Ізбилися в одну силу сильну,
Вирвалися, мов огонь із землі,
З-меж татарів премнога д' горбкові —
Горбком горі взадними кроками.
На підгорб'ю вшир ся розступили,
У гран острій звузилися сподом,
Вправо, вліво покрилися щитьми,
На рамена вклали острі коп'ї —
Другі первим, а пак другим треті.

Тут стріл хмари — з гори на татари...
В тім ніч темна засунула землю,
Розвалилась із землі до облак,
Заступила очі, розжарені
Против собі, християн і татарів.
Вергуть наспи⁶ в густій тьмі християни,
Наспи, вколо верха обкопані.

Лиш на всході рано починалось,
Іздвигнувся веський врагів табор.
Табор сей був кругом горба: страшний —
В таку далінь, що й не заглянути!
На борзих тут конях лиш ш е п ш і л и,
Настромлені на коп'ях несучи
Християн глави горі к шатру хана.

Тут зглотилась множинь в одну силу.
Всі в сторону одну замірили,
І горі, під горб, ся мітко мчали,
І скричали криком, над все страшним,
Аж ся гори-доли розлягали.

Вкруг на наспах християни стояли,
Мати божа дала їм хороброість.
Натягали борзо тугі луки
І махали сильно мечем острим —
І татарам було уступати.

Роз'ярився народ татар лютих,
І займився хан їх крутим гнівом.
Розступився в три струї весь табор,

Гнали трьома струї під горб люто.
Дерев двадцять звалили християни,
Усі двадцять, що тамка стояли,
Покрай наспів сточили колоди.

Вже-вже в наспи татари ся гнали,
Ревли криком, аж в облаках страшно,
Вже ся ймали розкидати наспи —
З наспів дужі колоди звалені
Ізм'язкали татарів, як черви,
Істерли їх в рівноті ще дальше.
І ще довго воювали круто,
Аж ніч темна кінець боям ставить.

«Ой про бога! — бачте, славний Внеслав,
Славний Внеслав зметен стрілов з наспів!»
Тут жаль крутий рвав їм тужне серце,
Шкварить круто люта жаждь їм внутре,
Стлілим горлом вогу траву лижуть.
Вечер тихий пройшов в ніч холодну,
В сіре ране ніч ся змінила,
А в таборі татар було тихо.

Під полудне день став розтлівати.
Лютов жаждов падали християни,
Випражені уста розтворяли,
Піли к божой матері хропливо;
К ней понили обертали очі,
Жалісливо руки си ломали,
Тужно з землі в облаки глядали.

«Годі дальше жаждою тиратись⁷,
Не мога нам про жаждь воювати;
Кому жите, здоровлячко миле,
Тому ждати милості в татарів»,—
Так казали одні, так і другі:

«Лютше жаждов, як мечем, згибати⁸ —
Досить буде води нам в неволі!»
Кликнув Вестонь: «За мнов, хто так мис-
лить!»

За мнов, за мнов, кого жажда мучить!»

Тут Вратислав ярим туром скочит,
Вестоня за сильні схватав руки:

«Що!? Ти, зрадо, скверно християн вічна,
В гибель вергти хочеш добрі люди?..
Хвальню ждати милості од бога,
Не в неволі — од дивих татарів.
Самі, братя, не спійте в погибель!
Найлютіший жар есьмо стерпіли —
Бог кріпив нас в гаряче полудне;
Надіючим бог нам пришло поміч.
Стидайтеся, мужі, такой мови,
Сли хочете зватись витязями!
Як погинем на сім горбі жаждов,
Смерть та буде богом намірена;
Як ся здамо мечам врагів наших,
Самі вражду над собою здіем.
Господеві мерзка є неволя,
Гріх самохіть в ярмо шию дати.
За мнов ходіть, мужі! Хто так мислить --
За мнов, д' престолу матері божой!»

За ним множинь к святому йде храму:
«В своїм гніві стань, о господине,
Понад враги двигни нас в країнах —
Чуй голоси, що до тебе кличуть!
Обключені есьмо лютим врагом;
Спасай од татар, круто нас обсівших,
Дай утробам нашим відвологу —
Принос тобі дамо гласоносний.
В землях наших істирай вороги,
Ізгладь повік і повіков-віки!»

Ой бач — хмарка на згорілім небі!
Дунув вітер, гром загудів страшний,
Хмарилося тучев по всім небі;
Раз в раз мовні б'ють в татар намети,
Пролив многий зживив потік горба.

Прошла буря. Війська в ряди сь горнуть
Зо всіх сторон, зо всіх країв землі,
Д' Оломуцу віють їх коругви.
Тяжкі мечі по боках їм висять,
Повні тули рахкотять на плечах,
Ясні шоломи на буйних г'лавах;
А під ними шпаркі грають коні.

Лісові роги громко залзвонили,
Вдарили гукі брящних тарабанів.
Сперлися обі сторони упрямо —
А од пороху тумани ся звели —
І посліднійша крута була борба.

А мечів острих тріск настав і дренкіт,
А стріл каляних страшний настав шипіт,
І ратищ ломіт, рахкіт бистрих копій;
Було колоте і рубане було,
Було хлипане й радоване було.
Кров ся валила, мов дощеві струї,
Мерші лежало, як дерева в лісі.
Голова сему вдвое розколена,
А тому руці обі обсічені,
Тот ся із коня чрез другого котить,
Тот, ся роз'ївши, ворога молотить,
Мов люта буря по скалах дерев'я,
Тому меч вгнався аж по держак в серце,
А сему стриже враг-татарин ухо.

Угу! Був рев, був зойк жалісливий!
Утікати почали християни,
Татари — їх лютим давом гнати.

Гой, та Ярослав летить, як орел!
Тверда криця та на сильних персах,
Під крицею хороброість і вдалоість,
Під шоломом многобистра мудроість,
Яроість з жарких палахкотить очей.
Розлючений гнав, мов лев драчливий,
Як придасться теплу кров уздріти,
Коли жене, пострілен, за ловцем, —
Так, злютившись, сей б'є на татари.
Чехи — за ним, мовби градобите.
Вдарив круто на Кублаевича,
Многолюта взялася боротьба.
Вдарилися оба ратищами —
Оба з тріском зломили великим.
З конем, в крві знурянний Ярослав
Захватив мечем Кублаевича:
Од рамена вкосом прогнав вижку,

Аж без духа упав межі мертвих —
Зарахкотів над ним тулець з луком.

Ужахся весь нарід татар лютих,
Сяжнодовгі відметнув ратища
І пиловав, хто вдав втечі скоро⁹...
І спаслася Гана * татар вражих.

* Гана — часть Морави на побережью ріки того ж імені. (Прим.
М. Шашкевича).

ПІСЕНЬКИ

ЗБИГОНЬ¹

Політує голуб з дерева на дерво,
Гуде жалісенько горе всьому лісу:
«Ой ти, лісе ширій! Літав я тобою
З дорогов голубков, з милов, премиленьков.
Ой, а злбний Збигонь захватив голубку
І заніс у город, ах, у твердий город».

Гей, ходив молодець вкруг твердо-города,
Вздохав жалостиво за дорогов милов.
Од города — к скалі, на скалі усів си,
Сидів, зажурившись, з німим мовчав лісом.

І прилетів голуб, гуде жалісенько.
Підвів головоньку молодець і каже:

«Ти сумний, голубче! Сумно ти самому.
Чи тобі кругавець вхопив подружечку?..
Ти, Збигоню, тамка, на тім тверд-городі,
Ти ухватив мою дорогу миленьку
І заніс у город, ой, у тверд у город!..
Голубче, ти був би-сь з кругавцем боровся,
Коби в тебе було удатное серце;
Був би-сь кругавцеві видер сву дорогу,
Коби в тебе були драві острі еми²;
Ти би-сь був погубив кругавця злбного,
Коби ти був твердий м'ясожравий зубець».

«Ну ж, сумний молодче, жени на Збигоня!
В тобі преудале на ворога серце,
В тебе проти нему зброя кріпка, остра,
В тебе му в голову тяжкая бардиця».

Миттю молодець долів, долі — темним лісом.
Взяв на себе зброю й на рамена барду,
Спіє лісом темним к городу твердому.

Став у твед-города

Ночі — всюда темно,

Товк п'ястуком сильним.

«Хто там?» — слова з замку.

«То я, ловець блудний!»

Розверлись ворота.
Товк п'ястуком сильним —
Розверлися вторі.
«Де владика Збигонь?»

«За великов світлицев».

Там Збигонь збиточний, там плаче дівця.

«Гей, одчини ловцю!»

Не одчинив Збигонь. І розбив бардицев
Двері дуж молодець, і розбив бардицев
Голову Збигоня. Всюда бігав замком
І всю потовк в замку. В своїй красной діві
Лежав до розсвіта.

Прийшло ранне сонце верх дерев у город,
Прийшла нова радість в молодецьке серце,
Що сву красну діву держить в руках сильних.

«Чия то голубка?»

«Ухватив ю Збигонь;

Як мене тут в'язнив,

Так ю в тверд-городі».

«В ліси з тверд-города!»

В ліси полетіла: і туду літала,
І сюду літала, з дерева на дерво;
Зо своїм голубцем, з голубцем сипляла
На одній рокиті...
Зрадувалася дівка зо своїм молодцем:
Ходить сюду-туду, всюду, куду схоче;
З миленьким сипляла на одній постільці.

китиця

Віє вітронько з лісів князевих,
Біжить миленька ко потоку.
В ковані відра черпле водицю,
Водою к діві плине китиця,
Кита пахнюща з рож і фіялків.
Ялася дівка киту ловити¹ —
Пала, ой! впала в студену воду.
«Коби-м відала, китице красна,
Хто тя в порхоньку насадив землю,
Тому би-м дала золотий перстень.
Коби-м відала, китице красна,
Хто тебе ликом зв'язав м'ягеньким,

Тому би-м дала з коси іглицю.
Коби-м відала, китице красна,
Хто тя студенув пустив водицев,
Тому би-м дала вінець з головки».

ягоди

Пішла мила на ягоди
В зелену дуброву,
Задерла си острым тернем
Ножечку біленьку.
Не може моя миленька
На ніжку ступити.

Ой ти, терне, остре терне,
Про що-сь біль вчинило?

За те будеш, остре терне,
З бора виметено.

Пожди, мила, в холодочку,
В зеленім борочку;
Я побігну на леваду
По коня білого.

Конничок ся на леваді
В густій траві пасе,
Моя мила в холодочку
На милого ждає.

Ялась дівка жалкувати
Стихенька в дуброві:
«Ой що річе моя мати!?
Я нещасна роба!

Всігда ми мовляла мати:
«Стережись молодців!»
Чом ся молодців стерегти,
Коли добрі люди?..»

Приїхав-ем на конику,
Як сніжок, біленьким;
З коня-м скочив, вв'язав на сук
За срібельну узду.

Дівча-м обняв, притис к серцю
І цілував уста;

І забула красна дівка
Більний терн в ноженці.

Голубили-смо ся, милували-смо ся —

Над западом сонце.
«Ідьмо, милий, борзо домів,
Соненько нам зайде!»

Борзо-м скочив на коника,
Як сніжок, білого,
І на руці-м взяв миленьку,
З нев домів поїхав.

ОЛЕНЬ

Бігав олень по горах,
Скакав сторонами,
По горах, по долинах
Красні пароги носив.
Красними парогами
Густий ліс продирав,
По лісі скакав
Легкими ногами.

Ой та молодець по горах ходив,
Долинами ходив у люті бої;
Горду зброю на собі носив,
Твердов зброев глоти врагів розбивав.
Ніт вже молодця у горах!
Поскочив на нь люто лестний враг,
Заскалив очі, злобов розжарені,
Вдарив тяжков бардов в груди —
Застогнали сумно ліси жалостливі:
З молодця випер душу-душицю!

Сеся вилетіла красним тяглим горлом,
З горла красними устами.

Ой тут лежить; тепла кров
Тече за душею, що злинула,
Сира земля п'є кровцю гарячу.
В кождой діви було жалісненьке серце...

Лежить легінь у землі холодній,
На легіню лежить дубець, дуб,
Розкладаєсь в суки ширше й ширше.

Ходить Олень з красними рогами,
Скаче на ногах на шпарких
Горі, в листе спинат тонке горло.
Злітаються товпи бистрих кругавців

Пам'ятник М. Шашкевичу в рідному селі Підлиссі.

Постамент на місці хати,
в якій народився засновник «Руської трійці».

З всього ліса сюди, на сей дуб,
Усі покракують на дубі:
«Пав молодець злобою врага!...»
Всі діви плакали молодця.

РОЖА

Ах ти, рожо, красна рожо!
Чому-сь рано розцвіла,
А розцвівши, ізмерзла,
А змерзнувши, зов'яла,
А зов'явши, опала?..
Ввечір сиділа-м, сиділа-м довго,
Сиділа-м, аж кури запіли;
Нічо не могла-м діждатись,
Всі тріски, скалки ізжигла-м.
Вснула-м. Приснив ми ся сон,
Що мені, небозі,
На правій руці із перста
Золотий зволікся перстень,
Вилетів дорогий камінь;
Я камінця не найшла,
Милого ся не дождала.

ЗОЗУЛЯ

В ширім полі дубець стоїть,
На дубі зозулиця.
Закувала, заплакала,
Що не завсіда весна.
Як би стигло житце в полі,
Сли б всігда весна була?
Як яблуко в саді стигло б,
Сли б всігда літо було?
Як би мерз у стозі колос,
Сли б всігда осінь була?
Як би діві тяжко було,
Сли б всігда сама була!

СИРОТА

Ах ви, ліси, темні ліси,
 Ліси милетинські!
 Чом ви ся зеленієте
 Зимі, літі рівно?..
 Радо би-м я не плакала,
 Не нудила серцем,
 Но скажіте, добрі люди,
 Хто б осьде не плакав:
 Де мій отець, отець милий? —
 Загребаний в ямі.
 Де моя мати, добра мати? —
 Трава на ній росте.
 Ні ми брата, ані сестри,
 Милого ми взяли...

ЖАВОРОНОК

Поле діва коноплі
 У панськім городі,
 Жаворонок питаєсь,
 Чому жалостива?
 «Як би-м могла рада бути,
 Малий жаворонче? —
 Милого ми відвели
 У камінний город.
 Коби-м я пірце мала,
 Листець би-м писала —
 Ти, малий жаворонче,
 Ти би-сь з ним полетів.
 Ані пірця, ні болонки,
 Щоб листець писати:
 Поздоров милого піньом,
 Що тут горем нию!»

СОЙМА*

• • • • •
 • • • • •
 Всяк От ** своїй челяді войводить:
 Мужі оруть, жони шити шиють.
 А умрели голова челяді —
 Діти всім іміньом враз владнують,
 Владыку си вибравши з родини.
 Сей на славі к добру ходить сойми,
 Ходить з кметьми, з ляхи й владыками.
 Встали кметі, ляхи і владыки,
 Похвалили по закону правду...

ЛЮБУШИН СУД

Ой Волтаво, прощо мутиш воду,
 Прощо мутиш воду срібропіну?
 Чи тя люта розвовнила буря,
 Тучу з небес зсипавши широких,
 Гір зелених сполокавши глави,
 Глин намивши золотопісочних?

«Як же мені води не мутити,
 Коли-сь сварять два родимі братя,
 Рідні братя за отця дідицтво.
 Дуже-сь сварять помежи собою
 Лютий Хрудош на кривій Отаві,
 Отаві кривій, золотоноші,
 Хоробр Стаглав на студен Радбузі —
 Оба братя, оба Кленовичі,
 Попеля Тетви давнього рода,
 Що з полками прийшов чеховими
 Через три ріки в сі буйні землі».

Прилетіла дружна ластовонька,
 Прилетіла з-над кривої Отави,
 На розложисте сіла оконце

* Сей кусник, видиться, є вломок пісні о суді Любушинім¹.
 (Прим. М. Шашкевича).
 ** От — уменьшительное з него отець. (Прим. М. Шашкевича).

В отців золотім Любушинім дворі,
В отців дворі, святім Вишеграді,—
Горює і сумно нарікає.

Лиш се вчула єї сестра рідна,
Рідна сестра в дворі Любушинім,
Молить княгиню внутр Вишеграда
Перед воротьми встановить правду:
Обох єї прикликати братей
І по закону їх розсудити.

Каже княгиня виправить послі
По Зугослав з-над білою Любиці,
Куда красні дуброви ся стелять;
По Лютобор з горба Доброславська,
Де Орлицю Лаба випиває,
Ратибора від гор Корконоших,
Де Трут дуже люту сань умертвив,
Радована з камінного моста,
Ярожира з Бердів бистрорічних,
Стрезибора з-над Сажави ладной,
Саморода з-над Мжи-сріброніші;
По всі кметі, ляхи і владики;
По Хрудоша і Стаглава — братей,
Сварящихся за схиди отцівські.

Лиш ся знали ляхи і владики
В Вишеграді (в столиці Любуші),
По родові веський свому станув;
Ступит княгиня в ясно-білій ризі
На отецький престіл в славній соймі.
Дві премудрі виступили діви,
Виучені в віщбах витязівських:
У одной суть «Дошки правдодатні»,
Меч у другой, кривди караючий;
Против ним поломінь правдозвісна,
І під ними вода святосудна.

З отцівського стола золотого
Почала княгиня говорити:
«Мої кметі, ляхи і владики!
Сесю братям розсудіте правду,
Що ся вадять о спади отцівські,
О отецькі спади меж собою.

По закону богів вікожизних
Обом в одной пробувати власті,
Або рівнов розділитись міров.
Мої кметі, ляхи і владики,
Виповіді мої осудіте,
Чи по вашому вони розуму.
Сли не по вашой вони суть гадці,
Встановіте, як би іншим чином
Помирити сколочених братей».

Склонилися ляхи і владики
І почали стиха говорити,
Говорити стиха меж собою
І хвалити єї виповіді.

Встав Лютобор з Доброславська горба,
Яв таке слово говорити:
«Славна княгине з отцівського стола,
Із отцівського стола золотого!
Розмислили ми твої виповіді.
Збери голоси по народу свому».
Судні діви голоси збирали,
В судину їх святую збирали
І дали їх ляхам викликати.

Встав Радован з камінного моста,
Яв голосів числа проглядати
І більшину прокликати в народ,
В народ на сойм, зобран задля суда...

[«Оба рідні братя Кленовичі¹,
Рода давнього Тетви Попеля,
Котрий прийшов з полки чеховими
В сі дебели землі через три ріки!
Погодіться о отечні села,
Там вам обом разом панувати».

Встанув Хрудош від кривої Отави,
По утробі му ся жовч розлила,
Лютостю всі тряслися сустави,
Махнув руков, ревноу ярим туром:
«Горе птицям, сли в їх гнізді змія,
Горе мужам, де жена владнує!
Мужу мужам владнувать подоба.
Первісткові спадь дати — се правда!»

Встала Любуша з золотого стола,
Рече: «Кметі, ляхи і владики!
Чуєте мою осьде поганьбу?
Судить самі по закону правду,
Вже не буду судити вам сварки.
Звольте мужу, промеж собов рівну,
Щоб залізом владнував над вами —
Рука діви слаба владнувати».

Встав Ратибор від гор Корконоші,
Взяв таке слово говорити:
«Не хвально нам правди йськати в німців.
По закону правда в нас святому,
Що ю наші принесли отцове
В сі дебели землі через три ріки...»]

З ПОЛЬСЬКОЇ

Ф. Карпінський

* *
*

Тільки вже разів соненько вертало,
Ясеньким світлом днину красило;
Но мому світлу що ж то ся стало,
Що мені досі не зазоріло?

Вже й царинонька вгору ся взбила,
Росте і в колос буяє швидко,
І ярна ся зазеленіла...
Моей пшениці не видко, не видко.

Соловій мило вже щекотає,
Птичок громада лісних заграла,
Воздухом дзвінко жайворон співає,
Но моя птиця мені-сь не озвала.

Де поглянь, з землі цвіт прозябає
По завчешній поводі,
В чудесні барви-сь луг прибирає,
Но мому цвітку щось годі, щось годі.

Доки ж тя, доки, весно, молити?
Приспій на Галич лучі теплими
І чадам руським верни їх цвіти...
Верни їм пісні родимі!

С. Гоцинський

[УРИВОК З ПОЕМИ «ZAMEK KANIOWSKI»]¹

Dnia 14 stycznia jakaś ciężka tęsknica zasiadła me serce. Wiatr szumił nad strzechą mej chaty... me okno...
W mych piersiach jeszcze bardziej wichrzyło; zkąd, poco i dla czego — niewiem; fakieś myśli ociężałe przewlekały się nieładem przez mą duszę, jak współnieżne,

szczowe chmury dnia tego. Czasem mimowolnie zahomoni-
ly usta moje notą dzikopłaczącą, najczęściej strojem dumki
ruskiej, bo ja je tak lubię, jak ziołka rosę. Pieszczoty nie-
winnej, miłej odwzajemniałem, ale tylko dla jej zaspoko-
jenia. Dusza, serce, myśl — wszystko we mnie, prócz ciała,
czegoś innego pragnęło, wyteżalem oko zaczemsiś obszer-
niejszym, większym, zaczemsiś wspanialszym, ale oraz cich-
szem i swobodniejszym. A najczęściej kończyło się
wszystko tużą za Podlisiem, za tamtymi górami, za Tade-
uszem².

W tem zamąceniu moich myśli, moich życzeń i chęci
uchwyciłem za Goszczyńskiego "Zamek Kaniolwski".
Rozłożywszy, wpadłem na drugą strofę części trzeciej i
jąłem się nagle powstałej we mnie myśli, — przyznaję, że
zaśmiałem i wyżej nad moje siły — ducha ruskiego, wioną-
cego w tem dziele, ując w naczynie ruskie*.

* *
*

Коли і як то стала, — не знати, —
Могила в лісі густім дрімати.
Поросла мохом, над вершком горою
Збилося гіля вкруг з обологою,
Гіля старого, як світ старий, дуба,
Що смієсь з громів і недоли зуба.
А дуб був велет, — виш золотої бані
Лаври Печерської, київської пані,

* Дня 14 січня якась тяжка туга огорнула мое серце. Вітер шумів над стріхою моєї хати... за моїм вікном. В моїх грудях ще дужче бушувало; звідки, навіщо і для чого — не знаю; якісь обважнілі думки тягнулись безладно в моїй душі, як напівсніжні, напівдошові хмари того дня. Часом уста мої мимовільно загомоніли ридаючою нотою, найчастіше строем руської думи, бо я її так люблю, як травинка росу. Пестоші невинної, милої віддичив, але тільки для її заспокоєння. Душа, серце, думка — все в мені, крім тіла, чогось іншого бажало, я напружував зір за чимось обширнішим, більшим, за чимось величнішим, але разом з тим тихшим і вільнішим. А найчастіше закінчувалося все тугою за Підліссям, за тамтими горами, за Тадеушем.

В тому затьмаренні моїх думок, моїх бажань і прагнень схопився я за «Канівський замок» Гошинського. Розгорнувши, натрапив на другу строфу третьої частини і взявся за раптово виниклу у мене думку, — визнаю, що засміливу і заважку для моїх сил, — прибрати в руський одяг руський дух, який віє у цьому творі.

Що всім сестрицям своїм перед водить, —
Сей старець в хмарах головою бродить;
Брат старший славной пуші Лебедина,
Пуш передвіцьких найстарша дитина,
Як рідний батько степу не одному.
Бо небес лютость не раз понад ньому
Пересувалась, мовби тої неньки
Піснь, що дитинку хоче вколисати;
Сердиться ніби і знова пісеньки
Гомонить стиха, щоб дитя приспати.
Чи жарке літо страшні громи сіє,
Чи сумна в мраках осінь бурев свисне,
Чи в лугах голих туга зима тисне, —
Верх того дуба всігда зеленіє,
Як витязя слави вінець зелененький,
Вінець віков мужа, що заснув в могилі
І кров'ю своєю в дуба красоту прибравши
І кров'ю своєю его підоллявши,
Знова відродився у дубовій силі.

Сонний Небаба³ під ним спочиває.
Ліжником в него моріг споловілий,
Стріп з галузя, пень порохнавий, білий
Під головою, а думку співає
Степовий вихор, що лісами гонить,
А сторож, вірний кінь, станлями дзвонить.
Згадок то місце — могила й дуб давній.
Казав би-сь, брате, що то витязь славний,
Що о нім думка України голосить,
Котрого досі вкривала могила,
Явиться явом, з могили ся взносить:
Така в нім краса, така велич, сила.
Ой не завидуй козацькій дитині
І его снові в сій тяжкій годині!
Глянь му на лице, як ся розбіснила
Спутаних мислей сердитая сила:
Вежа, здавалось, лиснула огнями,
На коня скочив — та й за козаками.
Аж серед яру — що ж ему ся діє? —
Намість дружини — вовків стадо шние.
'Орлика голос десь ген за горою...
Жене ід нему; світло ще лискало —

То Ксеня в очі дивиться грозою.
Воронів кілька в уха закрало...
Купався в поті, вирватись силе,
Аж бач — на пруті залізнім гарцює!
Зжахнувся, з ляку із сону порвався.
Кого ж то видить? Хто ж то показався?..

Якийсь край него сидів си старенький,
Сивий, як голуб, і тихомирненький;
Де очі були, дивиться ямками.
Єдну си ногу заложив на другу
І спер бандурку на своїм коліні.
По струнах злегка посував пальцями,
Зводив на тямку старих думок тугу,
Діла і літа, що сплили не нині...
Тепер Небабі не милі ті гості.
До сліпця скочив і гукнув зо злості:
«Гей, діду! Хто ти? Яке ти тут діло?»
Насмішком звільна одповів дід сміло:
«Лице ти, мабуть, дике, як і мова,
Що взяв ми очі, богу буде слава.
Знов бренькав струни, не рікши і слова,
Нібито словом одним всего збуде.
«Смішком не збудеш, не марна то справа;
Бог тя тут приніс, чорт тя не добуде!
Старче, мов: хто ти? Що в сім лісі дієш?» —
А заким оком зглянути успієш,
Дужим медведем д' нему підхопився.
Сліпець не злякся; як перше, з вагою
Рік козакові: «Пусти! Вірвеш струну,
Не купиш іншу, не купиш новую.
Бач, сліпець темний я, з дороги збився.
От не сердися дуже; без гуку, без стуку,
Коли-м не милий, зведи на дорогу.
Сли перепросиш, дась копійку в руку⁴, —
Бач, я не такий, — я в бандурку труну⁵
І на добраніч думку заспіваю».
«Лихо, не сліпець! Я кличу, питаю,
А він байдуже — не одповідає,
А він, як камінь, — з місця не двигнувся», —
Думав си козак; нищечки всміхнувся,
Бо вже і лютость, і гнів в нім притихає.
«Чом, коли-сь темний, саміський лізаєш,

Провідниченька чому ж ти не маєш?» —
Уже легеньким спитався голосом.
Дід усміхнувся. «Ба, — муркнув під носом, —
Костур у мене, що в кого ратище;
Чи тихо в світі, чи то вихор свище,
Сльота, погода, чи ніч, чи видненько,
Мать Русь перейду, він — провідниченько.
А од Канева аж по саму Смілу
Всяку спізнаю під руков могилу.
Пні при дорозі — кожний в тямці маю,
Під ногов всяку верховину знаю.
Нині, відбившись від моєї дружини,
Заснув-ем покрай лісової тіни.
Якесь лукаве, зависливе лихо
Костур узяло, підкравшись тихо.
Ніщо казати — був кован і стане
За добру шаблю... Мій сердитий пане,
Чи злість минула? Гріх довго сердитись.
Піснь заспіваю, щоб нам помиритись.
Лиш си настрою д' голоса пісеньки
Мою бандурку. Знай, хоч піду куда,
Хоч де повернусь, — всюда, сину, всюда
Мій старий голос і думки миленькі...»

З ГРЕЦЬКОЇ

*Анакреонтика*¹

СИЛА НЕВІСТИ

Кінь копитом ударяє,
Віл рогами врага гонить,
Заяць метом лиха входить²,
Лев все писком повалає;

Риба в воді жене сміло,
Птах в повітрі жне мило...
Мужу умність — далі неба,
Жені того не потреба.

Бо ей личко розметає
І ратище, і меч дивий³;
Зависть, силу омліває⁴
Чорнобривой позір милий.

ЖАЛОСТЬ

Дівчата м'я сильно гидять,
Же-м вже старий, всюда стидять.
Повідають: «Глянь в зеркало —
Все волося ти випало,
Лице в зморшках...» А я на то:
«Чи на голові космато,
Чи я лисий — не труджуся;
Вповісти вам осмілюся,
Же м'я милість кріплей палить,
Чим смерть ближче на м'я глядить».

ПРОЗОВІ ТВОРИ

ОЛЕНА

(Казка)¹

Музика різко від уха заграв, а бас то загудів, то, в лад вибиваючи, моторні дівчата аж піднімав; а хоть ноги потомлені — до круглого рвалися танка; гарні хлопці в підкови до складу кресали, позираючи радосно кожний по своїй дівчині; сваненьки з молодцями, стиснувшись в кутку коло припічка, хоть дрібненько, но частенько ви-трясали крупник із чарочки, не дбаючи, собі раденькі, на старих своїх довговусих господарів, на другім боці в ку-ті, коло скрині, спорою мірою попиваючих. Було то весі-лечко...

— Гей, хлопці, чи спите!? Що-сте ся позабували? — кликнув гожий дружбитонька — з великою, шовком ши-тою хусткою у бока, — досадним голосом. — Дівчата ра-ді би гопцювали, а в вас якби душі не стало!

Махнув шапкою, вінцем барвінковим стрійною, погла-див чорненький, хоть невеличкий вус, розгорнув воло-сячко у чола, глянув по дівчатах; виніс одну з кали-нового луга, напретив музиці — «або грай, або гроші віддай!», моргнув на Юрця, і станули до шпаркого ко-зачка.

[Д р у ж б а]

Хоть з дерева лист упав,
Моріг половіє.
Весілечко господь дав —
Радо нам ся діє!

Ю р ц ь о

Хоть надворі ніч темна,
Гей, темна ночонька,
В нас світличенька ясна,
Красні дівчатонька.

Д р у ж б а

Сокіл в білий двір влетів
К чорної галоньці;
Княжиненько наш приспів
К русій дівчиноньці.

Ю р ц ь о

Нуте, жваві хлопаки,
Легіники горні,
Витинайте гопаки,
Хлопчата моторні!

Ба й свахи не дармували. Бо і їм не йно що всім разом саджати коровай — ще і потанцювати конче, щоб ся коровай вдав красен, та ясним сонцем на столі засіяв, та й добру долю приніс.

А Олена, пишна княгиня, як русалочка, гарна, ще раз вінком барвінковим золото-зеленим стрійна, їх веселій привидлялась охоті та часто в легкій коломиїці розковану русу косу на легкий кругом пускала вітер.

Бач! — і наш вдалий Василько приспів дарити нашу княгиню; хоть о пізній вечері, но стане він за тее зо своїми красними співаночками.

— Щось ти нам сумний, та й сам... Кажи, може, яка лиха пригода?..

Приступив і старий батенько, сивий голубонько, та приніс спорий кухоль горілки з медом.

— Но, жвавий козаче! Бодай здоров був! — надпив і подав ему. — Відав, утомив-есь ся, покріпи сили.

Відобрав, подякував, поставив, втер лице та й став промовляти:

— Вертаю із Дубровнич, були-смо у дворі² просити пана старостича на весіле. Він, бачимо, не дуже нам рад був: схнюрився, люто по нас глянув, відвернувся. Но небаком знова промовив солодко; вложив Семенкові кілька талярців ясних в жменю, обіцяв прийти та й відправив. Але видко було по нім якуюсь нерадість. Не встигли-смо відойти, може, на двацять кроків: «Семенку!» — кликнув, відчинивши оконце. Семенко, як стояв, поскочив ід дворові. «Скакай,— казав мені,— домів, я духом приспію».

Уже заступав-ем к долині, мав-ем скрутити поза висо-

ку могилу татарськую. Оглянувшись назад себе, взрів-ем,— сила³ при вечірній мраці доглянути лъзя було,— Семенка. Спізнав-ем го по легких ногах — спустатися висококом ко старому крутому шляхові, що то о нім так много старі повідають люди. Куде ему шлях? — не знаю і не вгадаю. Щось то лихого буде: лисиця м'я перебігла та й ворон на хресті сім раз закравав. Але док життя ми стане, не забуду того козака з бандурков і густокрутою бородою, котрою декуда сивий кудався⁴ волос: як верг на мене чорним соколим оком, як би гранею м'яч обси-пав. Він тогді саме, коли-смо ступили на поріг світлиці у дворі, кінчив співанку тими словами:

Кінець моїй пісні, кінець і неволі!
з татарської неволі.

* * *

Сонце спочило, смерклося. Тиха пільма насіла тихі та узькі звори. Вітер буйний осінній метав хмарами від верха до верха і гнав споловілим листям з гір в темні роздоли, то знов під круту стремени, скриплячи голими гіллями відвічної дубини, мов величаючися своєю лютостію, а ругаючись з їх недуги. Звір шелепотів чагарями за жиром, часами вовк, голодом пертий, дивими завив голосами. Перісті опеки, закляті над безвістями стояти, здавалися при настиглій нічній мраці проживати та свої міняти становища, проходячися, мов нічні мари, бо, як то кажуть, «у страха великі очі».

Сміло ступав відважний Семен по круглім грехоті і по розметаних костях, переступав колоди, підносячи високо ноги, і з притиска їх ставляв, щоб го яка мара не підбила. Чорна пільма го за очі хватала: скоро взрів тумани по корчах, волосе му горою ся звело, кров ся стинала, а страх за серце як би мертвець зимною ймав рукою. А нельзя казати, щоб не мав відваги, бо ся не раз добре довело! Але змаленька чував о заклятих дівцях, о скаменілих лицарях, о недоступленних про⁵ змії райських птицях, то о однооких татарах, людодідах, великанах і о многих інших лихих духах. А скоро то всьо стануло на умі роєм (а час — ніч темна, і місце — гори, дебри, і чагари по тому були), то тогді і найсмільшому трусом ставати. І Семен, посміховуючийся на зазір вовка

або медведя, при найменшій лопоті застигав, бо то, видав, з лихим — не з пирогами.

Замаячило в далечині гей ватров широко розложеною. Було то ему, що женчикам в жаркім літі вітрець холодненький. Вдивився в ню цілою душею, а радість в его душі калиною зацвіла, і втихомирився дух его, як природа по шайній тучі, і зрадувалося серце в нім вельми, як коли би ясне лице своєї Олени взрив... Затріщало корчами по сухім ломачю, та й го переймало — скаменів — заголосило:

Кінець моїй пісні, кінець і недолі!
з татарської неволі.

Прожив, бо спізнав Данилка, що го у дворі видів, — що то так дико і люто, як розбишака, виглядав, що то на обіцянку пана бути на весілю к стіні по-бісовськи ся усміхнув. Утішився, видячи его, а зрадувався більше, скоро вчув: «Одна нам дорога!» Стис го за руку, і побраталась, і разом вдвійні ступали кременчатою стежкою під круту гору к високій ватрі.

Підійшли на місце. Семенко, взривши із-за дуба кільканайцять бородачів при широко розложеном вогні, наганув си дванайцять розбійників в казці, що вісільця відрізали і пекли на рожні; налякся, спинився, ані кроком наперед, і мав ся вертати.

— Не страхайся, — промовив Данилко, — не такий дідько страшний, як го малюють. Приступи, тадже ти християнин — не враг, не бісурман, лише бідний селянин...

— Мабуть, наш жвавий бандуриста Данилко, — озвалося кілька грубих голосів. — Несе він нам щось потішного; для него нема ні воріт, ні залізних дверей!..

І поскочили в сторону, відкіль голос йшов. Привели обох, згорнулися к Данилкові всі, питаючи, яким світом довершити їм гадку; бо Данилко ніколи надармо не трудився, а радуємся тамтим, около Данилка, і попиваючим могорич — на будучу добру справу. Семенко сумував, присматруваючись тотим дивоглядам зукоса: то рушницям, то ясним топірцям, стримлячим довкола курища, то барильці з горівкою. Однак ж частіше поглядав в чорний ліс, чи не явиться яка стара стежка втечи і спастися. Але наганув си его побратим Данилко свого товариша, приступив д' нему з кухлем:

— Бодай здоров був! Ти ся нам знадобиш; не сумуй — зрадуєшся нині, а з тобою много твоїх сусід. Пий на погибель врагам — так чинимо всі, так чинить і наш ватажко. От бач, і він іде! Пий — а втішиться тобою.

Але Семенові не до солі було, взривши его, — і мало що кухля не впустив, бо такого ні видав, ні слухав, ні видумати міг. Станув Медведюк піднебесною Чорного-рою, барки его — у Бескидах камінь; дуб — его правця; брови его — як дві чорні хмари; а очі его — з-під тих хмар дві мовні; а борода его — ніч темна, осіння; а голос его — грім серед літа; а ступив ногою — земля стогнала; вергся на врага — буй-туром валив.

— Мов, як-есь ся справив?

— Відомо, думка⁶ українська і стіну переб'є, — озвався Данилко. — Бандуристою війшов-ем у замок. Старець Дмитро (так го там зовуть), що м'я впустив, заглянувши в мене бандурку, просив м'я насильно, аби-м ему загравав та заспівав. Заспівав-ем ему відому пісоньку о татарах, кінчивши святим Николаєм; а заспівав-ем ему до серця, — і полюбив м'я вельми. Побратали-смо ся, і завів м'я [до] світлиці замкової, хвалячи перед паном бандурку мою і мої думки, а я рад тому був. Доспіваючим пісню, взрив-ем входячих того тут молодця з другим — і просили пана на весіля; обіцявся, лиш видко було, якусь лиху гадку точив в своїй голові. «Не вдась, вражий сину!» — думав-ем собі. Відспівав-ем, взяв та ляра та й пішов, і зустрів-ем старого Дмитра, ждаючого мене під дверми. Проходжали-смо ся по обійстю замковім — старий своє, а я своє; він щось там билинив о татарах, а я тим часом придивляв-ем ся: від горбка стіна найнижча.

— Там-туда, — казав старий, — наш Степанко не раз бігав на вечерниці, а вертав, як кури другим опадом запіли.

— Ваш пан, — мовлю до него, — вибираєся на весіле?

— Правда, до Семена. Казав коні сідлати і щонайжвавіші хлопці в цілім замку з собою бере. Щось він на гадці має... він часами дуріє. А може... може лише погуляти... Не жаль-бо то і погуляти на такім весілечку: дівчат — як зізд на небі, а всі красні. А найкраща Олена — сама молода, — як сам мовляв: лице в неї — як соненько ранком, а очі — як зірнички перед досвітом, голосочок — як дзвіночок, а ноги — вітрець легонький,

а руки — спіжок біленький, а сама — як... як гарная ланя...— Ту старому язик по кутках бігав; закукурічився і здавався молодіти...

— Годі! Не теряймо часу, не нам о тім бесідувати,— озвався сильний ватажко.— На коні!.. Ванько, з шестома — у замок! Забери, що нам ся здасть, а що не возмеш, разом з замком най огнем сяде. Немного там труду буде, однако ж доведеться, як ся справиш. А ти, Семене, поведеш нас на весіля — потанцюем з грабителями, вражими синами!

Розбіглися вітром по байраках за кіньми. Огонь погас, грань меркотіла — курище ся лишило. Втихомирилося.

* * *

Через густу враз дубину
Соколами — молодці.
Ой заплачеш, вражий сину,
Як взриш ясні топірці! —

загриміло в далечині. А голос дубровами високими розлягався верхами та й заблудив гомоном в чорних безвістях; лише ще дудонь тряс землею та й знеміг. І знов тихо, і знов сумно, лише вітер ярами засковиче та й ворони закрячуть, радіючися на будучий жир. Мрачно і тихо, бо поскакали ногами скоропадними за вовчими очами — допали лазу край чорного ліса.

— Гей, мабуть, зоріє! — озвався новобранець.— Гляньте!..

— Неглупе! — загримів велет ватажко.— Ванько зажег си скіпку.

— Аби видко було з погребів старі виточати меди,— озвався старий бородатий Бойчук та глянув на кухоль за ременем.

— Та й наші, бодай здорові, червінцями ся підкидають,— мовив третій.

А ватажко:

— Цитьте! Дудонь... Коні — в байраки, хлопці — а дуби!.. Федь — на чати! Як взриш — закрячеш. Потягніть мусатами топірці! Потом тихо, щоб вас і муха не чула, бо... Не тра вам казати.

Напретив та й ступив у чагар.

Недовго ждали; тупот ся змагав, дерли коні, аж земля стогнала.

— Кра-кра-кра!!!

— Хлопці, в лад! — загомотів верховодник.

Задзвонили топірці та мечі, іскри ся посипали, мов з димні; стерлися дві хмарі, б'ючи мовнями по чорних воздухах. А Медведюк буй-туром вергся на супротивника, вибив меч зо жмені, завинув⁷ ясным топірцем та й вигнав вражу душу лукаву, негідника, щелиною в голові. Приймив з опалих поганих рук зорю на розсвіті — Оленочку гарную. Челядь граблива поборена: одна порубана, друга пов'язана.

— Семенку! Прийми твою відданицю.

Прискочив Семенко, в пояс склонився, стис го за коліна; хотів промовити, подякувати, лиш не вдав запро⁸ радість. Приспів і дружба з молодими легінями свого села, гонячи возмителя, але діло вже довершене зустріли. Уже Медведюк, хотя й непрошений дружба, скупив княгиню мечем. А они ся вельми жалькували, що не лишено було їм нагріти грабителеві чуприни: стискали персти в твердий кулак та й затинали зубами.

— Вже ми ему карку нагнули, аж на землю поклоном упав і, відав, не зведеса, аж, мабуть, на Осафатовій долині⁹. Бач, окаянный, з весіля голоден вертає та сиру землю їсть! — озвався верховодник сильний і потрутив го ногою.

А Семенко ся не тямив з радості. Пригортав свою надію к собі, а она его білими обнімала руками та рум'яное цілувала личко, аж ся ватажко мимохітне засміяв наголос. Обое приступили к ньому і просили го:

— Хотяй на годинку — на крупничок та на солодкий медок, та, може, де роздобудем якого таларця...

— А музика! Там-то музика! — перебив дружба.— Добре тот казав, що му лихо в пальцях сидить — так дрібненько тне козачка.

— Майтеся гаразд! Мені там не бути,— промовив Медведюк та й відвернувся.

— У вас перше п'ють, а потім танцюють, в нас навідвороть: перше танцюють, а потому п'ють. А могорич? — в тім нашого Ванька голова! Буде мід, горівка, червінці та таларці, та й гарні пісоньки,— була бесіда вусатого Бойчука.

— Хлопці, на коні та до наших! — кликнув ватажко, та й щезли.

II

Віра серця мого, як Бескид, твердо постановилась на любові. І смуток твій знидіє, а радість сліди его позмітає; а сумна північ буде ясным полуднем — і звеселишся, а око твое заблищить зірничкою в бурній п'їтми життя твоего — і огорнешся зоревою свитою тихоміря; і линяєт¹ над тобою милість божая, бо надія із серця твого не втікла, — бо хто, яко бог!

Сполошиш ми долю і проженеш щастя, день ми споморочиш, і світ ми западе, нуждов м'я вдариш і нашлеш ми злидні, світ ми спустіє і йме ворогувати, знидіє радість, і плач м'я огорне, туга ми ранком і вечером журба, і ніч ми не сонна, і горьоване з сонцем; вирвеш ми очі і душу ми вирвеш, а не возьмеш милості і віри не возьмеш, а не видреш любові і віри не видреш, бо руське ми серце та й і віра руська!

ФРАГМЕНТИ

* * *

Ой рано-ранесенько, ще кури не піли, тумани постали; а густа мрачка морозом на ялівцевих корчиках осіла та й інейом стала.

Виступило ясне соненько. Лиш засвітило, а інеї сплили рососою та й поканули, споловілу травоньку зросили. Іно вітер похитає...

* * *

Ой мені, молоденькому, люті думочки в умі постали, а журна туга на серденьку осіла. Тямка щасливої долі заблисла в пам'яті, та сльозоньки поканули по блідім личеньку...

* * *

Славні руськії могилоньки ще лицарів хоронять. Колісь борби козацькії — нині тишина. І гриміло, і дудніло... Лучша борба нещаслива, як нинішня тихота; в борбі була надія, а нині знила. Козаки самі себе забрили, хочачи нас боронити. Пострадали [за] свободу, хочачи нас вирвати з неволі.

Каються вороги... могилу розкинути. Славнішая тиха могила, як стовпи ворога, — бесідлива німа могила, як гербовані стовпи. Оббила, сполокала туча письма і вмерла родина, а чужі забули — і вісті загигли. А вірніі подруги лицаря вістею передали потомкам діла їх за свободу. І заклили не забувати: з синів на сини — віки перебуде, каміне перестоїть!

Славний Дністре! Через тебе диві тучі мадярів волоклися, — ти ж зо Саном їх пожер. Над тобою Галич, Звонигород — любі згадки русинові!..

* * *

Любві к родині ні вітер не роздує, ні зима схолодить, ні далечінь переможе.

CTATTI

ГОСТИННІСТЬ У СЕРБІЇ

(За німецькими джерелами) ¹

Прекрасна стаття у Сербії перебуває ще в стані певної підлеглості своїм чоловікам; це більш патріархальний звичай з-перед віків, як турецьке рабство. Ось що пише пан Отто Пірх [...] про прийом у одного заможного купця в місті Чачак...

Родина складалася з двох старих, їх сина і його вродливої, молодої дружини. Їй доручено подбати про нас, що вона й робила з великою люб'язністю. Ніщо мене так не здивувало, як те, що, отямившись, я побачив красуну молодичку, котра, схрестивши руки на грудях, стояла біля дверей нашого покою, чекаючи хвили, коли можна б розпочати свої старання.

Весь час, навіть уночі, жінки так одягаються, щоб не було їй натяку на якусь непристойність; під цим оглядом і серед чоловіків панує скромність, яка належить до небагатих гарних турецьких законів, що перейшли до Сербії.

Тільки ми повставали, молода жінка звинула прекрасні покривала з нашої постелі і склала їх набік. Тоді подала нам воду для вмивання, а на її плечі висів рушник, золотом і різнобарвним шовком вишиваний (найлюбіше заняття мешканок міст).

За якийсь час увійшла, несучи гарний таріль з покритої лаком бляхи, а на ній — свіжу воду до пиття у великому кришталевому кубкові, солодкі тушковані фрукти на кришталевих тарілках і ракію у невеликих скляних чашках. Це був ніби вступ до сніданку. Потім принесла каву і чібук (люльку з тютюном). Так само прислужувала нам та молода жіночка і під час обіду, на якому були також батько її та брат.

тератури до літератури загальноєвропейської».

Насамперед рад би я знати, що саме нам слід розуміти під приєднанням слов'янської літератури до літератури загальноєвропейської? Чи впровадження чужих зворотів і способів висловлювання до зовсім відмінної слов'янщини, чи також те, аби західний європеєць міг читати слов'янські твори? Щодо першого: література будь-якого народу є відображенням його життя, його способу мислення, його душі; отже, повинна вона зародитись, вирости з власного народу і зацвісти на тій же самій ниві, щоб не була подібна до того райського птаха, про якого розповідають, що він не має ніг, а тому постійно висить у повітрі*. Література є постійною потребою усього народу. Основна мета її і завдання — ширити освіту серед всього народу аж до окремих його представників. Отже, якщо будемо впроваджувати до слов'янської літератури чужі звороти і чужий спосіб висловлювання (до чого автор у 9-му положенні своєї статті, здається, схильний)**, то будемо втручатися в тіло, що має свою душу, іншою, чужою душею, яка не прихилиться до народу, і, таким чином, література належатиме лише декільком так званим європейським літераторам, через що розминеться зі своєю головною метою. А якщо під приєднанням слов'янської літератури до літератур європейських розуміти те, щоб західний європеєць міг вільно читати слов'янські твори, то, хотів би я знати, на літературу якого народу з-поміж

* В[аслав] з О[леська] у вступній статті до народних пісень, стор. V. (Прим. М. Шашкевича).

** «№ 9. Нарешті, з прийняття польського абетцядла впливають великі вигоди для української мови. Всі поляки, які живуть з русинами, розуміють і навіть добре говорять по-українському, але мало хто захоче вчитися кирилицької азбуки, щоб читати українські книжки. До цього ж письмо латинське поширене по всьому світі, а тому польське абетцядло послужило би для ознайомлення інших слов'янських народів з українською мовою і полегшило б вивчення української мови іншомовними народами. Вживаючи кирилицю, ми, мов егоїсти, відгороджуємося черепашачою шкаралупою від інших народів. Адже у формі (письмі) живих мов ожила б і формувалась би українська мова швидше, а в скелеті мертвої мови (в кирилиці), якщо не замре, то принаймні не так легко і не так швидко зможе розвиватись...»

Як дуже намагався видавць мізерного твору «Ruskoje wesile» бути більш зрозумілим і приємним для поляків, ніж для українців, легко кожен переконається, бо варто тільки додати польське закінчення до (так званих) українських слів, і виявиться цілком пристойна польська мова. (Прим. М. Шашкевича).

стількох європейських слід орієнтуватися? Адже скільки народів, стільки й окремих літератур, стільки ж окремих правописів, — а один і той же самий знак латинського абетцядла у різних народів має зовсім різне, а навіть протилежне значення. Що ж тоді говорити про декілька правописів у наших західних братів, які також, як і всі європейські, не узгоджуються між собою? Н. п.:

	Ж	С	Ш	Ц	Ч
кирилицькі]	x	s	sc	c	cs
серб[ські], лат[инські]	s	sz	ss, sh	cz	ch
кroat[ські]	ž	s	sz	c	cz
поль[ські]	sh	ś	śh	z	zh
карніоль[ські]	ž	s	śś, š	c	č
чеськ[і]					

поминувши решту.

Отже, кожен народ буде читати українське письмо відповідно до свого правопису і буде творити з українських слів незрозумілі нісенітниці, страшні для вуха слов'янина, а звідси виникне не зовсім правильна думка про українську мову. Допустимо й таке: коли б ми навіть хотіли приступити до так званої загальноєвропейської літератури через посередництво латинського абетцядла, то правопис котрої з європейських мов* або принаймні із слов'янських оберемо для наших звуків? Візьмемо польський правопис (а цей, вже позичений і прикроєний, знову доведеться для нашої потреби дещо доступнішою для поляків, зробимо нашу літературу дещо доступнішою для поляків, але ж що скажуть чехи, південні слов'яни? Як вони будуть читати sz, cz, ž і т. д., якщо їм ці знаки зовсім чужі? І навпаки, коли застосуємо правопис якого-небудь з південних слов'янських народів, то поляк і чех скаже, що слов'янська єдність від цього нічого не виграла. Також і європеєць, з свого боку, зробить подібний закид стосовно до себе.

Запровадимо способи передачі звуків на письмі у французькому, або італійському, або німецькому правописах, в яких однаково не вистачає знаків для кожного звука, станемо одним з цих народів доступними для читання, але ж не для слов'ян, значну частину яких складаємо; приєднаємося, щоправда, з нашою словесністю дещо до заходу, проте віддалимося від слов'ян, до яких належимо

* Маємо ж уже шість слов'янських мов, що вживають латинського алфавіту, але своїм правописом відрізняються: країнська, далматинська, хорватська, чеська, польська і лужицька. (Прим. М. Шашкевича).

тілом і душею,— і, таким чином, будемо незрозумілі ні собі, ні чужим: собі, тобто слов'янам взагалі, через правопис, а іншим — через склад і дух мови.

Тому не знаємо, яким піти шляхом. Отож потрібно, сказав би хтось, видумати і встановити окремий правопис, аби всі слов'яни, ба навіть ціла Європа, ним користувались. Було б то справді дуже корисним, але чи здійснимим? Скільки ж то часу і праці потрібно, щоб він був відповідний духові і властивостям всіх слов'янських мов (не кажу про європейські мови), бо чужоземець і земляк однаково мусили би покорпіти, щоб запам'ятати звороти нового правопису, як закарбувати собі в пам'яті знаки кирилиці, котра відзначається великою простотою (та, заокруглена й приємна для ока, якою користуються росіяни і серби), тому що має окремі знаки не тільки на всі окремі звуки, але, навіть більше того, на цілі склади. Та це якраз повинно бути хибою кирилиці! Це не хіба, в усякому разі, не недолік, який відчувають слов'яни, вживаючи латинське абеткадло. Це — титули для скорочення письма і заощадження паперу, які складаються з окремих звуків, вживаються в кирилиці на позначення окремих знаків для кількох звуків і легко даються розкласти. Адже всі слов'янські народи, що користуються латинським алфавітом, ще й досі шукають знаки для деяких звуків, які вживає тільки слов'янин, які притаманні лише слов'янинові і про які римлянин навіть не здогадувався, принаймні він не відчував і не взяв їх з оточуючого його середовища, що й викликало у спостережливого Копітара⁹ палке переконання: «Якби небо послало нам іншого, римського Кирила¹⁰, котрий, як м и с л я ч и й римлянин, наслідував би того першого, грецького, то він до бездоганних 20 римських букв видумав би нам нові букви, подібні формою до римських»^{*11}. Цим самим він визнав першість кирилиці. Послухаймо, що каже відносно цього Шафарик¹², цей глибокий дослідник слов'янщини **: «Я думаю, що мені, як щирому славістові, дозволено висловити найзаповітніше. На моє глибоке переконання, кирилицький алфавіт більше підходить до слов'янського письма, ніж латинський, і в цьому відношенні має перевагу

* «Gramm. der slav. Sprache in Krain, Kärnthen und Stejermark», str. XXI. (Прим. М. Шашкевича).

** «Geschichte der slav. Sprache und Literatur», str. 69. (Прим. М. Шашкевича).

Перевезення праху М. Шашкевича з Новосілок до Львова у 1893 р.

Могила М. Шашкевича на Личаківському кладовищі у Львові.

над ним». А нижче доповнює: «Дивно, що і Гротефенд¹³ використовує кирилицький алфавіт для позначення різноманітних звуків у східних мовах, і Кляпрот¹⁴ в своїй багатомовній Азії справді приймає з цією метою ж, ш і ч, а деякі слов'янські філологи все ще шукають знаків для слов'янських звуків ж, ш і ч».

Дивно також і те, що знаходяться ще деякі, які заперечують перевагу кирилиці над латинським алфавітом, коли віковичної пам'яті Й. Добровський¹⁵ у своїй чудовій праці «Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris», потім Метелько¹⁶, Дайнко¹⁷ та Берліч¹⁸ у граматиках південнослов'янських мов вживають знаки ж, ш, щ, ц, ч для вираження цих звуків, замість різноманітної і несталої складанини латинських літер. Дуже розумно і щиро висловлюється Іг. Ал. Берліч*: «І до чого повинен врешті привести цей алфавіт? Цим латанням чужими знаками будемо спотворювати загальний (латинський) алфавіт, і все-таки ніякого національного алфавіту не створимо. Доки ми вперто приховуватимемо свій власний? Хіба ж ми не маємо свого (кирилицького) алфавіту?.. Хіба може витримати порівняння з цим алфавітом (крім латинського і грецького) хоч одне письмо в Європі, якій би розвинутій мові воно не належало? Чи ж не тому майже всі іллірійські книги, видруковані в сімнадцятому столітті латинськими літерами у Римі, Анконі і т. д., виправдовуються у передмовах, що вони надруковані латинськими буквами тільки через те, що не було кирилицького шрифту? (Отже, не через пошуки нового, а через крайню необхідність)» і т. д.

Наведені тут думки тим важливіші, що є переконаннями учених мужів із слов'янського роду, які користуються взагалі у своїх книжках не кирилицею, а латинським абетцадлом; важливіші тим, що є голосом найщиріших, найзаслуженіших жреців, які віддали себе великій святині — слов'янщині.

Далі автор статті твердить, що українська мова не була досі літературною**. Не можемо згодитися і з цим поглядом,

* «Gramm. der illirischen Sprache», Ofen, 1833, str. X. (Прим. М. Шашкевича).

** «Відтоді, як почали писати українською мовою, аж до наших часів не було майже жодної граматики для цієї мови. Отже, всі українські писарі додержувались у своїх писаннях правил старослов'янської мови (званої церковним наріччям), як найбільш унормованої се-

бо, якщо порівняти «Слово о плѣкѣ Игоревѣ», «Нестора лѣтопись», «Правдѣ рускѣю», «Статѣтѣ литовскій», «Вѣпрошеніе Кюриково»* і інші давні твори, нарешті дипломатію руських князів і митрополитів аж до кінця 16-го століття, отже, якщо порівняти, кажу, ці стародавні пам'ятки з мовою старослов'янською і народною руською, то бачимо: мова у згаданих пам'ятках старовини своїм духом і складом в одних цілком, в інших більше подібна до останньої, яку маємо у народних повістях і прислів'ях, ніж до першої, покрученої на греччині. В 17 і 18 століттях, з яких маємо дуже багато писаних пам'яток, особливо хронік, українська мова зазнала негативного впливу змішаної польської мови.

Що стосується недоліків граматики**, то хіба обов'язково вона мусить бути першоосновою письменства? Вона повинна бути не законодавцем мови, а її найвірнішим відображенням, тому треба учитися своєї мови не з граматики, а з живої мови і її літератури, треба показати всі властивості й особливості її розвитку і законів, згідно яких — в залежності від обставин, що на неї впливають, — мова розвивалась і розвивається. Такої граматики чекаємо з нетерпінням.

Далі в своїй статті автор порівнює азбуку з абecedлом, намагаючись довести непридатність кирилиці.

Щодо 1[-го]***. «Букі» (Б), «веді» (В), «добро» (Д) і т. д.

ред інших слов'янських мов, а для писма переважно вживали кирилицю. Переконавшись в цьому можна з виписок старого письменства різних часів, поміщених у граматиці св[ященника] Левицького. Читуючи ті виписки, важко сказати, що це чиста українська мова, скоріше це мішанина старослов'янщини, польщини і русчини, і тому можна твердити, що українська мова, якою тепер говорять 8 або й більше мільйонів людей, не мала своєї літератури і до цього часу не була мовою писемною». (Прим. М. Шашкевича з Й. Лозинського).

* Пам'ятки руської словесності XII віка, издание Калайдовичем¹⁹. (Прим. М. Шашкевича).

** Новішими часами з'явилися грам[атики] Павловського, Й. Левицького, М. Лучкая (найкраща)²⁰, граматичні зауваження М. Максимовича у розвідці до книги «Песни малороссийские»²¹. Згідно приватних повідомлень, працюють три учені мужі, знавці української мови, над граматиною цієї ж мови. Щоб ці мужі недовго нашу радість зволікали! Світлої! цам'яті! св[ященник] Могильницький²² залишив також закінчену граматику української мови. Великодушний власник її поклав на нас борг найщирішої вдячності щонайшвидшим її виданням. (Прим. М. Шашкевича).

*** «1. Букви є знаками звуків. Чим коротша їх назва, тим легше зрозуміти окремий звук, який вона позначає. З цього погляду польське

є тільки смисловими назвами цих знаків, які починаються від звуку, позначеного тим же знаком; назви ці вживаються у мові, за спостереженням [професора] Тредіаковського²³, маючи певний смисл, часом виховавчий. Введені вони орієнтальним способом, однак зовсім не заважають вживанню коротших назв, як це вже зробили похвально росіяни і серби у своїй заокругленій кирилиці.

Щодо 2-го*. Це важливе питання, чи ті звуки, що тепер однаково вимовляються, були створені глибокомислячим Кирилом для звуків, які мали однакову вимову; питання це досі не цілком розв'язане. Дослідження його міститься, крім інших, у кропіткій праці Шафарика «Serbische Lesekörper».

Щодо 3-го** і 4[-го]***. И і Й цілком відрізняються один від одного: И голосний, а Й приголосний, як це і сам автор вважає, цілком однозначний з лат[инським] j, що якраз позначає з'єднуюча (—); ця з'єднуюча є і різницею між ними, як і між і та j, остання з яких є тільки видовженням донизу першої, — і в цьому вся різниця.

абecedло переважає кирилицю. З назв be, de, wu і т. д. легко можна пізнати звуки, які позначають букви b, d, w; але не так легко можна пізнати справжню вимову цих звуків з назв: «букі», «добро», «веді» (Б, Д, В), бо у них чути більше різноманітних звуків, а тому, напевно, не легко учень зрозуміє, який звук ця назва означає». (Прим. М. Шашкевича з Й. Лозинського).

* «2. Кирилиця має більше літер різних щодо форми, але однакових за вимовою, н. п.: Ѣ і з, Ѡ і ѡ, Ѣ і з, Ѡ і ѡ і Ѡ; це утруднює розуміння літер і збільшує їх без потреби. «Entia sine necessitate non sunt multiplicanda»²⁴. Цього нема в польському абecedлі...»

(Відношення кирилиці до польського абecedла таке, як достатку до бідності). (Прим. М. Шашкевича).

** «3. Деякі кирилицькі букви мають двояке значення, звідси походить багато безладдя у відмінюванні й дієвідмінюванні. Адже кожен звук повинен мати і свій власний знак, і це маємо в польському абecedлі. До таких букв належать: 1) Є, яке часом «е» (тесе), часом «је» (єденъ, мо-є) позначає; 2) и, яке іноді «і» (рзки), часом «іі» (им—3-ій відмінок множини), а часом «и» (роби) позначає; 3) Ѡ, яке часом «Ѡ» (тѠ), а часом «Ѡ» (мо-Ѡ) позначає; 4) ю, котре часом «ѡ» (люди), часом «ѡ» (мо ю) позначає». (Прим. М. Шашкевича з Й. Лозинського).

*** «4. Деякі кирилицькі літери мають нестійке значення, позначаючи часом голосний, а часом приголосний, що, певно, не можна назвати доброю прикметою азбуки. Так, н. п., і позначає часом приголосний «і» (іама, іерусалимѣ, іона), а часом голосний «і» (и), спаний «і» (іама, іерусалимѣ, іона), а часом приголосний «і» (и), а часом приголосний «і» (и), н. п., мильий, де перше и — голосний, а останній и — приголосний. Від цієї вади вільне польське абecedло». (Прим. М. Шашкевича з Й. Лозинського).

задля їх поглядів, здається, немає підстави звалювати труднощі на мільйони людей; для побратимів добру послугу зробить етимологічний словник або дослідження про походження слів. А втім, певна річ, що інша вимова звуків поширена в одній місцевості більше, а в другій менше, і ті, що розуміють **КІНЬ**, **КОНА**, зрозуміють також і **КОНЬ** без всякої труднощі.

Якщо недолік кирилиці, засуджений у пункті 8 [-му] *, зауваженнями до 1, 3, 4 не можна виправити, то в тій же мірі можемо сказати, що польське абеткадо і до цього восьмого не є придатнішим. Н. п.:

Ф[орма] I

hołub

— a

Ф[орма] II

czzerwonec ginec

— ia (a) — ia

або в іменниках середнього роду:

Ф[орма] I

derewo

— a

Ф[орма] II

kaminie szczastie

— ia (a) — ia (a)

Отже, по суті це тільки одна форма, оскільки однаково, як **ГОЛІБ**, має **ЧЕРВОНЕЦЬ** і **Р'БНЕЦЬ**, однаково, як **ДЕРЕВО**, має **КАМ'ЯНЕ** і **ЩАСТ'Я** в другому відмінку **А**, в третьому **Я** і т. д., а форми повинні встановлюватися згідно мови, а не згідно написання, бо останнє служить першому, а не навпаки. Те ж саме і про форми дієвідмінювання.

На закінчення цих міркувань питаю одверто не з погляду неглибокомислячого поляка: чи ж можливо, щоб польське абеткадо послужило для вираження всіх українських звуків, коли воно недосконале для передачі навіть всіх польських?

(Дивись також «Odpowiedź na zdanie o zaprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego», написану св[ященником] Йосифом Левицьким, Перемишль, 1834 р.).

* «8. Приймавши польський алфавіт, одержимо спрощення форм при відмінюванні іменників і дієслів. Для іменників чоловічого роду в кирилиці є дві відмінкові форми: одна для тих, що закінчуються на твердий приголосний, а друга для тих, що закінчуються на м'який приголосний, що зумовлюється, мабуть, уживанням букв **А** і **Ю**». (Прим. М. Шашкевича з Й. Лозинського).

РУСЬКОЄ ВЕСІЛЄ.

описаное через Й. Лозинського, в Перемишлі, в типографії владичній гр[еко]-кат[оліцькій], 1835¹.

Велика і всехваляна була гадка писателя сего діла: згорнути ладканя, привести їх в лад і приложити к ним опис обрядів весільних народа руського. Потрудився писатель немало, заким їх з-помеж народа, з вічної, казав би-сь, нетямки двиг, також з других писателів ви-няв, і всякую піснь на єї питомім постановив місці *. Лиш жалкуватися, що ще і половини всіх обрядів і пісень, по всій Русі співаємих, не зібрав. Лиш доганочка, що не зустрічаєм в сей книжці того, чого-смо ждали і чого при збірці народних пісень нельзя забувати: к чому би нам придались збірки народних, перед всіма обрядових пісень, з якого станица нам ся присмотрювати на них і сам ся присмотрював, як давні тії пісні і обряди і прощо досі не зветочили² і не перегомонили, котрі передвіцькі, а котрі нинішні, яка в них всіх разом мисль; що там діють князі, княгині, бояри, хоругви, коровай, кудерне деревце в нім, золотокуючі ковальчики, що ко-су розковують, едамашки, паволока, посаг, хліб і сіль, козаки, скупини і много енчого; наостанок о напіві і складі пісень весільних — чим відличаються від думок, чабарашок, шумок, коломийок і енчих пісень руських? О сем всім ні сліду; писатель біля того то зле-гонька незнакомо перемчав або мовчки ціло мимо лишив.

Язик і правопись в сесім хорошім ділі (не мовлю — в піснях) — перший мало, а вторая ціло — не руські. Велично красні діви (ладканя) прибрав в лахмате не наське, переплів красні пахнющі цвіти тернинов і бод-лаками, нарядив чужі мислі і слова нагинками руськи-ми і поставив на їх причолку дивогляди księdz, paj-większy, sendzia, lasno, starościny, choronży, źridło і еще дуже много енчих, що істинного русина ужасають.

Найбільшою обманною, ба неспроценним гріхом в сем ділі є, що писатель, відвергши азбуку питомо руськую, приняв букви ляцькії, котрі ціло не пристають к нашому

* Шкода, що п[ан] Л[озинський] не госнувавєя многоцінним ді-лом г. Дмитра, Бантиш-Каменського «История Малой России», Моск., 1830, часть III. (Прим. М. Шашкевича).

язикові *. Чи годиться безчестити святиню? Чи годиться потручати ногою сивенького старця, що ся нами від молодості нашої опікував, заступав від бурі, хоронив перед жегущим огнем, придержував душу в тліннім тілі? Чи годиться відвергати азбуку святого Кирила, любомудрця високоумного, многоученого, що ся так добре вдивив в язык слов'янський, що бистрим соколовим оком проймив го навскрізь, що сильним, думаючим духом обняв всі голоси величного, дзвенячого языка слов'ян, а, знаючи добре, що їх ні гречеськими, ні римськими буквами нельзя писати, явся подати нам сукромі знаки писмені, сотворити азбуку народнослов'янськую, і звів діло піднебесное, з котрим, крім гречеської і латинськой, ні одна правопись з-помеж так многа язиків рівні придержати не здужат!? Лишився тот подарок сего великого мужа святым, найчеснішим, найдорожчим спадком, котрого нам всі завидують, котрий нас перед веським прославляє світом, до которого наші діди цілим серцем прилягали, неугасимою милостію обнімали, вічнодбаючим оком стерегли і питомими грудьми заступали. І чи ж можна було інакше? Азбука святого Кирила була нам небесною, незборимою твердою перед довершеним знидінням, була найкріплішим стовпом, несхолибимою скалою, на котрій Русь святая, через тільки столітей люто печалена, крепко стояла. Є то діва райська звідострійна, озорена добродійною силою, що нас теплим, солоденьким дохом овівує; єї то чудне діло, що ми досі русинами!

ПЕРЕДСЛІВ'Є

[до «Русалки Дністрової»]

Судило нам ся посліднім бути. Бо коли другі слов'яни верха ся дохаплюють і если не вже, то небавком побираються з повним ясным сонцем, нам на долині в густій студеній мраці гибіти. Мали і ми наших півців і наших

* Глянь, народолюбивий читателю: «Odpowiedź na zdanie o wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego» (г. Левицького), в Przemysłu, 1835; «Азбука і abecadło» (Uwagi nad rozprawą «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego», tam że, 1836. (Прим. М. Шашкевича).

учителів, але найшли тучі і бурі — тамті зацімліли, а народові і словесності надовго ся здрімало. Однак ж язык і хороша душа руська була серед Слов'янщини, як чиста слеза дівоча в долоні Серафима.

Зволила добра доля появилися і у нас збіркам народних наших пісень і іншим хорошим і ціловажним ділам *. Є то нам як заране по довгих тьмавих ночах, як радість на лиці нещасного, коли лучша надія перемчить скрізь серце его; суть то здорові, повнослісні рісточки, о котрих нам цілою душею дбати, огрівати, плекаати і зрошати, док під крилом часу і добрих владнувателів хорошою і кріпкою засіяють величею.

Не журися, Русалочко з-над Дністра, що-сь не прибрана, в наряді, який від природи і простодушного, і добросердного народа твого приймила-сь, стаеш перед твоїми сестрицями. Они добрі, вибачать ти, приймуть тя і прикрасять.

Сказати нам дещо о правописі сей книжочки. Хочемо зачинати; проте знати нам конче, яке теперішньому язикові істинное лице. Задля того держали-смо ся правила: «Пиши — як чуеш, а читай — як видиш». Із сего огляда

* «Енеида, на малоросійський язык переложена І. Котляревским», тричі видана — 1798, 1808 і 1809 в С.-Петербурзі.

Князя Цертелєва «Опыт собрания старинных малоросійских песен», С.-П., 1819.

«Малоросійские песни, изданные Михаилом Максимовичем», Москва, 1827. Той же издал: «Украинские народные песни», Моск., 1834.

«Запорожска старина», Харков, 1833—1834, IV часті.

«Малоросійские повести», изд. Основ'яненком в Моск., 1834.

«Малоросійские пословицы», Харков, 1833.

«Приказки малоросійские», изд. Гребеньком, С.-Петерб.

Войцеховича «Малоросійский словарь», помещенный в «Трудах Моск. общества любителей российской словесности», ч. III, 1818.

В «Известиях рос. Акад.», в книжці 7, читаем, що Академією куплений «Словарь малоросійский» поручен от Академии господину,

члену оной, Николаю Ивановичу Гнедичу и при нем двум любителям словесности, знающим малоросійское наречие и согласившимся из усердия к общей пользе содействовать в сем предприемлемом

труде, а именно — господину Капнисту и князю Цертелєву».

Піють також хорошо руським язиком... Гуляка-Артемовський, Тома Падуря і інші.

Про маленько місяця лише набилняєм о граматиках — Павловського (Моск., 1818), Лучкая («Slavo-Ruthena», в Будимі, 1830),

Левицького (в Перемишлі, 1834); о ділах — Waclawa z Oleska «Pieśń polskie i ruskie ludu galicyjskiego» (у Львові, 1833) і Лозинського «Ruškoje wesile» (в Перемишлі, 1835).¹ (Прим. М. Шашкевича).

приймили-смо сербське ц (вицу, wydžu) і волоське ū (aŭ, av Erazm, Rotterd.; au, eŭ, ev: співаŭ, spiwav: душеŭ, dušev), а е завсіда в силі је або ње употребляем (мое, тоје; земле, zemlě; загороде, zahorodě, zahogodie).

Поклонися, Русалко наша, низько всечестному сподареві Николі Верещинському², що тобі звелів родитися, і всім, що тя пристроїли піснями народними і стариною, іменно: трудолюбивому Мирославові Ількевичеві³, потом Православові Кавбкові⁴, Івану Білинському⁵, Маркелу Кульчицькому⁶, Мінчакевичу⁷ і іншим. Честь їм най буде і слава, а в руських дітях найусердніша подяка!

СТАРИНА

Старина — е то піснь хороша, дзвеняча, що різним способом в наші часи загомонное, що різним настроєм озиваєся з передвіка до нас — і раз тихим миленьким голосом промовляє, обнімає солодким чувством серця, а знова піднімає величною силою душу, чудує, казав би-сь, надприродними ділами ум послідніх,— то знова залєбедить тужно, плачем голубиним дідів розплакує сини, то знова обвіває потіхою і радощі в серця нагортає, а в душах зводить святую почесць покійним праотцям.

Старина — е то великий образ, е то дзеркало як вода чистое, в котрім незмушенное являєся лице столітей. Там тобі, внуче, глянути, а взриш, як твої отці, твої діди жили, що діяли, що їх веселило, радувало, а що печалило, якое сонце межи ними сіяло, як думали, яким духом обнімали природу, охресності, світ цілий, з ким ся стирали і як се на них ділало, який їх світ внутрєній, а який зверхній, що їх наділяло до сильного діяня, а що їм силу віднімало, який їх язик, яка бесіда, яка їх душа, яке серце,— словом, якими хотіли перед тобою явитися і що по тобі ждали.

Сесе всьо для нас не бриднє. Чужина нас займає, чому ж би нашина не прилягла до серця, не промовила до душ наших сильним словом!?

Окрухи, ба великі кусні сего образа, сего чудного дзеркала придержались донині,— переховались по церквах, по монастирських книжницях, по чесних священниках, по піснолюбних дяках, не щоби і під низькими стрі-

хами, по сановитих господарях,— которе вони честять і переховують, мов святій подарок з неба. Сукромі голоси бринять по всій Русі (то піснев, то казков, то небилницею, то поведінкою, то приповідкою, то загадкою, то обрядом і м. і.); лиш їх склікати в одно — а стане піснь велика, довга, безконечна, що цілим світом загуде, що сильно розгримить славу перідніх і нинішніх літ всього народа.

Знайшлись многоучені мужеве (лиш їх не годі на так великое діло!), що займаються, хотячи згорнути тоту неув'ядаему красоту передвіцьку. Честь і повна подяка не мине їх; коб лиш не далеко відсували радість нашу і щоскорше дали нам госнуватися тим, що придбали своїми трудами.

ФРАГМЕНТИ

ДО ЧИТАТЕЛЯ

Є то природно всякому народу і кожному чоловіку, що найрадніший чує бесіду, котрою ему ще маленькому леліяльну співала мати пісоньку і солодкії любові проливала слова. Лиш не тоє само наділяє нас ко возвишенію языка і движенію народної словесності.

Язык — є то найчестнішим даром природи. [...] В нім являєя душа народа, степень его просвіченя, глибина або міль его мислей, его присмотрюване ся природі і її дійствій. Є то величественний, із много голосів зложений красноручний голос народа, сих великих і ніколи не теряемих гусел природи. А сли язык прозовемо великою, многосложною, согласною музикою народа, то словесність буде прекрасним і вірним его образом.

Язык руський не завсіди був у такім понеханю, як нинішніми часами. Мала Русь своє письмо, мала Русь свою словесність, а слава із ней досі гуде світо[м] слов'янським.

Словесність руськую на три можна розличити часовіи переділи: первий, середущий і послідній, або, лучше розмеживши, — величественний Бояновий, запорчений польський, движщийся народний. Бояновому чудуються ще й нині («Слово о полку Игоревім», Ігоря Святославича)...

[ПРОЕКТ ФОНЕТИЧНОГО ПРАВОПИСУ]

[I]. Кожному слов'янському нарічію питома якась самоголосна, котрою соголосні зв'язує. Русин влюбився в голос і, а тее і є чистое, острое; русин наш ніколи не чував о французьким и (ї німецьким), ані его дасть в свій храм втунути. Г. Левицький¹ рад своїм сторонам; задля того в книжці, що для него написана, рад би так читав, як змаленька чував. Не буде також русинові нужда в тім, що б і к — род. б о к а, р і д — р о д а; не наським же словар примірательний²

або яке письмо, розбирающе закорінки слів, добре прислужить. При тім нарід наш прост, мудрувати не вміє; а лучше і краще було би, щоби кількох мудрівників уволити волю не єдній і не двом тьмам мирян. Голос руський, означений буквою и, трошечки грубший над і, однако ж не такий як московськ[е] ы або польськ[e] у; і всюди, де придасться русинові в церковній книжці читати и, читає тую букву вище описаним голосом, а в старих рукописах руських, де лиш нагодився голос той, хотя й не всюди, однако ж торонко и стрічаєм.

И, Ъ, Ю, А, Є і И — на початку кожна із тих букв суть слова і склади з титлами, так як **БѢ, НѢ** і проч. Но, коли скороченія нинішніми часи заступаються, хвала-бо, цілостію (**бог, наш**), погоже би було довершити сее гісновитое діло. Кожна із тих букв, самостояща на початку, два голоси держить: **й** (j), короткое зливаемое **і** і **а, і, у, є, и**; чи не лучше розпрягчи їх, щоб змаліло число азбучних знаків? — бо місто п'яті стане лиш по однім. На коротке, зливаемое соголосне і маємо букву **й**, н[а] примір: **май, най, твій** і єнчі. Такую силу, як при кінці, матимуть всюди — і на початку, і всередині, бо є соголосна так, як другі букви соголосні — **б, в, г, д, т, с** і єнчі]. Т в о | й а, м о | й і, с п і в а | й е не читати проте т в о й - а, м о й - і, с п і в а й - е, бо таким світом нужно би читати к р а - с - а, м а т - и, с л а в - а — лиш ка[ж]уть к р а - с а, м а - т и, с л а - в а. Таким способом минаємся також з лихою нуждою, як писати склад **йю**, часто-густо зустрічаемого в нашім нарічію. П. Левицький клав дві точечці над е (ë); по такі точки клав над **ю**, коли має як **ю** голосити, над **а** (ä), коли як **ье**; а так дісне не знати нам, яка тим двом точкам сила, — а коли прийшлося назначити е, що ся так, як **ю** його вимовляє, то **й** не значив.

II. **А, Ю, Ъ** всередині передидущу соголосну велять казати злегонька; а то і друга є сих букв служба, котру дуже добре робить буква **ь**, на тее лиш постановлена. Но **й** ту сих букв не постійна служба, бо єдні соголосні зм'ягчаються ним, другі ж не зм'ягчаються, н. пр.: л **А** т и (л ь а т и, л ь е т и), а м **А** с о (м ь а с о), н **А** й (н ь а й), а п **А** т ь (п ь а т ь), н **Ю** х а т и (н ь у х а т и), а б **Ю** (б ь ю) — тут легонькеє **і** (**й**) пристає то до передидущого, то до посліднього голоса; знова нужно значків — а так би ся їх намножило так много, як трави на степах українських.

Свійством руського языка є також, що л переміняєся

в коротке у, легонько зливаємо з передидущою самоголосною по такій мірі, як голос букви й з передидущою самоголосною. Тее у спливаєся зо своєю самоголосною так легонько, що не чинить букви в, [o] [je] губи не стискаються до купи; воно голосить саме так, як в німецькім Au, Ваu, Pfaу. Як ся таке у відличає від в, добре доводять право вимовлені слова: в в і ў (в одити), во ўк, во ўна, во ўня (die Welle); саме таке у чути також і в творительнім падежі самооднім місто йу, н. п.: рукою моєю — рукою моєю; чувати той голос також значатку, лиш тогди, коли послідує самоголосній.

Так часто употребляемий, ціло з в несходний голос у нашім язичу допоминаєсь окремого значка. К тому придасться найлучше у (v), которое і в гречеськім по самоголосних вимовляєся голосом з питомим руським, що о нїм бесїда, ціло сходне (αυ, εϕ'ην), но щоби тая буква не була однознакома з московською і сербською у (Ѹ); по приміру й зо злитною, — бо ся також легко зливає з самогласною, — матиме також злитною.

Кожна соголосна зпритиска або злегонька ся вимовляє, мати їй проте або ъ, або ь. Суть они проте просто проти себе стоячі і, де одно е, другому там не стояти, а де едно не стоїть, конче там другому бути; не чїм одно з них лишити дасться без вїйми довершенїя правописанїя. К тому найліпше придасться ъ, бо й перед самоголосною ніколи не ставало при соголосній, н. пр., т а к о, а не т ъ а к о; а коли го меж двома соголосними у старих стрїчаєм рукописах і книгах, то заступало місце півголосної.

Ми посполу зо сербами маємо голос, которого нїт у других слов'янських нарїчіях, — чути в нїм нібито д і ж (дж), но оба тоті голоси в оден й той же час, в однім протязї, не вибігаюшу ні жадному вперед, ані лишающуся назадї голосять: е то проте оден голос і єдного нам задля него конче тра значка; сербове го здавна мають в букві Ѣ — пристаньмо й ми к ним...

[III]. Письмениці³ не бути законодательниці єю язика, лише лицем, ціло удалим до язика. Хочемо знати, який стрїй переймав покотом часу і який досї придержав, в чїм відличен від других, а в чїм сходний з ними, з чого доведеться, якїї окрестності і як много і сильно ділали на язик, не чїм і нарїд. Потом, пишучи, — не ним їм, а но нам писати кра[s]но для малої часточки народа, світом вчєним званої, щоб ся нашим гадкам і стройовї їх чудували та

їх розбирали, лише щоб цілий нарїд з нашого письма і з того, що зміємо, хоснував. Проте нельзя нам викидати слова питомо народні, а приймати чужїї або творити нечуванїї межї народом, хїба в найбільшїй нужді.

[ПРО ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ «БУГ» («БУГ»)]

Богові, Bogu — ім'я существительное собственное (eigener Name), падежа дательного (составляется такжеде Богу)¹, звідки назви рік Буг на Русї Червоній і Бог, тобто Бог, на Русї Великій, або Чорній...

Назву Буг дехто виводить від великого бука, що стояв колись біля витоку цієї річки (для підтвердження цього підходить переказ, почутий мною особисто в селї Верхобужї, звідки витикає річка). Але чому ж не говорять усюди Бук, а Буг?.. Кїг — це горлові звуки, отже легко можуть перемінюватись. Звідки ж в етимологічному дослїді похідних слів взялося ж? Адже знаємо, що г і ж більш споріднені, ніж к і ч: бук, бучок, бучина... Чому Верхобужє (село це лежить біля самого початку цієї річки), а не Верхобучє; чому Бужок, село, віддалене на двї милї від першого, а не Бучок; чому бужани, давній народ, що живе на берегах тієї ж річки, а не бучани? Це означає, що не к, а г повинно закінчувати назву річки.

Однак чому пишуть у, а не о? Бо якби походило від Боуг, то треба б писати о, — отож тут є голосний у зї слова бук; але о і у — це голосні і перехід одного в другий є коротким, — залежить тільки від незначного звуження чи розширення каналу вуст, артикульованих на ці звуки. По-друге, могла ця річка отримати назву в часах, коли ще правопис не був усталений, або коли зовсім...

[ЧЕРНОГОРА І ČERNA-GORA]

Є в Галичинї, в Коломийському окрузї, гора, що має назву Черногора. Гора з такою ж назвою (Сег-па-гога) є і в поневоленїї турецькою владою Сербїї; слов'яни, що живуть довкола цієї гори, називаються сегпогосу. Тї ж сегпогосудинїї якоюсь мі-

рою незалежні від Порти, бо свою незалежність по-слов'янськи боронили так, що Порта більше не пробує видирати в них їхню свободу. (Мають власне наріччя в мові).

Однаковість назв — Черногора в Галичині, так часто оспівувана в народних руських піснях, і Сегпа-гога в Сербії — дала мені привід догадуватись, чи не вийшли сербські чорногорці з околиць Черногори галицької: ці вихідці в 7-му столітті назвали там гори й околиці, де розклали свої вогнища, з почуття любові до батьківських порогів, про котрі спомин в їх грудях ожив — і цей спомин вони до гір приклали, щоб скоріше освоїтися з чужиною.

Подивімось, чи філологічний доказ не підтримує нашу думку. Русини, плем'я слов'ян, вживають *о*, де інші вимовляють *е*. Але, oprіч того, за горою в Галичині зосталася назва Черногора, що зовсім однаково звучить із сербською назвою Сегпа-гога, тим більше, що слов'янське чермний русин передає як чорний, однак не співає Черногора, лише Черногора. Отже ця відсутність різниці в назвах, помимо такої великої віддаленості в часі і просторі, як теж помимо прийнятого на Русі звичаю вживання *о* замість *е*, надає моїй догадці рис правдивості. Тим більше, що Шафарик з Геродотом¹ твердять, ніби придунайські і південно-західні слов'яни вийшли від північного боку Карпат (карпат, хрбат, Хроба[ц]ія, кроат, Кроація). Шафарик каже: «Дві великі слов'янські держави — Великокроація і Великосербія — знаходились перед VI століттям на півночі Карпат»². А в іншому місці... висловлюється так: «Народи, замешкані південніше Дунаю, як кроатці, словонці, далматинці, серби, боснійці та болгарі, — це слов'яни, які вийшли з Великокроації і Великосербії». Під назвами Кроація-велика і Сербія-велика він завжди розуміє краї, які *е*, власне, руськими. В третьому місці... він знову говорить: «Хоча кроатці і серби відділилися уже в 7 столітті від слов'ян, які залишилися в Червоно-і Малоросії і які пізніше стали називатися русинами (коли і звідки?)³, та незважаючи на цей довгий поділ — протягом майже 1200 років, — вони за своїм походженням близько споріднені з русинами, тому що вони обидва скоріше належать до одного ладу, ніж ляхи і поляки, котрі за своєю мовою не можуть туди належати».

Дослідім, чи в мовах не знайдемо слідів, які б підсилювали цю думку. У всіх сербських книгах, як найдавніших, так і новіших, читаємо *е* замість *я*; а послухаймо русина в Галичині — за винятком частини, що належить до Волині, — який говорить *је* або *е* відкрите чи трохи стиснене замість *я*; в Коломийському крузі, там, де Черногора, говорять, як і серби, *се* замість *ся*, н. п.: серб — «мучет», [русин] — «мучеть»; с. — «петь», р. — «петь»; с. — «месо», р. — «месо»; с. — «іме», р. — «ім'є» і т. д., що нас утверджує в нашій думці.

Але залишаю це для пізніших досліджень, коли більше знатиму про любов, святу країну ласкавих слов'ян.

Писано під час моєї хвороби, дня 14-го березня 1833, у Львові.

ІСІМО, А ЗБИРАТИ БУДЕМ...

Уривки з проповіді

«Блаженні, милосердії — яко тії помилувані будуть»

Господар, що страхається труду і праці, най ся не надіє утіхи; господар, що не любить в господарстві учинити видатку, най ся не надіє пожитку і користі; хто навесну або восени не кине в землю насіння, той не владується жнивнами, той голодне взимі; хто весною і літом вигріває на сонці або в холодочку протягається і боїться впріти при роботі, той голий і босий дрожить взимі на морозі; хто, доки молод і здоров, марує дні золотой молодості, той з голоду на старість загибає.

Прості то правди, що-сьте чули. Кождий їх знає, кождий їх розуміє серцем і мислю, кождий їх якби очима видить. [...]

Ото ж нужда ближнього... Єсть то тая буйна ріля, на котрій если хто діла милосерднії посіє, той і на страшнім суді, в тії великі всесвітнії жнива, милосердієм втішиться. Ото слухайте, відкрила нам ся ріля: сіймо, а збирати будем.

В сторонах, від нас далеких, за горами і водами, за широким морем єсть край, що ся Єгипет іменує. В тім краю жив нарід тихо і мило, що ся мароніти звать. І хотяй турки і недовірки обсіли той нарід невеличкий

довкола, як мрака осіння, хочай натискали на него, як тяжка туга на бідное серце, хочай всіма силами турки принуджали їх до своєї віри, нарид той бідний, як дуб серед тучі, стояв кріпко при вірі Христовій. Подобалося богу, же той нарид, так нещасливий, ще в більшу попався недолю. Не слідім, для чого, бо хто ж суд божий вгадати може?.. Від кількох часів зірвалася в краю египетським страшна війна, як люта буря.

Може-сте не раз від старих людей або в ваших піснях чули, що то єсть війна, як страшно турки воюють! Кудя неприятель перейшов, куда хмара турків перелетіла, там пустиня і безлюдь вчинилася. Стань і оглянься вколо — а хоть би-сь мав серце веселе, як ангела серце, жаль і туга стисне тя за него, як тугий мороз; гроза і дрож навскрізь тя перейме, а густі слези, хоть для великої жалості не зараз, із очей прокануть ти. Глухо і пусто: довкола ні живої душі, ні людського голосу; поля і ниви змішані копитами, міста і села в курищах лежать, а дим, як остатній дух лежачого на смертній постелі, сумним стовпом зводиться під небеса; тудя і сюда немовлятко або старець сивенький лежить зарубаний; молодіж і кріпка челядь в полон занята. Така то війна!..

Так саме і тим християнам повелося нинішніми часами. Повалено їм міста і села, погоріли церкви і хати, потоптано поля і городи, а нужда, як ворон, чорним накрила їх крилом. Без пристановиська, без стріхи, без кавалочка хліба і без сорочки блукають-ся, як сколочені овечки, по родимій землі, що насякла кровію їх рідних. Серце подаєся на таке нещастя ближнього, самі слези ллютьсся на тільки недолі брата-християнина. [...].

Гляньте на їх споловілі очі, на почорніле від голоду тіло ваших братей — і злегшіть їм недолі! Підводять они пожовкле лице, навпіл умерлі, від плачу кров'ю зайшли очі до нашого милосердія; протягають від нужди кощаві руки і жебруть від вас хоть кусник хліба, хоть лиху рубатку покрити наготу. Знаю я, не відсилали-сте жебрущого діда, которий щороку, щомісяць, щотиждень до вашого порога приступав по ялмужну. Не відкидайте ж ся і тих братей-християн, що далеко з-за моря перший раз, відколи світ стоїть, і, може, остатній раз, доки світ стояти буде, пукають з плачем до ваших дверей; до вашого серця, і просять милостині, на яку кого стане.

Тілом і душею з ними-сте рідні, един бог сотворив їх і вас. [...].

Хто може дати гріш, то гріш; хто ні — то булку хліба, або яке повісмо, альбо з інших річей домашніх найподасть — ми то на гроші заміняем і пошлемо тим нещасним тею дорогою, которою они до нас слізні свої при-слали просьби. Радость їх буде незмірена, подяка без-конечна! [...].

Нест[аничі], 13 лот[ого] 1841

ПРИМІТКИ

Цей однотомник — спроба найбільш повного в повоєнний період систематизованого видання творів Маркіяна Шашкевича. Із спадщини письменника вилучено помилково приписані йому твори, додано окремі новознайдені матеріали. Вперше українською мовою друкуються деякі його статті, писані польською мовою.

Оригінальні твори М. Шашкевича, і насамперед поезії, за незначними винятками, не датовані, тому в дотеперішніх виданнях вони розміщувались досить довільно. Тут пропонується їх найвірогідніша хронологічна послідовність, встановлена в результаті тривалих досліджень. У віршах дотримана конфігурація рядків відповідно до автографів, які зберігаються у відділі рукописів Львівської державної бібліотеки ім. В. С. Стефаника АН УРСР (далі — ЛБ), і до першодруків.

Тексти творів звірено з автографами або, коли останніх немає, — з першодруками чи відповідними текстами з видання Михайла Возняка «Писання Маркіяна Шашкевича», Львів, 1912.

Як відомо, в пошуках орфографічної досконалості М. Шашкевич дедалі спрощував свій радикальний фонетичний правопис: «Пиши — як чуєш, а читай — як видиш». Спершу, між іншим, кожен звук він намагався позначати окремою літерою, не використовуючи букв *ю, я, є, ї та щ* («Мисьчаченько крѣглоколий закриу-сьа хмаройѣ», «Зачьаток козаків, сидьашчих за порогами Днѣпровскими, нидьїе во мращї несвьѣдомости»), а потім значно наблизився до правописної системи наддніпрянських письменників («Рідні, любезенькі! Несеся воздухами до вас, мої миленькі, шпарка «Ластівка»). У цьому однотомнику форми Шашкевичевого письма зведені до сучасних правописних норм.

Під впливом діалектних особливостей мови М. Шашкевич не завжди ставив м'який знак у прикметниках на *-ський, цький, зький*, у кінці дієслів теперішнього і простого майбутнього часів однини після *т, у* кінці іменників чоловічого роду після *ц*. Такі та інші

подібні випадки підпорядковані тут вимогам сучасної літературної української мови. Приміром, зачин поезії «Хмельницького обступленіє Львова» — «Ой у чистим полѣ да блисько дороги, // Там стоѣт наметец великій, шовковий» — тепер звучить так: «Ой у чистім полі да близько дороги, // Там стоїть наметець великий, шовковий». Під час підготовки текстів у них подекуди зроблено незначні виправлення, здебільшого буквені. Так, «повки» змінено на «полки», «молоїці» — на «молодці», «сильнійше» — на «сильніше» і т. д. Поза тим, якщо не враховувати цілком нової пунктуації, якихось відхилень від першоджерел немає. Збережено характерні для М. Шашкевича лексичні звороти, його специфічний художній стиль («Серце к серцю най припаде», «Весело ми з тов гудьбов та й з тими лісами», «Чорна п'ятьма го за очі хватала: скоро взрів тумани по корчах, волосє му горою ся звело» і т. п.). Для кращого розуміння процесу становлення нової української літератури в Галичині, як і для пізнання тогочасної народної поліфонії слів, свіdomo не уніфіковані паралельні форми: «житя» і «жите», «сльози» і «слези», «тогда» і «тоді», «на степену» і «на степі».

Всі авторські примітки і пояснення подаються безпосередньо під текстами. Умовні дати написання творів, виявлені упорядником пропуски та окремі уточнення взято у квадратні дужки.

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ

ОРИГІНАЛЬНІ ПОЕЗІЇ

СЛОВО ДО ЧИТЕЛЕЙ РУСЬКОГО ЯЗИКА

Вперше надруковано у львівському ж. «Беседа», 1887, № 1, стор. 9, у статті О. А. М[ончаловського] «Образец галицко-русской письменности из 1833 года».

Подається за автографом: ЛБ, архів А. Петрушевича, п. -117, од. зб. 889.

Автограф підписаний криптонімом «М. Ш.» і входить до рукописної збірки «Син Русі, или Собрание стихотворов в рускім язикѣ в клеру семінарії енеральной в Львігороді, руского краю метрополії. Року 1833». Ця рукописна книжечка була першою пробою літературних сил, які згуртувалися у Львівській семінарії навколо М. Шашкевича й утворили славнозвісний просвітительський гурток «Руська трійця».

Вірш покладено на музику композитором Станіславом Людкевичем.

¹ «...русского языка» — української мови; русинами називали себе в минулому столітті українці Галичини, Буковини й Закарпаття.

ДО***

Вперше надруковано в альманасі Івана Головацького «Вінок русинам на обжинки», ч. I, Відень, 1846, стор. 80.

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 33.

СИН ЛЮБИМОМУ ОТЦЮ

Вперше надруковано у «Вестнике Народного дома», 1905, № 4, стор. 55—56. Редакція по-своєму змінила правопис і переінакишила слова оригіналу, через що Іван Созанський у повідомленні «Недруковані вірші Маркіяна Шашкевича» вирішив заново відкрити цей твір. (Див.: «Записки Наукового товариства імені Шевченка» — далі ЗНТШ, — т. 65, 1905, стор. 16—17).

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 31.

21 лютого 1830 року за порушення семінарських правил і, є підстави гадати, за вільнодумство М. Шашкевича виключили із Львівської семінарії. Звинувачуючи сина в легковажності, батько, на утриманні якого було ще шестеро дітей, розгнівався на нього й відмовився подавати будь-яку матеріальну допомогу.

Батько поета, священик Семен (Симеон) Шашкевич, помер 30 січня 1833 року. Десь до того часу й написано цей вірш.

ТУГА

Вперше надруковано із значними змінами у «Вестнике Народного дома», 1905, № 5, стор. 73—74; перепублікація — у ЗНТШ, т. 65, стор. 17—18.

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 27.

Вірш підписаний Я. Головацьким: «Марк. Шашкев.»

ВІРНА

Вперше надруковано із значними змінами у «Вестнике Народного дома», 1905, № 4, стор. 56; перепублікація — у ЗНТШ, т. 65, стор. 17.

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 18.

На звороті рукопису рукою Я. Головацького — «Автограф М. Шашкевича. Не было напечатано».

«МІСЯЧЕНЬКО КРУГЛОКОЛИЙ ЗАКРИВСЯ ХМАРОЮ...»

Вперше надруковано в ЗНТШ, т. 65, стор. 18—19.

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 26.

Під віршем позначка Я. Головацького: «М. Шашк.»

О НАЛИВАЙКУ

Вперше надрукував М. Возняк у виданні «Писання Маркіяна Шашкевича». Пізніше твір друкувався під назвою «Наливайко».

Подається за автографом: ЛБ, архів «Народного дому», п. 13, од. зб. 106.

¹ Наливайко Северин (? — 1597) — керівник селянсько-козацького повстання на Поділлі та Волині 1594—1596 рр. проти польської шляхти.

Велика битва повстанців з військами Речі Посполитої відбулася під Білою Церквою та Острим Каменем. Проти Наливайка вступав тоді з переважаючими силами польський гетьман Станіслав Жолкевський (1547—1620). Козаки зазнали поразки, але втрати ворога були такі великі, що Жолкевський навіть не зміг переслідувати козаків; повернувшись у Білу Церкву, він просив польського короля мерщій прислати підкріплення.

Цей історичний епізод і ліг в основу поезії М. Шашкевича. Okремi місця твору співзвучні з відомими поетові народними піснями «Ой поїхав Романонько до Сучави на ярмарок» та «Літай, літай, сивий орле, по глибокій долині», які вміщені у «Русалці Дністровій».

² «У Гуманю...» — в місті Умані.

³ «Уста вляють ся...» — варіант в автографі: «Шерегуються».

ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ОБСТУПЛЕНІЄ ЛЬВОВА

Вперше надрукував М. Возняк у виданні «Писання Маркіяна Шашкевича», стор. 1—2.

Подається за автографом: ЛБ, архів «Народного дому», п. 13, од. зб. 106.

¹ «...обступленіє Львова». — Після славетних перемог над польсько-шляхетськими військами під Жовтими Водами та Пиллявцями Богдан Хмельницький розпочав 26 вересня 1648 року облогу Львова.

² «Строєм народної пісні». — В основі твору лежить

колядка, яку М. Шашкевич записав десь на Золочівщині чи у Львові.

БОЛЕСЛАВ КРИВОУСТИЙ ПІД ГАЛИЧЕМ, 1139

Вперше надруковано під рубрикою «Всячина» у «Зорі галицькій», 1849, № 7, стор. 44. Назва публікації дещо інша: «Болеслав Кривоустий под Галичем в літо 1139 (через небожника Маркіяна Шашкевича)». У замітці до тексту говориться: «Поезія тая сочинена ще року 1834. Є то оден з доказів, що поединчі русини вже тогди о взбудженю духа народно-руського мислити зачали і що не мали гадки зростися в одно тіло з поляками, як того прагнуть ренегати руські. Подобним доказом суть также «Zustände der Russinen in Galizien, ein Wort zur Zeit», писані через Гаврила Русина ще в року 1846, на розвалинах колись столичного міста Галича. Пов'язуючи поезію із зазначеною працею Якова Головацького («Становище русинів у Галичині...», Лейпціг, 1846), підписаною псевдонімом «Гаврило Русин», та виходячи з того, що автограф поезії зберігався в його паперах, М. Возняк схильний приписувати публікацію самому Я. Головацькому. (Див.: «Писання Маркіяна Шашкевича», стор. IX).

Ось що писав про цю поезію Іван Франко. Шашкевич «...не важився ще висказувати свої думки зовсім просто, але прибрав їх у легеньку історичну заслону... В Шашкевичевих словах тодішні русини віднаходили свою надію, свою силу, свою людську та народну гідність». (Іван Франко. Твори в двадцяти томах, т. 19. К., Держлітвидав України, 1956, стор. 654—655).

Подається за виданням: «Писання Маркіяна Шашкевича», стор. 7—8.

На текст поезії створили пісні композитори Анатоль Вахнянин (1841—1908) («Піснь свободи») та Віктор Матюк (1852—1912) («Не згасайте, ясні зорі!»).

¹ Кривоустий Болеслав (Болеслав III, ? — 1139) — польський король. Замолоду довго воював за владу з рідним братом Збігневом і нарешті переміг. Здобувши корону, він всіляко підтримував латинників, а в 1124 році офіційно дозволив папському представникові Ідзі здійснити латинізацію слов'янських обрядів у Польщі. Не один раз вступав у збройні сутички з німецьким імператором Генріхом V (1081—1125), поки остаточно не розбив його під Гунфельдом.

Болеслав Кривоустий був одружений з дочкою руського князя Святополка, (біля 980—1019) Збиславою і допомагав тестеві у міжусобних його війнах.

Битву Кривоустого з галичанами польський історик XV ст. Я. Длугош датує 1136 роком, а російський історик XVIII ст. А. Татищев — 1139 роком. На думку сучасного дослідника Г. Гербильського, ця битва відбулася в 1137 році. (Г. Гербильський. Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині XIX століття. Вид-во Львівського університету, 1964, стор. 162).

² Бескид — частина Карпатських гір на межі України і Польщі.

³ Ярополк Володимирович (1082—1139) — син Володимира Мономаха (1053—1125), київський князь, що подав галичанам допомогу в боротьбі проти Болеслава Кривоустого.

⁴ «Сорок восьма крвава справа...» — За деякими джерелами, Болеслав Кривоустий виграв сорок сім битв підряд і здобув титул «непереможного». Однак у сорок восьмій битві, під Галичем, його війська були розгромлені швент, а сам він ледве врятувався втечею.

«СПОМИНАЙТЕ, БРАТЯ МИЛІ...»

Вперше надруковано в ж. «Радянське літературознавство», 1971, № 10, стор. 79.

Цей твір повернувся на батьківщину аж із Бразилії, від П. Е. Дольницького, котрому він дістався від родича — Ізидора Дольницького.

Колись під час семінарських канікул М. Шашкевич любив гостювати у селі Верхобуж на Золочівщині, в сім'ї батькового приятеля, священника Тарнавського. Пізніше у Тарнавських бував Ізидор Дольницький, звідки й виніс цей вірш, — невідомо тільки: в автографі чи в копії.

Від П. Е. Дольницького вірш потрапив до далекого родича М. Шашкевича Юліана Купчинського, який живе у Польщі, а той надіслав його на Україну.

Автограф твору не зберігся.

Подається за копією.

¹ «Чи на Дон той каламутний...» — На творі позначився вплив «Слова о полку Ігоревім», над переспівом котрого М. Шашкевич працював на початку 30-х років минулого століття.

² Ятвяги — прибалтійське плем'я, що жило між ріками Німан та Нарев і в XIII ст. влилося до Литовського князівства.

ЗГАДКА

Вперше надруковано в альманасі «Русалка Дністровая», у Будимі (Будапешті), 1837, стор. 61—64, за підписом «Руслан Шашкевич».

Подається за першодруком.

¹ ...«Desky prawdodatne»; зрн «Kralodworsky hukopis»: «Soud Libušin». — Мається на увазі звід законів легендарної засновниці Чехії княгині Любуші, записаних на дерев'яних таблицях. Із цим зводом М. Шашкевич уподібнює збірник законів Ярослава Мудрого (978—1054), відомий під назвою «Правда руська». У посиланні на джерело поет, однак, помилково відніс «Любушин суд» («Soud Libušin») із так званого «Зеленогірського рукопису» до іншого — «Краледворського рукопису». (Див. про ці рукописи наші примітки до Шашкевичевих перекладів із літератури).

² «Слави дочка...» — Задум твору виник у зв'язку із знаменитою тогочасною поемою Яна Коллара (1793—1852) «Дочка Слави» («Slávy dcera»). Слава — опоетизований образ вільної Слов'янини.

Активний пропагандист ідей чеського і словацького національного відродження, Ян Коллар оспівує у своїй поемі віковичну боротьбу західних та південних слов'ян і пророкує їм свободу. Твір М. Шашкевича, природно, стосується більше долі східних слов'ян.

Співставлення свідчить, що М. Шашкевич творчо використав лише перші три частини поеми «Дочка Слави», які вийшли 1824 року. До речі, його приятель Іван Вагилевич, перекладаючи окремі сонети з твору Коллара, теж користувався цим неповним виданням. (Автографи перекладів див.: ЛБ, архів І. Вагилевича, п. 2, од. зб. 19; публікація — ЗНТШ, т. 70, 1906, стор. 171—176). Повне видання величезної (на 615 сонетів) поеми «Дочка Слави» з'явилося в 1832 році, але до «Руської трійці» дійшло не відразу. Лише весною 1836 року Яків Головацький висловлює у листі подяку Коллару за знайомство з його твором у повному обсязі.

З поеми «Дочка Слави» М. Шашкевич запозичив імена давніх слов'янських богів, окремі географічні назви, через що й супроводить свою поезію багатьма коментарями. Паралельно з українськими поясненнями поет вдається до пояснень іншими мовами: «Л а б а — Albis fluvius» (лат. назва ріки Ельби), «В ол т а в а — ...Moldau Fluß» (по-нім. — ріка Молдавії).

³ Г р е х і т — дрібне каміння, переважно з руїн.

СУМРАК ВЕЧЕРНІЙ

Вперше надруковано в «Русалці Дністровій», стор. 78—79.
Подається за першодруком.

Вперше надруковано в «Русалці Дністровій», стор. 65—68.
Подається за першодруком.

Відома ще перша редакція твору, яка входить до рукописного

збірника «Син Русі» і має назву «Дума» (ЛБ, архів А. Петрушевича, п. 117, од. зб. 889; публікація в ж. «Беседа», 1887, № 2, стор. 18—19). Друга редакція відділена від першої щонайбільше трьома роками, але значно краща й динамічніша.

Не знати, що конкретно мав на увазі М. Шашкевич, коли заголовок твору супроводив приміткою: «Після народної казки»; проте, поза сумнівом, на цю баладу впливала і українська народна пісня «Ой поїхав Романонько до Сучави на ярмарок», опублікована, як уже зазначалося, в «Русалці Дністровій».

«ЧОМ, КОЗАЧЕ МОЛОДЕНЬКИЙ...»

Вперше надруковано в кн.: М. Й. Шалата. Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність. К., «Наукова думка», 1969, стор. 170.

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. 1, од. зб. 17.

В автографі твір має нерозбірливу назву. Здається, це слово «Поділе», але в такому разі заголовок не відповідає загальному контекстові твору. У зв'язку з тим вірш подано без назви; друкуються і два злегка перекреслені в автографі кінцеві рядки, котрих явно бракує для повноти ритмомелодики.

«ПОЗА ТИХИЙ ЗА ДУНАЙ...»

Вперше надруковано в коментарі «Недрукований стишок М. Шашкевича», «Зоря», 1886, № 23, стор. 399.

На початку нашого століття Юліан Романчук дав поезії заголовок «Братові на чужину». (Див.: «Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького», Львів, 1906, стор. 62). З такою назвою твір увійшов до видань К. Л[учаківського] — «Маркіяна Шашкевича ліричні твори» (Львів, 1911) і того ж Ю. Романчука — «Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького. З додатком творів І. Вагилевича і Т. Падури» (Львів, 1913). Тільки в останньому виданні (стор. 136) уже пояснено, котрий з чотирьох братів поета мається на увазі: «Брат Антін, опісля капітан в австрійським війську при піонерах в Будапешті».

Автограф Шашкевичевої поезії Я. Головацький датує 1833 роком. Тоді шістнадцятилітній Антін Шашкевич іще вчився в гімназії. Його служба в австрійській армії починається тільки в кінці 30-х або, скоріше, на початку 40-х років минулого століття. То кому ж тоді адресований вірш на чужину ще 1833 року?

Очевидно, дата Я. Головацького теж неправильна. Текстологічний аналіз поезії дає підстави відносити її десь до середини 30-х років.

Саме в цей час у Будапешті навчався Яків Головацький і, сумуючи за своїм краєм, слав львівським побратимам ностальгічні листи. У вірші «Туга за родиною», створеному в Пешті 1835 року, він, зокрема, писав:

Я в чужині загибаю,
По чужині блуджу,
За своєю родиною
Білим світом нуджу.

Збереглася Шашкевичева копія цього вірша (ЛБ, архів М. Шашкевича, п. 1, од. зб. 30).

Отже, зазначений твір М. Шашкевича, як, врешті, й попередній — «Чом, козаچه молоденький...», — найімовірніше, стосується саме Якова Головацького, а не брата Антона. Головацький, з якихось причин не отримавши поетичного послання, міг про це й не знати.

Подається за автографом: ЛБ, колекція «Народного дому», № 350.

РОЗПУКА

Вперше надруковано в «Русалці Дністровій», стор. 70—71.
Подається за першодруком.
Музику до твору написав Станіслав Людкевич.

ВЕСНІВКА

Вперше надруковано в «Русалці Дністровій», стор. 71—72.
Подається за першодруком.

У 1841 році поезію передрукував Михайло Максимович у другій книзі альманаху «Киевлянин», визнавши її найкращою в поетичній частині «Русалки Дністрової».

На слова поезії композитор Віктор Матюк створив мелодію для солоспіву.

ТУГА ЗА МИЛОЮ

Вперше надруковано в «Русалці Дністровій», стор. 76—78.
Подається за першодруком.

З незначними відмінами і з перестановкою двох передостанніх строф поезія увійшла до видання Якова Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», ч. III, Москва, 1878, стор. 366—367. Неможливо, щоб Головацький забув автора цієї поезії. Просто він десь мусив чути, як її співають, і свідомо зарахував літературний твір до фольклору. Так принаймні до зазначеного його видання потрапили вірші І. Котляревського, Т. Падури, І. Воробкевича та інших авторів.

ЛИХА ДОЛЯ

Вперше надруковано в альманасі «Вінок русинам на обжинки», ч. I, стор. 101—103.

Подається за рукописною копією Я. Головацького: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 20. Відповідно до копії, змінено установлену з часу першої публікації твору конфігурацію рядків: замість чотирирядкових маємо тут дворядкові поетичні строфи.

Копія датована 1836 роком.

ДО МИЛОЇ

Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, стор. 104.

Подається за першодруком.

Вірш виник до 1837 року і співався приятелями поета на мотив якоїсь народної пісні. В одному з пісенних зошитів Якова Головацького зберігся варіант цього вірша — без заголовка і з початковим рядком «Повій, вітре, в сторононьку...». (ЛБ, архів Я. Головацького, п. 51, од. зб. 742). Літера «М», поставлена Головацьким на початку зошита, повинна означати, що записи зроблені Михайлом Мінчакевичем, активним учасником «Руської трійці», котрий у 1837 році уже сидів у львівській тюрмі, а потім був висланий на каторгу.

ДУМКА («НІСЯ МІСЯЦЬ ЯСНИМ НЕБОМ...»)

Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, стор. 98.

Подається за копією Я. Головацького з часів «Руської трійці»: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 9. Після останньої строфи у копії зазначено: «Finis»; далі перекреслено два рядки:

Журна гадка, ізлинувши,
Щезла із тугою...

Під текстом пізнішим почерком Я. Головацького додано: «М. Шашк.»

Поезія покладена на музику композитором Анатолієм Кош-Анатольським.

ПІДЛИСЕ

Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, стор. 99—100.

Подається за першодруком.

До твору написали музику Сидір Воробкевич і Станіслав Людкевич.

¹ Підлисе (літературна форма «Підлисея») — село на Золочівщині теперішньої Львівської області, де народився Маркіян Шашкевич. Назва походить не від лісу (в окремих виданнях можна зустріти неправильну форму «Підліссея»), а від сусідньої гори, що з одного боку поросла кущами, а з боку села вапнякувато біліє, через що називається Білою, або інакше Лисою. До 100-річчя від дня народження М. Шашкевича (1911) на Лисій горі споруджено велетенський (на 25 метрів) пам'ятник — металевий хрест на кам'яному постаменті, як символ тяжких терпінь поета і його народу.

Нині у Підлиссі є музей славного земляка, неподалік височить на п'єдесталі Шашкевичів бюст (скульптор Д. Кривач). У мальовничій соснині на околиці села стоїть мармуровий меморіал з написом: «Тут була хата, в якій 6 листопада 1811 року народився Маркіян Шашкевич». Досі стоять оспівані в поезії дуби, зберігся і «колодязь студенький» під ними.

A WIESZ TY?

Вперше надрукував Богдан Дідницький в альманасі «Зоря галицькая, яко альбум на год 1860», Львів, 1860, стор. 492, за невідомим автографом, одержаним від сина поета, Володимира Шашкевича (1839—1885). За словами Дідницького, «стихи польської (цей і наступний. — Упорядник) сочинені ще 1838 року в селі Деревні, где Маркіян того же року вінчався з Юлією Крушинською», котрій вони присвячені.

Подається за першодруком.

МОЈЕ НІЕВО

Вперше надруковано Б. Дідницьким в альманасі «Зоря галицькая, яко альбум на год 1860», стор. 492—493, за невідомим автографом, одержаним від Володимира Шашкевича.

Подається за першодруком.

НАД БУГОМ

Вперше надруковано Ксенофонтом Климковичем у тижневику «Вечерниці», 1862, № 20, стор. 153—154, у повідомленні «Найдений скарб».

Подається за факсиміле з автографа: «Зоря», 1887, № 21—22, стор. 383.

Сам автограф сьогодні невідомий.

¹ «13 м а йк а...» — 13 вересня.

[БЕЗРІДНИЙ]

Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, стор. 78—79, під заголовком «Нешасний». Обидві назви дав Яків Головацький.

У цьому виданні збережено заголовок, надписаний у поетовім автографі, за котрим подається поезія: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 19.

На текст цієї поезії написав музику Віктор Матюк.

¹ «...з'їдає мислі, як змія зірочки...» — у примітці до публікації поезії Я. Головацький пояснює цей вислів народним повір'ям, за яким нібито чарівниці знімають зірки з неба, і посилається на збірку М. Максимовича «Малороссийские песни» (Москва, 1827), конкретно на такі рядки:

З'їла сонце, з'їж і місяця,
З'їж і зірочки — дрібні діточки!

ОПИХАНЕ, ПАНЕ?

Вперше надрукував Б. Дідицький в альманасі «Зоря галицкая, яко альбум на год 1860», стор. 493, за автографом, одержаним від сестри поета, Юлії Шашкевич-Сметани.

Подається за виданням: «Писання Маркіяна Шашкевича», стор. 15—16, оскільки його упорядник Михайло Возняк теж користувався невідомим нині автографом. Орієнтовна дата — 1840 рік — поставлена М. Возняком на підставі подібності поетового почерку в цій поезії до почерку в попередньому творі [«Безрідний»].

[БАНДУРИСТ]

Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, стор. 73—77. Заголовок та уточнення під ним — Якова Головацького. В рукописному оригіналі, крім того, Я. Головацький зазначив: «С этого автографа напечатано в «Венке...». Более Шашкевич не написал. У него был только план написать поэму. — Я. Г.». А на кінцевій, четвертій сторінці додав: «Автограф М. Шашкевича с 1840 или 1841 г. Напечатано в «Венке...», 1846, I, 73».

Центральною постаттю задуманої поеми мав стати граф Вацлав Ржевуський (1765—1831) — об'єкт захоплення тогочасних польських романтиків. Про нього, зокрібно, писали Тимко Падура, Грегор Відорт, Адам Міцкевич. Останній присвятив йому касиду «Фарис» (касида — давній жанр арабської літератури; фарис — сміливий вершник).

Вацлав Ржевуський був мандрівником і природознавцем, а поза тим — шукачем небезпечних пригод. Відчайдушний та трохи

дивакуватий, граф воював у французькій армії Наполеона I, а після його поразки подався в арабські краї, де прийняв іслам і здобув за безстрашність титул еміра Тадж-уль-Фехра (тадж — вінок, фехр — слава). Потім вернувся на Україну, але рідко сидів у своєму маєтку в містечку Саврань: ходив по околицях у незвичному для місцевих жителів арабському одязі і, нібито маючи зв'язок з російськими декабристами, закликав народ до виступу проти царя. Ржевуський був одним з організаторів великого варшавського повстання в листопаді 1830 року, під час придушення якого й загинув.

Як романтика, М. Шашкевича теж цікавила така багата, сильна, хоч і не врівноважена натура. Треба здогадуватися, що поет хотів показати польського діяча саме на тлі української суспільності, принаймні на таку думку наводить уривок поеми.

Подається за автографом: ЛБ, колекція «Народного дому», № 350.

ПОБРАТИМОВІ, ПОСИЛАЮЧИ ЕМУ ПІСНІ УКРАЇНСЬКІ

Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, стор. 69—72.

Подається за першодруком.

¹ Николай — Микола Леонтійович Устиянович (1811—1885), близький приятель М. Шашкевича з часів львівської семінарії, згодом відомий український письменник-романтик.

1836 року М. Устиянович написав привітальний сонет «Прелюбезному другу нашому Руслану-Маркіяну Шашкевичу в день ім'я его», опублікований у другій частині «Вінка русинам на обжинки» (Відень, 1847, стор. 125) під назвою «Побратимові в день імені его». Поетичне вітання М. Шашкевича є немовби відповіддю на цю присвяту.

Зберігся лист М. Устияновича до М. Шашкевича, писаний польською мовою 10 травня 1839 року. Устиянович запрошував побратима до себе в гірське село Мізунь, щоб той підлікував своє здоров'я. (Див.: «Писання Маркіяна Шашкевича», стор. 292—293).

² «...гостинець вже інший — от вже думку несе». — З наступних рядків поезії, а також з тогочасних листів М. Шашкевича до М. Козловського не важко здогадатися, що він послав М. Устияновичеві поетичну збірку Амвросія Могили (А. Метлинського) «Думки і пісні та ще дещо» (Харків, 1839). Врешті, не тільки в змісті, але й у формі коментованого твору відчутний вплив Метлинського.

Перед тим «гостинцем» М. Устиянович отримав від М. Шашкевича альманах «Ластівка», виданий Євгеном Гребінкою в Петербурзі 1841 року.

ПІСЕНЬКИ І ГРАЧКИ ДІТОЧІІ

Так називається поетичний розділ Шашкевичевої «Читанки», складеної в середині 30-х років минулого століття для української дітвори. Повна назва підручника — «Читанка для діточок в народних училищах руських». Підручник не вийшов своєчасно через цензуру. Згодом його видав Яків Головацький під титулом: «Читанка для малих дітей, до школьного і домашнього употреблення сочинена Маркіяном Шашкевичем», Львів, 1850. Там і надруковані вперше нижчезазначені «пісеньки і грачки діточії». Виняток становить мініатюра «Марусенька мила...», яка ще до того друкувалася у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, стор. 97.

Вірші подаються за рукописом «Читанки», який являє собою товстий (на 53 аркуші) зошит учнівського формату, з чорними палітурками: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. II, од. зб. 50. (Зберігся окремо і зазначений поетичний розділ, — очевидно, попередня постова заготовка до підручника: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 36).

«ВЖЕ СОНЦЕ КРАСНО...»

Подається скорочено.

«МАРУСЕНЬКА МИЛА...»

Починаючи з першої публікації, твір часто друкувався під назвою «Дністрованка» і відкривався рядком «Дністрованка мила...»

Цю мініатюру М. Шашкевич начебто написав під час матеріальної скрути на звороті листа від священника Тарнавського, в якому той вимагав повернення позичених грошей. (Див.: «Зоря», 1887, № 21—22, стор. 384). За ранішою думкою, це була знаменита «Веснівка». (Див.: «Зоря», 1882, № 10, стор. 153).

Мініатюра покладена на музику Станіславом Людкевичем.

«НЕ ХОЧУ БАГАТСТВА...»

У змісті «Читанки», а також у деяких пізніших виданнях цей твір має назву «Істинне щастє».

¹ Величковський Юліан — активний учасник «Руської трійці». У жовтні 1836 року М. Шашкевич, М. Устиянович і він

виступили одночасно у трьох львівських церквах з українськими проповідями, і це було визначною подією у житті поневоленої Австро-Угорщиною Галичини.

Певну допомогу подав Ю. Величковський Шашкевичеві і в справі «Читанки»: до розділу «Пісні і грачки діточії» він запропонував свої оригінальні твори, а до розділу «Басні» — переклади з польського байкаря І. Красіцького.

Збереглися рукописи Ю. Величковського з правками керівника «Руської трійці»: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 8. Два вірші — «У нас утіхи...» та «Діти! Вже в полі...», що не зазнали особливих редакторських змін, потрапили звітні до розділу «Пісні і грачки діточії» з підписом «Ю. В.» З іменем Величковського, однак, зв'язані і зазначена, і наступна поезія, хоч у «Читанці» вони не підписані. Ці твори М. Шашкевич докорінно переробив — такі поряд з автографами написав нові варіанти, а тому не міг ставити під ними прізвище друга.

У статті «Віршові проби Юліана Величковського» (ЗНТШ, т. 104, 1911) М. Возняк зауважив, що у Шашкевичевих варіантах мініатюр «хід гадок, і ритм, і навіть слова змінені, — то ж тут є, властиво, духовний плід Маркіяна». Під таке в принципі справедливе спостереження підводиться занадто категоричний висновок дослідника: обидва варіанти «...можна зачислити в віршову спадщину Шашкевича».

Як би там не було, але це все-таки поетичні переробки, а не оригінальні твори. І, задля історичної справедливості, їх треба друкувати у спадщині М. Шашкевича із застереженням — «За Юліаном Величковським», що й зроблено вперше у цьому виданні.

«ОТЕЦЬ СЯ ОДИН...»

У змісті «Читанки», аналогічно до назви попередньої мініатюри, цей вірш позначений словом «Також» («Істинне щастє»). Пізніше він друкувався під заголовком «Як бути щасливим?»

ФРАГМЕНТИ

ДУМКА («ТИ, КОНИКУ-ВОРОНИКУ, ЩО ТИ ЗАДУМАВСЯ...»)

Вперше надруковано в ЗНТШ, т. 65, стор. 19.

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 14.

Під текстом автографа позначка Я. Головацького: «М. Шашк.» Автограф «Думки» виник десь до 1834 року.

«ВІДКИНЬ ТОЙ КАМІНЬ, ЩО ТИ СЕРЦЕ ТИСНЕ...»

Вперше надруковано у газ. «Вестник для русинов австрійської держави», 1852, № 38, стор. 150, у статті М[ихайла] К[озановича] «Цвітка воспоминанія на гроб Маркіяна Р. Шашкевича», як своєрідний епіграф до неї. Прийнято вважати, що це остання строфа із присвяченої публікатору в 1836 році поезії Шашкевича. На цій підставі у деяких виданнях уривок названо «Другові».

Михайло Козанович (1807—1877) був другом М. Шашкевича по «Руській трійці». У вказаній «Цвітці воспоминанія...» він, зокрема, писав: «О нестерпимий Маркіяне! [...] Ти зажег еси огонь в моєй груді, котрий лише гробова персть загасити може».

Уривок поезії М. Шашкевича подається за першодруком.

«РУСЬКА МАТИ НАС РОДИЛА...»

Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, стор. 57, у статті Якова Головацького «Пам'ять Маркіяну Р. Шашкевичу». Головацький тут вельми шкодував, що не запам'ятав повністю цієї «дуже красної думки», яка починалася словами: «Вздовж, поперець зійди світом...»

Уривок часто друкувався під назвою «Руська мова».

Подається за першодруком.

«ПЕРЕД ЗОРЯМИ В ЛЮТУ НЕПОГОДУ...»

Вперше надруковано в брошурі Ярослава Гординського «Невідомі писання Маркіяна Шашкевича», Коломия, 1911, стор. 13, під заголовком «Віритилеві».

Подається за першодруком.

«СЕРЕД ПОЛЯ, КРАЙ МОГИЛИ...»

Вперше надруковано у виданні «Писання Маркіяна Шашкевича», стор. 21.

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 10.

Уривок записаний на третій сторінці складеного вдвоє сірого аркуша паперу. На першій сторінці — Шашкевичів запис народної пісні «Пішла дівчина рано до млина...»; на другій — накреслений Я. Головацьким приблизний зміст «Русалки Дністрової»; на четвертій — власноручний підпис: «Шашкевич Маркіян».

«НА ЗЕЛЕНІЙ ПОЛОНИНІ...»

Вперше надруковано у виданні «Писання Маркіяна Шашкевича», стор. 21.

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 27.

«ВИЙШОВ КОЗАК НА ГОРОНЬКУ...»

Фрагмент друкується вперше за автографом, який міститься на тому ж аркуші, що вірш «Чом, козаچه молоденький...»: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 17.

Фрагмент злегка перекреслений вертикальним розчерком пера. Початкова строфа до виправлення мала такий вигляд:

Ой вийду я на гороньку,
Гляну по долині.
Там уроню я сльозоньку
По своїй дівчині.

Оскільки в третьому рядку другої строфи слово «дівчини» перекреслене, але не виправлене, то, аналогічно до правки в попередній строфі, ставимо замість нього слово «родини», хоч, з огляду на римування, воно не цілком підходить.

«ОЙ ЛЕТИЛИ ЖУРАВЛІ...»
«ВСТАЛО СОНЦЕ — МОЇ СЛЬОЗИ БАЧИТЬ...»

Фрагменти друкуються вперше за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. II, од. зб. 72.

ПЕРЕСПІВИ ТА ПЕРЕКЛАДИ

ІЗ СТАРОРУСЬКОЇ

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИИ

Вперше надруковано в ЗНТШ, т. 58, 1904, стор. 22—23 (за окремою пагінацією).

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. II, од. зб. 51.

Думки М. Шашкевича про «Слово о полку Ігоревім» почасти відбиті в цікавій замітці польською мовою, знайденій між його виписками з «Правди руської»: «Пісня Ігоря про похід проти половців написана в кінці XII віку. Там, при самім вступі, автор згадує незнамого нам Бояна, віщуна богатирської слави. Хто знає — може, другого Гомера, слов'янського? Там уся поетична вимова, слов'янська мелодія на вірець наших стародавніх поетів забарвлена; там скоро можна переконатися, що пісня є твором світського поета, наслідуванням давніх його попередників. Творець поеми про Ігорів похід сумно малює образ тих нещастів, котрих внаслідок домашніх міжусобиць і татарських нападів до його часів, тобто до

XII віку, зазнав руський край. Ото його слова: «Были вечи Трояни, минула лета Ярославля; были плъци Ольговы, Ольга Святославлича. Той бо Олег мечем крамолу коваше и стрелы по земли сеяше...» (ЛБ, архів М. Шашкевича, п. II, од. зб. 60).

М. Шашкевич повністю переспівав «Слово о полку Ігоревім» і був це перший переспів знаменитої пам'ятки в українській літературі. Повний рукопис поета бачили у 60-х роках минулого століття К. Климович та А. Вахнянин. Перший в анонімній замітці «Дещо за переводи староруської пісні «О полку Ігоревім» на живе народне слово» («Вечерниці», 1863, № 13, стор. 108) повідомляв: «Виділи ми той переклад в приватних руках; виготовлений він щирою і доброю прозою». Другий у 1864 році позичав рукопис із «приватних рук» поетового родича Йосифа Крушинського і згодом пригадував: «Був се переклад вірний і рівно поетичний, як і сам оригінал. Починався словами: «Чи не яло ся нам, братя, старими словами почати сумну повість про похід Ігоря, Ігоря Святославича?» (Див.: «Зоря», 1887, № 21—22, стор. 384).

Столітні пошуки повного Шашкевичевого переспіву «Слова о полку Ігоревім» нічого не дали. Мабуть, рукопис згорів під час пожежі хати Й. Крушинського.

Зазначений автограф М. Шашкевича із переспіваним уривком староруської пам'ятки містить ще копії перекладів цього уривка іншими мовами, а саме: чеською (В. Ганки), німецькою (теж В. Ганки), польською — в поезії і прозі (А. Бельовського). Між німецьким та польськими перекладами примітка: «Переклад г. Пожарського на російський язик зри на енчѣм листку».

ІЗ СЕРБСЬКОЇ

ПІСНІ НАРОДНІ СЕРБСЬКІІ

Під такою рубрикою вперше надруковані ці переклади (за винятком останнього — «Олень і Віла») у «Русалці Дністровій», стор. 103—106.

Недокінчений переклад твору «Олень і Віла» вперше надруковано у виданні: «І. Онишкевича «Руська бібліотека», т. III. Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького», Львів, 1884, стор. 379.

Пісні «Пуста дівчина», «Дівчина, лице мнюча», «Ангелчині ворота» і «Знатель» подаються за автографами: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 35; всі інші — за першодруком.

У «Русалці Дністровій» попередньо була перша редакція пісні «Дівчина і риба», за якою звертання риби починалося словами: «Дівчино мила, будало!..» В другій редакції — у відповідному ряд-

ку «Дівчино, мало ти знаєш!..» — М. Шашкевич уникнув сербського слова, але в поспішності не викреслив з альманаху такої примітки: «Будало у сербів — наш брат би сказав: дуренький, дурноватий». (Перша редакція зазначеної пісні опублікована у виданні «Писання Маркіяна Шашкевича», стор. 22).

Віла — за південнослов'янською, зокрема, сербською міфологією, чарівно-вродлива дівчина, подібна до мавок та русалок в українському фольклорі.

ІЗ ЧЕСЬКОЇ

«КОРОЛЕДВІРСЬКАЯ РУКОПИСЬ» І «СУД ЛЮБУШИН»

Думи і пісні старочеської, на южноруськое наріччє переложєні
М. Русланом Шашкевичем]

Цей заголовок написав Я. Головацький в автографі коментованих перекладів, що містився на 47 сторінках зеленого зошита і належав до початку нашого століття синові І. І. Срезневського. Всеволоду Ізмаїловичу. Ізмаїлу Срезневському переклади дісталися від самого творця «Краледворського рукопису» і «Суду Любушиного» Вацлава Ганки, котрий, у свою чергу, одержав їх від чеського приятеля М. Шашкевича Яна Коубека десь у 1838—1839 роках.

Відомий поет і слов'янський культурний діяч Вацлав Ганка (1791—1861) палко вболівав за долю свого народу. Він не міг змиритися з посяганнями німецьких колонізаторів на його рідні чеські землі як на нібито споконвічні землі тевтонських племен. А тому сфабрикував і видав як пам'ятки давнього чеського письменства так звані «Краледворський рукопис» (1818) і «Зеленогірський рукопис» (1819). Обидва твори постали під впливом слов'янського народного епосу, а також «Слова о полку Ігоревім», котре В. Ганка переклав чеською мовою. Обидва підносили національно-патріотичні ідеї.

Німецькі політики поставились підозріло до «знахідок» В. Ганки, і навіть порушили проти нього судову справу. Але підробка була майстерна. «Краледворський рукопис», зокрема, навмисне був позбавлений початку, а думка підхоплювалася десь із середини твору (розділ «Ольдріх і Болеслав»).

Фальсифікація В. Ганки була розкрита лише в кінці 80-х років минулого століття. І якщо Іван Франко мав змогу про це дізнатися, то М. Шашкевич, як і немало інших перекладачів «Краледворського рукопису» (О. Пушкін, М. Костомаров, А. Метлинський, С. Руданський), не знали, що це підробка.

За життя М. Шашкевича чотири «пісеньки» з «Краледворського

рукопису» в його перекладі побачили світ у «Русалці Дністровій» (стор. 109—112): «Китиця», «Олень», «Лишена» (пізніша назва в автографі — «Сирота») і «Зозуля».

Переклад під назвою «Рожа» вперше надрукував Ян Коубек у празькому періодичному органі «Casopis Českého Museum», 1838, № 3, стор. 399. Публікація здійснена чеською транскрипцією. Українським друком цей переклад з'явився у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, стор. 108.

Дві «пісеньки» — «Ягоди» і «Жаворонок» — опубліковані у ЗНТШ, т. 65, стор. 19—20.

Всі інші частини «Краледворського рукопису», а також уривки «Сойма» і «Любушин суд» із «Зеленогірського рукопису» в перекладах М. Шашкевича уперше надруковано в ЗНТШ, т. 68, 1905, стор. 6—43 (за окремою нумерацією).

Вперше усі разом Шашкевичеві переклади з чеської мови надруковані 1912 року у виданні «Писання Маркіяна Шашкевича», стор. 25—61.

Деякі перекладені з «Краледворського рукопису» «пісеньок» («Китиця», «Олень», «Сирота», «Жаворонок», «Зозуля») збереглися в чорновому автографі поета: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 21. Там же М. Шашкевич переписав собі з восьмої книжки петербурзьких «Известий Российской Академии» за 1820 рік переклади А. Шишкова — «Елень» та «Забой, Славою и Людек» (уривок).

Оскільки М. Возняк, готуючи до друку «Писання Маркіяна Шашкевича», опирався на повний і остаточний рукопис перекладів поета з чеської мови, позичений через І. Свенціцького з родинного архіву Срезневських, то всі тексти зазначених перекладів подаються тут за цим академічним виданням. При тому беруться до уваги відомі чорнові автографи з перекладеними «пісеньками».

ОЛЬДРІХ І БОЛЕСЛАВ

¹ «...прилучку з літа 1002...» — пригоду з 1002 року.

ГЕРМАНІВ БЕНЕШ

¹ «Хто нас ворогам видре?...» — Хто нас від ворогів видре?...

ЗАБОЙ, СЛОВОЮ, ЛЮДІК

¹ «...піти богам-спасам» — співати богам-спасителям.

² «...пресильними стискали рамени» — пресильними здвигали плечима.

³ «Сі нам розтріскали боги...» — Ці нам потрошили богів (кам'яних, язичницьких).

⁴ «Тамка і душ много линияє...» — Там і душ багато літає...

ЧЕСТМІР І ВЛАСЛАВ

¹ «Вичинявся Власлав-князь...» — Нахвалявся (чванився) Власлав-князь.

² «...в сесім кроку сонця» — у цій порі дня.

³ «...не нехав голосити» — не переставав голосити.

ЛЮДИША І ЛЮБОР

¹ «...скудерлений у перстенці» — кучерявий.

² «Котрі з вас мні...» — Котрі з вас мені...

³ «...довго заспіл ся водили...» — довго водив один одного.

⁴ «...скушай, Любор, му хоробрость!» — спробуй, Люборе, мою хоробрість!

ЯРОСЛАВ

¹ «...аж буря од всхода сонця встала запро доч татарського хана...» — аж буря зі сходу сонця встала через дочку татарського хана. (Поза приміткою, у поетичному контексті, М. Шашкевич замість слова «хан» пише «хам»).

² «...про каміне, про золото і перли забили» — через (дорогоцінне) каміння, через золото і перли забили.

³ «...ріднов красов і стрійнов сіяла...» — своєю красою і прикрасами сіяла.

⁴ «Стали трості сполу воювати» — стали трості між собою воювати.

⁵ «На християни дач вложили многу» — на християн данину наклали велику.

⁶ «...вергнуть наспи» — зводять насипи (земляні вали).

⁷ «...жаждою тиратись...» — спрагою мучитись.

⁸ «Лютше жаждов, як мечем, згібати...» — Гірше від спраги, як від меча, гинути...

⁹ «...і пиловав, хто вдав втечі скоро» — і закурилося за тим, хто швидко тікав.

між тим вони (оскільки пам'ять тогди ще недолітка вірна) в життю дорогого мені покійника грали неабияку ролю» (стор. 105).

Є думка, що вступне слово польською мовою до перекладу уривка з поеми «Zamek Kaniowski» — це є, власне, лист М. Шашкевича до Т. Василевського.

³ Небаба — один з персонажів поеми «Zamek Kaniowski», сміливий козак. Можливо, його прототипом був Мартин Небаба (? — 1651) — чернігівський полковник, що загинув смертю хоробрих у битві з польською шляхтою.

⁴ «...дась копійку в руку...» — даси копійку в руку.

⁵ «...я в бандурку труну...» — я заграю на бандурці.

З ГРЕЦЬКОЇ

Обидва переклади вперше надруковані в кн.: М. Й. Шалата. Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність, стор. 218.

Подаються за автографною копією Якова Головацького, зробленою на звороті його ж копії поезії М. Шашкевича «Лиха доля», позначеної літерами «М. Ш.»: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 20.

¹ «Анакреонтика» — так називався давній грецький збірник життєрадісної лірики (переважно на теми кохання), створений у душі поета Анакреонта (біля 570—478 рр. до н. е.) і приписаний йому. Пізніше — в часи Відродження й Просвітництва — «анакреонтичні вірші» викликали багато наслідувань і перекладів у європейських літературах.

² «...заяць метом лиха входить...» — Заць втечею рятується від лиха...

³ «...меч дивий» — лютий (дикий) меч.

⁴ «...зависть, силу омліває...» — Зависть, силу перемагає...

ПРОЗОВІ ТВОРИ

ОЛЕНА

Вперше надруковано в «Русалці Дністровій», стор. 89—100.

Подається за першодруком.

¹ Казка — це авторське жанрове визначення в літературознавстві інколи підмінялося такими визначеннями, як «повість», «побутова новела» і т. п. Насправді твір має виразні ознаки романтичного оповідання.

² Двір — панський маєток.

³ Сила — ледве.

⁴ «...сивий кудався волос» — сивий куйовдився волос.

⁵ «...о недоступленних про змії...» — про недоступних через змії...

⁶ «...думка українська...» — тут у розумінні: «пісня українська».

⁷ «...завинув ясним топірцем...» — замахнувся ясним топірцем.

⁸ «...лиш не вдав запро радість» — лиш не зміг через радість.

⁹ Осафатова (Йосафатова) долина — місце, де, за християнською міфологією, нібито має «в кінці світа» відбутися божий «страшний суд», на котрий з'являться всі живі і мертві.

ІЗ «ПСАЛМІВ РУСЛАНОВИХ»

Відомо три «Псалми Русланових» у Шашкевича з відповідними старослов'янськими позначками *Ѣ*, *ѣ* і *Ѥ*. Тут вміщено другий псалм, хоч у першій публікації він стоїть третім.

Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, стор. 62—63, у статті Якова Головацького «Пам'ять Маркіяну Р. Шашкевичу». До цього псалма Головацький додав таке зауваження (стор. 63—64):

«Кажеш, приятелю, що простим язиком нашим не можна [творити], лиш о домашніх щоденних річах бесідувати, що руський народний язик зовсім неспособний до вираження вищих понять. От тобі показав живим приміром Шашкевич, як можна взнестися високо, як можна своїм нарічем без чужої примішки і найвищія понятія о бозі гладко виговорити — та ще як сильно, як мудро, як положительно, основно. Не язик народний винен, але ти сам, бо (вдарся в груди) не знаєш его, не вмієш по-руськи. Шашкевич не рік, не два виучував і розбирав народну бесіду — тепер видиш, як ему гнеться всюди під лад. Не лінуйся, працой, то і тобі легше піде. Але знай, що без праці само до берега твого не приплине».

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 37. На аркуші примітка Я. Головацького: «Автограф 1830-ых годов. («Венок...», 1846, I, стор. 60)».

¹ «...і лннєет над тобою...» — і лине над тобою.

ФРАГМЕНТИ

Всі фрагменти друкуються вперше за автографами: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. II, од. зб. 72.

Автографний список належить приблизно до 1833—1835 років, коли М. Шашкевич особливо захоплювався історичним минулим рідного народу. Це підтверджується й порівняльним лексичним аналізом.

СТАТТІ

ГОСТИННІСТЬ У СЕРБІЇ

Стаття написана польською мовою. Опублікована в ЗНТШ, т. 58, стор. 17—18 (за окремою нумерацією).

Українською мовою друкується вперше.

Переклад здійснено за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. II, од. зб. 53.

¹ «За німецькими джерелами». — В основу статті покладені дорожні нотатки німецького мандрівника першої половини XIX ст., дослідника культури і побуту південних слов'ян Отто Пірха.

АЗБУКА І АБЕЦАДЛО

Стаття написана польською мовою. Вперше видрукувана анонімно окремою брошурою: «Азбука і abecadło. Uwagi nad rozprawą «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa guskiego», napisaną przez ks. J. Łozińskiego, umieszczoną w «Rozmaitościach» Lwowskich z roku 1834, №-го 29», Перемишль, 1836. (Тираж 3000 прим.).

Автограф невідомий.

Український текст у цьому одностомнику подається за виданням: «Письменники Західної України 30—50-х років XIX ст.», К., «Дніпро», 1965, стор. 113—120, але в підредагованому ближче до першодруку вигляді.

¹ А б е ц а д л о — польське (abecadło): алфавіт, абетка.

² «Думки з приводу статті... написаної кс[ьондзом] Й. Лозинським». — Стаття М. Шашкевича з'явилася як відповідь на проект «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa guskiego», з яким виступив у тижневику «Rozmaitości» (1834, № 29) відомий тоді філолог та етнограф Йосиф Лозинський (1807—1889).

Священик Лозинський вирішив замінити кирилицю на польський алфавіт. Тим самим він хотів наблизити рідне письменство до «європейських літератур», писаних переважно латинкою. Проти такої реформи рішуче виступили прогресивні діячі української культури,

зокрема діячі «Руської трійці». «Вопрос о замене русской азбуки на польское абецадло не маловажен,— писав згодом Я. Головацький.—...То вопрос о существовании: быти или не быти русинам в Галичине. Приими галичане в 1830-х годах польское абецадло — пропала бы руская индивидуальная народность». («Литературный сборник, издаваемый галицко-русскою матицею», вип. I, Львів, 1885, стор. 20).

М. Шашкевич чи не найкраще розумів, що стаття Йосифа Лозинського була на руку недругам українського народу, її асиміляторам, а тому взяв найактивнішу участь у так званій «азбучній війні». Він аргументовано довів шкідливість і неспроможність вказаної реформи і невдовзі, у «Русалці Дністровій», запровадив замість кирилиці «гражданку», якою вже давно творили літературу наддніпрянські його побратими.

³ «...автор цієї історії» — автор статті «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa guskiego», Й. Лозинський.

⁴ «Gazeta Lwowska» — польський періодичний орган, що разом з відповідним німецьким органом — «Lemberger Zeitung» — змінив у 1811 році першу на Україні газету «Gazette de Léopol» (виходила з 1772 року у Львові французькою мовою).

⁵ «Pielgrzym Lwowski» — щорічний календар, що видавався у Львові польською й німецькою («Der Pilger von Lemberg») мовами професорами університету Йосифом Маусом та Карлом Гітнером. У 1822 році К. Гітнер опублікував тут українські народні пісні — «Не ходи, Грицю, на вечорниці» та «Козак коня напував, Дзюба воду брала», додавши до них записані Моронським мелодії, а також німецькі переклади. Через рік було надруковано у «Pielgrzymie Lwowski» ще дві пісні з нотами — «Шумить, шумить дібровонька» та «Вже три дні і три неділі».

⁶ Вацлав з Олеська — псевдонім Вацлава Залеського (1798—1849) — польського етнографа.

У 1833 році у Львові вийшов збірник Вацлава з Олеська «Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego» з нотним додатком в окремій книзі, упорядкованим знаменитим тогочасним скрипалем і композитором Каролем Ліпінським (1790—1861). До збірника увійшло кілька українських пісень, у тім числі й записаних Маркіяном Шашкевичем. Користь видання незаперечна: у нім зафіксовані духовні скарби, що могли бути втрачені для поколінь. Але разом з тим воно наробило й певної шкоди. У передмові до збірки Вацлав з Олеська категорично висловився проти будь-яких спроб творити українську літературу в Галичині, бо вважав цю споконвічну частину України польською землею, а мову місцевого населення — діалектом польської мови. Українські пісні він опублікував «абецадлом», що,

власне, й переконало Йосифа Лозинського у можливості застосування чужих літер до рідної писемності.

⁷ «Dostrzegacz austryacki» — «Австрійський оглядач», газета польською мовою, що виходила в цесарській Австро-Угорщині у 30-х роках минулого століття.

⁸ «Подібний недолік тяжить і на творі Й. Лозинського «Ruskoje wesile», Перемишль, 1835». — На підкріплення свого проекту «O wprawadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa guskiego» Йосиф Лозинський видав польською транскрипцією записи українських весільних пісень. Маркіян Шашкевич не обминув увагою і цього видання, давши йому у «Русалці Дністровій» гостру критику.

⁹ Копітар Варфоломій (1780—1844) — філолог-славіст, з походження словенець. Довгий час працював бібліотекарем при королівському дворі у Відні і цензором слов'янських та грецьких книг. У 1834 році він цензурував альманах «Руської трійці» «Зоря».

Перу В. Копітара належить багато праць про мову, літературу, історію слов'янських та інших народів. На одну з них — «Граматику слов'янської мови Крайни, Каринтії та Штірії», видану 1808 року німецькою мовою, — і посилається М. Шашкевич.

¹⁰ Кирило (до чернецтва — Костянтин, 827—869) — болгаро-візантійський вчений, що разом з братом Мефодієм (близько 815—885) багато зробив у справі слов'янського просвітництва. Його іменем названий один з двох давніх слов'янських алфавітів — «кирилиця» (другий — «глаголиця»).

¹¹ Ця цитата з Копітара, а також наступні цитати з Шафарика та Берліча подаються у праці М. Шашкевича німецькою мовою.

¹² Шафарик Павел Йозеф (1795—1861) — чеський і словацький філолог, етнограф та історик літератури, професор Празького університету, видатний славіст.

М. Шашкевич має на увазі першу велику наукову працю Шафарика «Історія слов'янської мови і літератури всіх нарід», яка з'явилася німецькою мовою 1826 року.

¹³ Гротенд Георг-Фрідріх (1775—1853) — німецький лінгвіст, автор посібників з латинської мови, дослідник древньоперсидських клинописних пам'яток.

¹⁴ Кляпрот Генріх-Юліуш (1783—1835) — один з організаторів і співавторів двотомної праці «Asiatischen Magazin» («Азіатський магазин», 1802—1803), німецький мандрівник, учений-орієнталіст.

¹⁵ Добровський Йозеф (1753—1829) — чеський лінгвіст та історик, автор багатьох цікавих досліджень, видавець декількох мовно-літературних журналів, один із зачинателів слов'янознавства.

«Чудовою працею» М. Шашкевич називає книгу Добровського «Основи старослов'янської мови» (1822).

¹⁶ Метелько Франц Серафим (1789—1861) — автор праць про словенську мову, викладач цієї мови у лейбахському ліцеї.

¹⁷ Дайнко Петро (1787—1873) — словенський письменник, автор мовознавчих підручників, прихильник «кириллиці».

¹⁸ Берліч Ігнатій Алоїзи (1795—1855) — іллірійський учений, дослідник югославських мов, творець «Граматики іллірійської мови» (1833).

¹⁹ Калайдович Костянтин Федорович (1792—1832) — російський історик, археограф та філолог, видавець фольклорних і літературних пам'яток, зокрема, пісенного збірника Кіпрші Данилова «Древние российские стихотворения» (друге видання, 1818).

²⁰ Олександр Павловський, Грамматика малоросійсько-го наречія, Санкт-Петербург, 1818; Йосиф Левицький, Grammatik der ruthenischen, oder kleinrussischen Sprache in Galizien («Грамматика русинської або малоросійської мови в Галичині»), Перемишль, 1834; Михайло Лучкай, Grammatica Slavo-Ruthena: seu Vetero-Slavicae et actu in montibus Carpathicis Parvo-Russicae, seu dialecti videntis linguae («Грамматика слов'янорусська або старослов'янська, побудована на діалектах мови, вживаної в Карпатських горах Малоросії»), Будим (Будапешт), 1830.

²¹ «...до книги «Песни малоросійські». — Точна назва збірника «Малоросійські песни, изданные М. Максимовичем», Москва, 1827. М. Шашкевич користувався цим виданням, але в даному разі назвав його по пам'яті.

²² Могильницький Іван (1777—1831) — педагог, засновник українського культурно-освітнього товариства в Перемишлі (1816), автор першої на західноукраїнських землях граматики («Грамматика языка славено-русского»), з якої за життя йому пощастило надрукувати лише витяги під назвою «Rozprawa o języku guskim» («Czasopismo naukowe», Львів, 1829).

²³ Тредіаковський Василь Кирилович (1703—1769) — російський поет, перекладач і вчений, теоретик поезії. М. Шашкевич, мабуть, був знайомий з його працею «Разговор между чужеземным человеком и российским об орфографии старинной и новой и о всем, что принадлежит к сей материи» (1748), де пропонувався реформа правопису, основана на фонетичному принципі.

²⁴ «Entia sine necessitate non sunt multiplicanda» — лат.: «Речі без потреби не становлять багатства».

²⁵ Єндза — баба-яга.

Вперше ця рецензія надрукована у «Русалці Дністровій», стор. 130—133.

Подається за першодруком.

¹ «Руськое весіле, описаное через І. Лозинського, в Перемишлі... 1835». — Див. другий і восьмий пункти приміток до попередньої статті М. Шашкевича — «Азбука і алфавіт».

² «...прощо досі не зветочіли...» — чому досі не застаріли.

ПЕРЕДСЛІВ'Є

Вперше надруковане у «Русалці Дністровій», стор. III—VI.

Подається за першодруком.

¹ У цій примітці, через відсутність під руками окремих видань, М. Шашкевич припускається деяких неточностей. Третє видання першого у новій українській літературі твору, яке він читав у львівській бібліотеці Інституту Оссолінських, називалося повністю «Вєргілієва «Енеїда», на малоросійський язык переложена І. Котляревським» (у попередніх двох виданнях назва інакше — «Енеїда», на малоросійський язык перелицьована І. Котляревським); до виходу «Русалки Дністрової», ще в 1835 році, з'явився п'ятий збірник Ізмаїла Срезневського «Запорожская старина», котрого М. Шашкевич не врахував через запізнiлу інформацію; «Малоросійские пословицы и поговорки, собранные В. Н. С[мирницким]» (у Шашкевича скорочено: «Малоросійские пословицы...»), вийшли не 1833, а 1834 року; книжка байок Євгена Гребінки, видана в Санкт-Петербурзі у 1834 році, називається «Малоросійские приказки», а не навпаки; перший українсько-російський словник Івана Войцеховича мав назву «Собрание слов малоросійского наречия» і був надрукований у збірнику «Сочинения в прозе и стихах. Труды общества любителей российской словесности при императорском Московском университете», ч. III, Москва, 1823 (у Шашкевича — 1818); «Гуляка-Артемівський», як і вище «Гребенько», — перевернені маловідомі тоді в Галичині прізвища П. Гулака-Артемівського та Є. Гребінки; граматика Олександра Павловського, як уже зазначалося, надрукована не в Москві, а в Санкт-Петербурзі.

² Верещинський Микола Михайлович (1793—1882) — український культурний діяч і педагог, довголітній директор Коломийської окружної школи; на його кошти видана «Русалка Дністровая».

³ Ількевич Григорій Степанович (1801—1841) — учитель Коломийської так званої «тривіальної» школи, український етнограф і фольклорист, відомий під прибраним ім'ям Мирослав.

До «Русалки Дністрової» потрапило більше десятка записаних ним пісень. У 1841 році Яків Головацький видав у Відні «Галицькі приповідки і загадки, зібране Гр. Ількевичем».

⁴ Коубек (Ковбек) Ян Православ (1805—1854) — чеський вчений, поет і перекладач. Деякий час жив у Львові, приятелював з М. Шашкевичем і консультував його під час роботи над українськими перекладами «Краледворського...» і почасти «Зеленогірського...» рукописів.

У «Русалці Дністровій» опублікована знайдена Коубеком українська грамота з 1424 року (стор. 121).

⁵ Білінський Іван — учасник «Руської трійці», збирач народної творчості (переважно в околицях Бережан). Зберігся зошит Білінського із записом весілля польською транскрипцією; М. Шашкевич зробив у текстах деякі виправлення, а на чистих місцях записав низку своїх весільних пісень. На титулі зошита Іван Вагилевич зазначив: «Pieśni. Zbiór J. Bilińskiego. Z Dehowy, halickiej ziemi i starostwa, r. 1836». (Див.: ЛБ, архів І. Вагилевича, п. 13, од. зб. 44; повна публікація Шашкевичевих записів у кн.: Михайло Возняк. У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича, ч. I. Львів, 1935, стор. 33—35).

Окремі весільні записи І. Білінського увійшли до «Русалки Дністрової».

⁶ Кульчицький Маркел — семінарський товариш М. Шашкевича. Ще до «Руської трійці» займався збиранням фольклору, особливо на Стрийщині. В одному з його пісенних зошитів М. Шашкевич занотував таку коломийку:

— Ой украв я, побратиме, ягницю, ягницю,
Вони на мня збудували нову шибеницю.
— А чия ж то ягниченка? — Попова, попова.
— А вже ж тобі, легінику, темниця готова.

Зошит підписаний Іваном Вагилевичем: «Pieśni. Zbiór Marceli Kulczycki. Z Pójsła, halickiej ziemi, starostwa Katuszskiego, r. 1830». (ЛБ, архів І. Вагилевича, п. 13, од. зб. 45).

У 1831 році М. Кульчицький з групою семінаристів покинув навчання і приєднався до польських повстанців. За це його в кінці 30-х років арештовано й вислано на каторгу.

У «Русалці Дністровій» надруковано біля десятка весільних пісень, записаних М. Кульчицьким.

⁷ Мінчакевич Михайло (1808—?) — активний учасник Шашкевичевого гуртка, автор цікавих віршів у рукописній збірці «Син Русі», збирач фольклору. Одного разу привіз із села для М. Шашкевича рукописний співаник з початку XVIII ст. Той ви-

писав звітти і подав до «Русалки Дністрової» історичну пісню «Кляла цариця, вельможна пані...» (стор. 118—119).

Уже після закінчення навчання М. Мінчакевич, за доносом попа Дезидерія Гречанського, був звинувачений у зв'язках із польськими повстанцями в семінарські роки і відправлений на каторгу у фортецю Шпільберг.

СТАРИНА

Вперше надруковано у «Русалці Дністровій» як вступне слово до однойменного розділу, стор. 115—116.

Подається за першодруком.

ФРАГМЕНТИ

ДО ЧИТАТЕЛЯ

Вперше надруковано у виданні «Писання Маркіяна Шашкевича», стор. 142—143.

Подається за першодруком.

На основі численних мовознавчих нотаток, які збереглися в паперах М. Шашкевича, не важко здогадатися, що поет готувався до написання граматики української мови. Можливо, зазначений фрагмент — це початок вступу до планованого посібника.

Вдалося виявити інший, не менш цікавий варіант цього фрагмента, під назвою «Передслів'є». Публікуємо його тут:

«ПЕРЕДСЛІВ'Є»

Є то в природі кожного народу і чоловіка, що найрадніший чує бесіду тую, котрою до нього промовляла ненька ще маленьким і котрою его в милий, легонький залеліювала сон. До тої правди в'яжеться і тая, що народи не борше к гарному двигаются світу, аж доки приносящі его питомим до [них] (у Шашкевича «него». — *Упорядник*) не промовляють язиком. Так Цариград, проповідуючий евангеліє народам слов'янським язиком слов'янським, борше [діяв у своїм ділі над запад. Доки князі руські з народом по-руськи говорили, доки на вічах списувалися народним язиком, — високоумні сіяли науки і нарід мався гаразд; по взятому самостоянству від народа руського стали промовляти до него бесідою чужою — польською...»

Цей уривок міститься на останній сторінці рукописної копії «Літописі руської, 1498—1649»: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. II, од. зб. 59.

[ПРОЕКТ ФОНЕТИЧНОГО ПРАВОПИСУ]

Вперше надруковано у виданні «Писання Маркіяна Шашкевича», стор. 143—145.

Подається за першодруком.

¹ Левницький Йосиф (1801—1860) — маловідомий поет і перекладач, автор шкільних підручників та галицької граматики, написаної німецькою мовою. Один з перших виступив проти запровадження «абцадла» до українського письменства. Деякий час різко виступав і проти фонетичного правопису, зокрема проти правопису «Русалки Дністрової».

² «...не наським же словарь примірательний...» — не нашим же порівняльний словник...

³ Письмениця — письмо.

[ПРО ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ «БУГ»]

За винятком кількох початкових слів, фрагмент написаний польською мовою. Опубліковано в ЗНТШ, т. 58, стор. 29—30 (за окремою нумерацією).

Українською мовою подається вперше. Переклад здійснено на основі автографа: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. II, од. зб. 57.

¹ «...такожде Богу...» — Далі автограф польською мовою.

[ЧЕРНОГОРА І CERNA-GORA]

Фрагмент написаний польською мовою. Опублікований у ЗНТШ, т. 58, стор. 30—31 (за окремою нумерацією).

Українською мовою подається вперше. Переклад здійснено на основі автографа: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. II, од. зб. 57.

¹ Геродот (близько 484—425 рр. до н. е) — грецький історик, котрого називають батьком античної історії, учений-мандрівник.

² Цю і наступні цитати із П. Шафарика М. Шашкевич подає німецькою мовою.

³ «...коли і звідки?» — запитання М. Шашкевича.

[СИМО, А ЗБИРАТИ БУДЕМ...]

Вперше надруковано у виданні: «І. Онишкевича «Руська бібліотека», т. III. Твори Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького», Львів, 1884, стор. 366—369.

Подається зі скороченнями за першодруком.

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ

Альбо — або.
 Бардиця — барда, бойова сокира.
 Барки — плечі.
 Більний — болючий.
 Бодлаки — будяки.
 Болоня — оболонь, просторий майдан.
 Борзо — швидко, хутко.
 Борше — швидше, скоріше.
 Братись — добиратися, йти, вирувати.
 Бута — буйність.
 Вадитися — сваритися.
 Великонний — величезний.
 Вергнуті — кинути.
 Верушити — безчинствувати.
 Вєський — кожний, всякий.
 Вєтхий — давній.
 Вздихати — зітхати.
 Виж, виш — вище.
 Випадати — нападати.
 Виськованя — розшуки.
 Виходжувати — виходити.
 Вичинятися — чванитися, нахвалятися.
 Відав — мабуть, видно.
 Відтам — відти.
 Вколо — навколо.
 Вкосом — навкіс.
 Вкрадьце — нишком.
 Владнуватель — господар.
 Вовня, волня — хвиля.
 Волосуватись — змагатись, мірятись силами.
 Ворохобити — бунтувати.
 Востік — схід.
 Впрем — швидко, миттю.

Всьо — все.
 Вчасуватися — лягти спати (лише стосовно ночі).
 Вчачнїти — зламати.
 Гайт — гайда.
 Гей — ніби, наче.
 Гибїти — гинути, пропадати.
 Глітний — голосний.
 Гнет — скоро, вже, швидко.
 Го — його (род. відм.).
 Гомотїти — лунати, бринїти.
 Горний — гірський.
 Гороїжний — чванливий, задирикуватий.
 Госнувати — користати.
 Гостинець — битий шлях.
 Гран — кут.
 Грань — жар.
 Грехіт — дрібне каміння.
 Гудьба — гул, шум.
 Гулити — глузувати, ганити.
 Дач — данина.
 Двигчи — нести щось важке.
 Дебелний — тихий, мертвий.
 Дєв'ятичі — дев'ять разів.
 Джума — чума.
 Див — вид.
 Дивий — дикий.
 Димня — комин, димохід.
 Дїдина — дїдівщина, батьківщина.
 Дїдицтво — майнова спадщина.
 Днєсь — тепер.
 Добурити — докпіти.
 Довги — борги.
 Доптати — топтати.

Доx — подих.
 Драча — податок.
 Дренкіт — брязкіт.
 Дудонь — тупїт, гул.

Єдамашки — шовки.
 Єй — її.
 Єнчий — інший.
 Єстли — якщо, коли.

Жаждь — спрага.
 Же — що.
 Жеб — щоб.
 Жир — їжа, пожива.

Завинїти — замахнутися; загорнути.
 Задуменний — здивований.
 Закервлити — закривавити.
 Запро — через.
 Заскипіти — заклекотїти.
 Засковитати — заскиглити.
 Затїкати — заквітчати.
 Збір — громада.
 Зветочїти — застарїти.
 Зволїкати — скинути, стягнути.
 Звори — глибокі яри, ущелини.
 Зганути, наганути — згадати, нагадати.
 Здохнїти — зітхнути.
 Зломок — уривок.
 Змінник — зрадник.
 Змора — зловіщий привид; смертельне виснаження.
 Знатель — знавець.
 Знорити — виснажити.
 Знурати — заплямувати, ви-мазати.
 Зрінє — зір.
 Зьде — тут.

Ізм'язкати — розчавити, розплющити.
 Ізступити — зїйти.
 Імити, ймити — зловити, піймаїти, взяти.
 Іміне, ймене — майно.
 Інний — інший.
 Іно, йно — лиш, тільки.

І — їй, її.

Йськати — шукати.

Канюка — каня, порода шуліки.
 Кметі — селяни, господарі.
 Комонник — вершник.
 Корець — центнер.
 Кріплей — сильніше.
 Кругавець — яструб, шуліка.
 Крупник — горїлка.
 Кудатися — куйовдитися.
 Кудерний — крислатий, кучерявий.
 Курїще — тїлоче вогнище; курява.
 Кус — кусок, шматок.

Мєрша — мерці, полеглі в бою.
 Мн — мені.
 Мнса — велика миска.
 Мід — мед.
 Місто — замість.
 Мовня — блискавка.
 Мрака — туман.
 Мрачка — дрібний мокрий туман.
 Му — йому.
 Мусат — точило, брусок.
 Мутитися — сумувати, смутитися.
 М'я — мене.

Ладканя — весільні пісні.
 Лая — згряя.
 Лєліяти — гойдати, похитувати.
 Лніяти — літати.
 Лисїй — лисячий.
 Літала — птах.
 Луна — місяць.
 Лютше — гірше.
 Льзя — можна; треба.

Наблїннати — нагадати.
 Навїдвороть — навпаки.
 Надіватись — сподіватись.
 Най — хай, нехай.
 Намість — замість.
 Напретити — наказати.
 Наспи — насипи.
 Незмущенний — чистий, неспотворений.
 Немно — невизначно.
 Нескїлько — декілька.
 Нєх — нехай, хай.
 Нидїти — танути, шезати.

Нич — нічого.
Ніт — нема.
Но — та, але.

Обключити — оточити.
Оболога — доколiшне по-
криття.

Оболоки — небеса.
Окропне — сильно.
Окуп — викуп.
Опека (опока) — кам'яна
брила; тверда грудка.
Остіжом — притьмом.

Отечина — вітчизна, батьків-
щина.

Паволока — дорога орнамен-
тована тканина для накриття
столів, лав.

Передатись — здатися.
Передвіцький — прадавній,
стародавній.

Перекинчик — перебіжчик,
відступник.

Перекопи — рови.
Перешлий — минулий.

Петльованець — білий пше-
ничний хліб.

Питомий — рідний, свій.

Підгорб'я — підніжжя гори.

Піне — (оруд. відм. — пі-
ньом) — спів (співом).

Піти — співати.

Повинути — повійнути.

Позір — погляд.

Полох — переполох.

Поране — досвіток.

Порхонький — пухкий.

Посполу — спільно, разом.

Походити — бути подібним.

Приклонність — схильність,
потяг.

Принос — жертва.

Прогалений — відкритий.

Проклика́ти — викликати.

Пролив — злива.

Прощо — навіщо.

Пукати — стукати.

П'ятичі — уп'ятеро.

Ракія — горілка.

Рано, ране — ранок.

Рахкотіти — гуркотіти.

Ревати — ревіти.

Рзати — іржати.

Ридза — ряса.

Рихтувати — готувати.

Рівня — рівнина.

Роба — черв'як; також — пус-
та дівчина.

Розвовнити — розхвилювати
(про воду).

Роздоли — прірви.

Розроняти — розбивати.

Ругатися — насміхатися, зну-
щатися.

Самоголосний — голосний
(звук).

Сань — змія.

Сваненьки — свашеньки.

Свість — сестра мужа, жінки,
брата.

Своячина — рідні місця.

Сесе — це.

Си — собі.

Сипляти — спати.

Скальнати — скалистий.

Скрвлений — закривавлений.

Скрізь — крізь, через.

Скудерлений — закучеряв-
лений.

Скупини — викуп.

Сли, сли-м — якщо, коли; як-
що я, коли я.

Сойм (сойма) — державна
(громадська) рада.

Сомкати — ковзати.

Спади — спадщина.

Спорий — чималий.

Сража — битва.

Срібельний — срібний.

Станице — позиція.

Станлі — стремена.

Стиратися — стрічатися, схо-
дитися.

Стремена́ — стрімкість.

Суголосний — приголосний
(звук).

Сукромий — окремий.

Суть — є.

Схиди — схили.

Схиюритися — накупитися.

Таляр — срібна монета.

Тамка — там.

Ти — тобі.

Тни — місто-кріпость.

Тільки — стільки.

Торонко — нерідко, часто.

Тот — той.

Трунути — порушити, торк-
нути.

Ту — туг.

Тужчий — тяжчий, гірший.

Туча — буря.

Тя — тебе.

Уже — мотуззя.

Умрети — умерти.

Хибкий — спритний.

Хісновитий — корисний.

Царина, царинка — засіяне
поле на підгір'ю і в горах;

вигін біля хат, огорожений
для сінокошу.

Четверга — четверик (коней).

Чо — чоґо.

Чтитель — шанувальник.

Шабатися — тинятися.

Шайний — буйний.

Шешіти — метушитись.

Шибати — линути, ганяти.

Ширий — широкий.

Шити — нишпорити.

Ю — її (род. відм.).

Ялмужна — милостиня.

Ярий — весняний.

Яркость — лютьсть.

Яти — починати, стати.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

	Стор.
1. Автограф поезії «О Наливайку».	27
2. «Руська трійця». Вгорі — Маркіян Шашкевич, внизу зліва — Іван Вагилевич, справа — Яків Головацький.	33—34
3. Титульна сторінка «Русалки Дністрової».	33—34
4. Один з «Маркіянових дубів» і колодязь під ним — місце, оспіване в поезії «Підлисе».	64—65
5. Музей М. Шашкевича в Підлиссі.	64—65
6. Пам'ятник М. Шашкевичу в рідному селі Підлиссі.	96—97
7. Постамент на місці хати, в якій народився засновник «Руської трійці».	96—97
8. Перевезення праху М. Шашкевича з Новосілок до Львова у 1893 р.	128—129
9. Могила М. Шашкевича на Личаківському кладовищі у Львові	128—129

ЗМІСТ

Маркіян Шашкевич. <i>Михайло Шалата</i>	3
---	---

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ

ОРИГІНАЛЬНІ ПОЕЗІЇ

Слово до чителів руського язика	23
До ***	23
Син любимому отцю	24
Туга	24
Вірна	25
«Місяченько круглоколий закрився хмарою...»	26
О Наливайку	26
Хмельницького обступленіє Львова	28
Болеслав Кривоустий під Галичем, 1139	29
«Споминайте, братя милі...»	30
Згадка	31
Сумрак вечерній	33
Погоня *	33
«Чом, козаче молоденький...»	36
«Поза тихий за Дунай...»	36
Розпука	37
Веснівка	37
Туга за милою	38
Лиха доля	39
До милої	40
Думка («Нісся місяць ясним небом...»)	41
Підлисе	41
A wiesz ty? *	43
Moje niebo *	44
Над Бугом	45
[Безрідний]	46
Опихане, пане?	47
[Бандурист]	47
Побратимові, посылаючи ему пісні українські	50

ПІСЕНЬКИ І ІГРАЧКИ ДІТОЧІЙ

«Вже сонце крило...»	52
«Марусенька мила...»	53

«Не хочу багатства...» (За Юліаном Величковським)	54
«Отець ся один...» (За Юліаном Величковським)	54

ФРАГМЕНТИ

Думка («Ти, конику-воронику, що ти задумався...»)	55
«Відкинь той камінь, що ти серце тисне!»	55
«Руська мати нас родила...»	55
«Перед зорями в люту непогоду...»	55
«Серед поля, край могили...»	56
«На зеленій полонині...»	56
«Вийшов козак на гороньку...»	56
«Ой летіли журавлі...»	57
«Встало сонце — мої сльози бачить...»	57

ПЕРЕСПІВИ ТА ПЕРЕКЛАДИ

Із староруської

Плач Ярославни	58
--------------------------	----

Із сербської

ПІСНІ НАРОДНІ СЕРБСЬКІ

Дівчина і риба	59
Дівчина до рожі	59
Пуста дівчина	60
Дівчина, лице миюча	60
Ангелчині ворота	61
Знатель	61
Олень і Віла	61

Із чеської

[«КОРОЛЕДВІРСЬКАЯ РУКОПИСЬ» І «СУД ЛЮБАШИН»...]

Ольдріх і Болеслав	62
Германів Бенеш	64
Забой, Славој, Людік	66
Честмір і Власлав	74
Людиша і Любор	80
Ярослав	84

ПІСЕНЬКИ

Збигонь	93
Китиця	94
Ягоди	95
Олень	96
Рожа	97
Зозуля	97
Сирота	98
Жаворонок	98
Сойма	99
Любушин суд	99

З польської

Ф. Карпінський. «Тільки вже разів соненько вертало...»	103
С. Гошинський. [Уривок з поеми «Zamek Kaniowski»]	103

З грецької

АНАКРЕОНТИКА

Сила невісти	108
Жалость	108

ПРОЗОВІ ТВОРИ

Олена (Казка)	111
Із «Псалмів Русланових», II	118

ФРАГМЕНТИ

«Ой рано-ранесенько, ще кури не піли...»	119
«Ой мені, молоденькому, люті думочки в умі постали...»	119
«Славні руські могилюньки ще лицарів хоронять»	119
«Любві к родині ні вітер не роздує...»	119

Статті

Гостинність у Сербії	123
Азбука і абецадло	124
Руськое весіле...	125
Передслів'є	136
Старина	138

ФРАГМЕНТИ

До читателя	140
[Проект фонетичного правопису]	140
[Про походження назви «Буг» («Буг»)]	143
[Черногора і Серна-гога]	143
[Сіймо, а збирати будем...]	145
Примітки	149
Пояснення слів	184
Список ілюстрацій	188

МАРКІЯН СЕМЕНОВИЧ ШАШКЕВИЧ
Сочинення
(На українском языкє)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор Л. С. Малахова
Оформлення та художня редакція
С. П. Савицького
Технічний редактор Ю. З. Тронік
Коректори В. Я. Митрофанова,
С. І. Шевцова

Виготовлено на Головному підприємстві республі-
канського виробничого об'єднання «Поліграфкни-
га» Держкомвидаву УРСР, Київ, вул. Дов-
женка, 3.

Здано до набору 29.IX 1972 р. Підписано до
друку 26.IX 1973 р. Папір № 1. Формат 84×108¹/₃₂.
Фізичн. друк. арк. 6,0. Умовн. друк арк. 10,08+
+5 вкл. Обліково-видавн. арк. 10,174. Ціна 64 коп.
Замовл. 3—2241. Тираж 15 000.